

GRAMMATICA
VAN HET
DÈVENTER DIALECT

G.W.Kuijk

Grammatica van het Deventer dialect

Een serie teksten over het Deventers
als spreektaal en als schrijftaal

BOEKHANDEL PRAAMSTRA DEVENTER
1993

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Kuijk, G.W.

Grammatica van het Dèventer dialect / G.W.Kuijk.

Deventer : Praamstra

Met lit. opg.

ISBN 90-70575-16-7 geb.

NUGI 943

Trefw.: Deventer dialect ; grammatica.

Druk: MacDonald / Nijmegen

© 1993 G.W.Kuijk / Boekhandel Praamstra

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Woord vooraf

De vastlegging van de Nieuwe Deventer Spelling in 1984 (de zgn. "spelling Mäkel"), was een grote stap in de standaardisatie van het Deventers, en een voorwaarde om in het dialect te kunnen publiceren.

De verschijning van het herziene "Woordenboek van het Deventer dialect" die daar in 1986 op volgde, gaf een belangrijke impuls aan de belangstelling voor en de beoefening van het Deventers.

Dat nu ook een grammatica verschijnt, is eens te meer een bewijs voor de vitaliteit en de actualiteit van het Deventer dialect.

Er is veel water door de IJssel gestroomd voor deze grammatica de vorm bereikt had die nu voor u ligt. Aan het oorspronkelijke concept is veel geschaafd en bijgesteld door de auteur, die daartoe een gedreven redactie als klankbord tegenover en als steun en toeverlaat naast zich vond.

Uiteindelijk werd gekozen voor een anecdotische benadering van de Deventer spraakkunst, waarbij beoogd werd een evenwicht te bereiken tussen enerzijds voor de gemiddelde in het Deventers geïnteresseerde lezer aantrekkelijke teksten en anderzijds de zuiver taalkundige en grammaticale informatie die een spraakkunst kenmerkt.

De uitgever prijst zich gelukkig dat Gerrit Mäkel en Ron Allard deel uitmaakten van die redactie, die met hun persoonlijke inzet en betrokkenheid niet alleen een zo hoog mogelijke kwaliteit van de uitgave nastreefden, maar tevens de zo belangrijke schakel vormden naar de wortels van dit werk, voorzover die in de Dialektkringe Salland en Oost-Veluwe zijn te vinden. Zonder hun enthousiasme was deze uitgave er niet gekomen.

Voor de opmaak van de pagina's zorgde Paula van Houten- van der Snel, die in menig vrij uurtje de strijd aanbond met Ventura en, zoals u zult constateren, uiteindelijk glansrijk zegevierde.

Moge deze grammatica zijn weg vinden naar de verschillende gebruikers en een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van het Deventer dialect.

De uitgever

Inhoudsopgave

		Pag
Inleiding – Anlaadang	: klinkerspel	11
Lijst van gebruikte afkortingen		15
1. Iesselklanken	: "Dèventer" klanken	17
2. Iessel	: dialectklank, dialectspelling	21
3. Weerden	: Nedersaksische klanken, tekens	27
4. Lege Lösval	: nije Dèventer spelling(NDS)	35
5. Pijlers	: tweeklanken (ij)	43
6. Grös	: tweeklanken (ui); umlaut	51
7. Welle en bellen	: handleiding NDS; klanktekens	61
8. De Wörp	: medeklinkers; assimilatie	71
9. Potheufd	: zelfstandige naamwoorden; sterke werkwoorden	79
10. Greften	: zwakke en onregelmatige werkwoorden	87
11. Nötten	: leesonderwijs; voornaamwoorden	93
12. Vruiwken	: verkleinwoorden; voornaam- woorden; voorzetsels	99
13. Nemmen en geven	: sterke werkwoorden; voornaam woorden	107
14. Griepen en bugen	: sterke werkwoorden; bijvoeglijke naamwoorden	113
15. Binden en sloan	: sterke werkwoorden; bijwoorden	121
16. Sloapen en bloazen	: sterke werkwoorden; telwoorden	129

17. Weien en vrezén	: sterke, onregelmatige, gemengde werkwoorden; voegwoorden, samengestelde zin	137
18. Hoeneer?	: tussenwerpsels; woordvorming	149
19. Sawè	: enkelvoudige zin	163
20. Ieje en ikke en wiebeiden	: "Dèventer" woordenboeken	173
21. Paadjen en pèken	: "lèvend" dialect	183
22. Dèventers proaten	: (leren) "sprèken"	189
23. Dèventers schrieven	: voorbeelden; grammatische afwijkingen	199
Naschrift		209
Lijst van geraadpleegde literatuur		211

Inleiding

Er wordt in dit boek vanuit gegaan dat wie het leest tot de jaren des onderscheids gekomen is, dat die persoon inderdaad lezen kan, d.w.z. dat die mens mee kan denken met de schrijver. Dat betekent niet, dat zij of hij "verstand van taal" moet hebben; liever het tegendeel: de lezer(es) mag "verstand van taal" hebben, maar dient toch als "een onbeschreven blad" kritisch "het geschrevene" op te nemen. Kortom, de schrijver neemt de geïnteresseerde mee op een "geschreven reis door het Dèventer taallandje". Daarbij loopt U niet aan zijn "taalhandje": de bedoeling is dat Uzelf de ontdekkingen doet, de verkeerde weg vermijdt, niet alles gelooft wat de auteur U probeert wijs te maken. Laat vooral Uw eigen realistische fantasie werken, want daar zal voortdurend een beroep op gedaan worden.

Hebt U of heeft de lezer inmiddels al ontdekt welke grammaticale wisseling de schrijver halfweg heeft toegepast?

Anlaadang

Ar wardt an dat baak vanaat gagaan dat waa hat laast tat da jaran das anderschaads gakaman as, dat daa parsaan andardaad lazan kan, d.w.z. dat daa mans maa kan dankan mat da schraavar. Dat batakant naat, dat zaa af haa "varstand van taal" maat habban; laaver hat tagandaal: da lazar(as) mag "varstand van taal" habban, maar daant tach als "aan anbaschravan blad" kratasch "hat gaschravana" ap ta naman. Kartam, da schraavar naamt da gaäntrassaarda maa ap aan "gaschravan raas daar hat Davantar taallandja". Daarbaa laapt A naat aan zaan "taalhandja": da badaalang as dat Azalf de antdakkangan daat, da varkaarda wag varmaadt, naat allas galaaft wat da aataar A prabaart waas ta maken. Laat vaaral Aw aagan raällastascha fantasaa warkan, want daar zal vaartdarand aan baraap ap gadaan wardan.

Habt A af haaft da lazar anmaddals al antdakt walka grammatacala wasalang da schraavar haaft taagapast?

Inleiding

Der wördt in dit boek vanuut egoan dat wee het les tut de jören des onderscheids ekommen is, dat dee persoon inderdoad lèzen kan, d.w.z. dat dee mense mee denken kan met de schriever. Dat betèkent neet, dat zee of hee "verstand van taal" mot hebben; leveder het tègedeel: de lèzer(es) mag "verstand van taal" hebben, möör deent toch as "een onbeschreven blad "kritisch" het geschrevene" op te nemmen. Kortumme, de schriever nemt de geïnteresseerden mee op een "geschreven reize deur het Dèventer taalländjen". Döörbie loop iej neet an zien "taalhändjen": de bedoeling is dat iejzelf de ontdekkingen doot, de verkeerde weg vermiedt (oke: vermijdt), neet alles geleuft wat de auteur oe probeert wies te maken. Loat veural oew eigen realistische fantasie werken, want döör zal veurtdurend een beroop op edoan worden.

Heb iej of hef de lèzer inmiddels al ontdekt welke grammaticale wisse-ling de schriever hef too'epast?

De schriever ging midden in zien stuksken van de ene persoon in de anderen oaver: van "Lezer" nöör "U". In het Dèventers wördt dat "iej", omdat het Dèventers feitelijk "U" neet kent: het is import net as "import". Döörumme wördt dat in letterlijke vertaling "iej" en "oe" en bie bezittelijke veurnaamwoorden zelfs "Oew" en "de oenden".

Heel gewoon is: Dit is oew boek neet; dit is het oende (de oenden).

Het zal op'evallen wèzen dat het tweede stuksken, met al dee aaa's derin nog best elèzen kon worden: de *klinkers* en de *klinkertèkens* bint neet zoo bepalend veur het kunnen *lèzen* van woorden en zinnen. De *klanken* der *umhen* bint veur het *heuren* en *lèzen* völle veurnamer; *medeklinkers* bepoalt vake of een mense een woord *lèzen* en *begriepen* kan.

In teksten uut het verleden blik oke al dat met de klinker *aa*, ook veur te stellen deur het tèken *a*, heel völle edoan wördden; de *aa* kreeg van völle onderzoekers op taalgebied de name **oerklank**, want zoo most de mense-lijke taal begonnen wèzen. Kiek, dat is noe het leuke van taalwetenschap: elke wetenschapper kan der eigen theorieën op noa holden, as hee der möör een meugelijke verklöring veur geven kan.

Het is een heel leuk spölleken um medeklinkers op te schrieven en een ander dan de klinkers in te loaten vullen, eerst in het Nederlands en dan in het Dèventers:

.k st. .l .r.n t. w.cht.n *ik sta al uren te wachten* – In het Dèventers verandert enkelt: *stoa*.

'...hebban olla vogala nestas bigunan hinase (h)ic anda thu...'

Dit zinneken uut de 11-de eeuw is ontdekt in de universiteitsbibliotheek, de BODLEIAN, van Oxford in Engeland. Het viel uut de rugge van een heel old handschrift, dat een student neudig had. Hele ärtikelen bint der oaver eschreven, dee veur bestudering van mien taal, het Dèventers, neet zoo veurnaam wazzen. Nee, veur mien was enkelt van belang te ontdekken dat ook de schriever van disse oer-olde zinne het tèken *-a-* vake gebruukt had, wiel toch dat elke keer deur de umringende *medeklinkers* anders uutesproaken wördt. Dat bracht mien tut de volgende stelling: 'Een neereschreven woord wördt veurnamelijk bepoald deur de medeklinkertèkens, de klinkers vult de lèzer as het wære vanzelf in'. Dat voert nöör de volgende theorie: As de spelling van het Dèventers zoo goed meugelijk of'estemd wördt op dee van het Nederlands, wöördeur vake de medeklinkers van een woord an mekäre gelieke bint, dan mot Dèventers vrie makkelijk te lèzen wèzen veur "butenlanders".

Loat ik noe ontdekken döörbie dat G. J. Mäkel, A. J. de Weerd, J.G.W. Roetert oke zoo eredeneerd hadden! Vandöör disse 'anlaadang' in 'draa talan', let wel: *geschreven talen*.

Tut slot van de inleiding nog dit: '*...hebban olla vogala nestas bigunan hinase (h)ic anda thu...*'

De vertaling stond der in het Latijn onder, zodat het ook makkelijk in het Nederlands vertaald kon worden: Alle vogels zijn met (hun) nesten begonnen, behalve ik en jij (U, du = middelnederlands). In *medeklinker-taal*: 'alla vagals zan (ik gebruke noe veur dubbele klinkertèkens ook möör ene *a*) mat han nastan bagannan, bahalva ak an ja.' In het Dèventers: Alle vogels *bint* met hun nesten begonnen, behalve *ikke* en *ieje*. Op papier kunne wie zoo goed *verschillen* loaten zeen.

Der zal in dit boek nogal is een keertjen verwezen worden nöör andere talen en geschriften. Dee wordt an'eduud met ofkörtingen. Een hele lies-te volgt noa disse pagina.

Wöörumme dee verwiezingen nöör andere talen?

Umdat het vake neudig is eerst een klein *etymologisch* uutstepken te maken, veurdat der oaveregoan kan worden nöör klanken, spelling, woorden, woordvörming, zinsbouw, sprèèktaal en schrieftaal.

Döörmee is tevens dudelijk ernaakt, wat der allemoale in disse teksten an de orde kump.

Gin mense hof bange te wèzen dat het allemoale te völle van het goeie wördt, want der is vöör elke leefhebber wat e wil. Döörumme bint de heufdstukken anegeven met een gewoon ciefer en onderdelen deur interlinies. Het ciefer gef het heufdstuk an; de titel van de gebruikte tekst, wöörvan de schriever anoniem blif, volgt dernoa, bievueurbeeld: 1. IESSELKLANKEN.

Een beetjen *etymologie* of *woordofkomst-leer* is neudig um een woord in zien klanken, betèkenis en spelling wat bèteder te deurgronden. De meeste taalleefhebbbers vindt dat trouwens een onderdeel van een spraak-kunst, dee ze neet gaag zollen willen missen. Dat is dus mooi mee'enoamen.

Dat de spelling in het Dèventers is, zal inmiddels al weinig problemen meer oplèveren veur wee de *Nederlandse spelling* min of meer beheerst: dezelfde regels bint evolgd; regels dee vaste'steld bint deur een SPELLINGCOMMISSIE, bestoande uut dree leden van de DIALEKTKRINGE SAL-
LAND EN OOST-VELUWE:

G.J. Mäkel

A.J. de Weerd

J.G.W. Roetert

Lijst van gebruikte afkortingen

dee.	deens
dev.	deventers
eng.	engels
fra.	frans
ger.	germaans
got.	gotisch
Got.Gr.	Gotische Grammatik, zie geraadpleegde literatuur
gri.	grieks
h.dui.	hoogduits
H.Spr.	Historische Spraakkunst, zie geraadpleegde literatuur
ita.	italiaans
m.ned.	middelednederlands
lat.	latijn(s)
NDS	nieuwe Deventer spelling
ned.	nederlands
ned.sak.	nedersaksich
o.eng.	oudengels
o.fri.	oudfries
o.h.dui.	oudhoogduits
o.sak.	oudsaksich
WDD	woordenboek van het Deventer dialect

1. Iesselklanken

"Mien opoefietse zette ik veurzichtig tegen de donkerbrune rugleuning van de nije banke. Hee is echt van mien opoe ewest, dee fietse, in de stad ekocht toen as Opoe veertig wordden, een echte 'Burgers E.N.R.', jawel, in de stadzelf emaaft. Tut hee op'eheven wordden, stond dee fabriek an de Rozengaerderweg, een ziestroate van de Beestenmärkt. Ik wete dat, want ik hebbe döör as kind ewoond, op tweeënzestig, zukke nummers vergèèt iej nooit, ikke tenminsten neet.

Ik goa op de banke zitten, gezichte nöör de toren. Wat he'k dat beeld emist al dee tied da'k in Utrecht zatte. Ik binne blie da'k sinds een paar dagen weer hier in Dèventer wone.

De 'Pèperbusse' beheerst het schilderieje van het zunnige glinsterende water van de Iessel met het nöör de Welle oavervärende puntjen. Een witte grote luxe passagiersboot, een hele mooie schute, wel veur een paar honderd mensen, lig bie het Iesselhotel of'emeerd. 'EUREKA', lèès ik in donkere letters. Langes de Welle rit een enkele auto. Leeg water is het, iej könt an de verleegde wellekade op de banken en steultjes lekker geneten van een frisse dronk, noe al, vrog op de märten, want op disse eerste zoaterdag in juni lik het al vrog volop zomer en de zonne schient heerlijk oaver mien olde Iesselstad.

Het ronde bastion achter de anlegplaatse van het puntjen, de rechthokige wittige, griezige, rooiige en gèlige huzen en de ruïne links van Achter de Muren bint tut an de verschillende middeleeuwse, zeuventiende- tut en met negentiende-eeuwse gevels toe gloepens mooi erecoestaurerd; butendat bint alle gebouwen goed onderhouden.

Ik zitte hier uut de kunst op dit ronde klinkerplèetsken op de Wörp. Ik hebbe de middelste banke enoamen; links en rechts van mien stoat der nog wat, in een halve cirkel, met zicht op het mooiste stadsfront van Nederland. Ik wete dat het gin onzin is wat ik denke; het is gewoon de wöörheid."

Dit is een fragment uit een tekst, waarin een auteur zijn liefde betuigt voor zijn geboortestad Deventer. Hij kiest daarvoor een spelling, die dui-

delijk "zegt" dat zijn schrijftaal geen "standaard-Nederlands" is, maar een dialect, dat men niet als Nederlander hoeft te kennen, of liever hoeft te spreken en te verstaan om toch te begrijpen wat er staat. De tekens zijn zodanig gekozen dat het **woordbeeld** dat een goede lezer heeft, nauwelijks aangetast wordt. Natuurlijk heeft een spreker van het Deventer dialect het veel gemakkelijker bij het lezen, want die heeft ook een klankbeeld, zo sterk zelfs, dat zo'n spreker al heel snel kritiek gaat oefenen op deze spelling, want er kan door die lezer opgemerkt worden, dat een aantal verschillende klanken door één teken weergegeven worden, en...dat er tekens staan die de Deventenaar helemaal niet uitspreekt. En die kritiek is juist. Maar wie een **spreektaal** omzet in een **schrijftaal** komt voor een aantal moeilijkheden te staan. Enkele van die "zwarigheden" worden hier besproken.

De mensen die Deventers praten, moeten de taal herkennen, alleen al om een tekst te kunnen voorlezen. Dat zou kunnen leiden tot zinnen als: "Kep toe wel 'zech." "'t Ekke ret." "'k Ielep oe." Of in het Nederlands: "'k Hep tje wel gezegt." "Dat hek geret." 'k Hielp je." Dat kan natuurlijk in geschreven taal niet voor mensen die een dialect nauwelijks of niet machtig zijn en er toch een grote belangstelling voor hebben. Zij zouden enkel maar afgeschrikt worden. En dat is niet de bedoeling. Zouden dialectsprekers en schrijvers alles opschrijven, zoals zij het uitspreken, dan zouden er net zoveel *spellingen* zijn als *auteurs*. Dat zouden er met al die Oostnederlandse streektalen en plaatselijke dialecten heel wat zijn. Niemand zou meer een anders taal kunnen lezen en dat zou heel jammer zijn. Eigenlijk zou er gestreefd moeten worden naar een spelling voor Oost-Nederland en aangrenzende gebieden, die zoveel mogelijk dezelfde medeklinkertekens bevat: *muis, moes, muus; kâr(re), kor(e), kar(re), koar(e); (goed, good, goud); gracht(e), grecht(e), grêFit(e)*.

Met deze voorbeelden zitten we meteen midden in een stuk **schrijftaal-geschiedenis**.

Taalgeschiedenis is geschiedenis van geschreven talen, want apparaten om gesproken talen te registreren, zijn er pas ruim honderd jaar. Daarom is de titel 'Iesselklanken' boven dit stuk ook niet helemaal correct. Er zou eigenlijk 'Iesseltekens' boven horen, omdat de geschiedenis van een klank slechts geraden of gegist kan worden op grond van vergelijking van talen.

Het Dèventers, een dialect an de Iessel, hef een geschiedenis van ettelijke duzenden jören, geleuve wie tegenwoordig. 'Op grond wöörvan geleaf iej dat?' is dan de vroage van de lèzer. In de eerste plaatse deur de name *Dèventer*, dee, as e al deur de Romeinen as *Daventriae* eschreven en uutesproaken wordden: "*Daaventriejaai!?*", al zoo ongeveer tweeduzend jöör old wèzen mot. Möör der bint der oke (er zijn ook taalkenners), dee zekt (zegt) dat de name al stamt uut de veurhistorische tied.

Dat betekent uut de veurgermaanse tied. Dèventer zol dan ontstoan wèzen uut *Davo* en *tree* of *traa* en 'Davo's boom' betekenen. In disse name is 'Davo' de name van een keerl, dee op de rivierduinen bezittingen had, met oke een heilige boom derbie. Dat is best an te nemmen. Het kan ook wèden dat 'Dèven' eeuwen en eeuwen elejen ontstoan is uut 'Daven' of 'Doven', wat tevens 'Dood' (doof is geveulloos) beduudden. Dan woonden der duzenden jören elejen (geleden) an de Iessel mensen bie een dooie boom. Zee sprakken toen al met mekäre en lieten hun *Iesselklanken* an de oevers klinken.

Der is nog een theorie: Dèventer kump van Deunter (het teken *v* stelden bie de Romeinen een *u* veur), en dat weer van Dautentre, döörveur Dauntree, en eerst Duuntree: Duinboom. Um disse theorie hebt de geleerden geweldig elachen, möör.... het is de zeenswieze, dee het beste e'oriënteerd is op de ontwikkeling van klinkers, dee in hun klanken alle kanten op kunt.

Bewijzen voor allerlei beweringen zijn moeilijk te geven, en dat maakt het denken over een taal en het onderzoeken daarvan heel aantrekkelijk. Het moet echter een beetje realistisch blijven, noem dat dan maar "wetenschappelijk", want anders is de aardigheid er gauw af.

Onderzoekingen leveren ook veel feiten op. Zo kan voor het Deventers gezegd worden dat door de ligging van de Hanzestad die taal vol zit met oostelijke, westelijke, zuidelijke en noordelijke klankelementen: de *öö*-klank uit het zuiden en noorden, *genööl* (klinkt als *freule*), de *eu*-klanken van het noorden, de *ol*-klanken van het oosten, in het Duits *al*; vergelijk h.dui. *alt*, dev. *old*, eng. *old*. Zo is er een taal gegroeid, die iets van het Keuls heeft, van het Hamburgs, het Jutlands (dev. *schole* of *skole* naast dee. *skole*) (H.Spr.).

Veel van de "Deventer-klanken" treft men natuurlijk aan in het *Nedersaksische taalgebied*, dat zich van het westen van de Veluwe uitstrekt tot dichtbij Hannover en van Noord-Duitsland tot bij Keulen. Een nauwkeurigere begrenzing is niet aan te geven, want verhuizers nemen en hun individuele tongval en de plaatselijke en de regionale mee. Daarmee wil mede gezegd zijn dat HET "Deventers" niet bestaat, evenmin als HET "Sallands", of HET "Twents". Men spreekt EEN dialect en niet HET dialect, zoals men ook EEN "Nederlands" spreekt, en dat kan met vele VARIANTEN standaardtaal zijn. Dat betekent dat een mens, als individu met taalaanleg geboren, het Deventers kan leren, zelfs uit een boek. Dan is het wel aan te bevelen daarbij geluidshulpmiddelen te gebruiken; dat kan in onze moderne tijd. Hoe jonger men ermee begint te oefenen, hoe beter het is, want baby's hebben de beste taalaanleg; bovendien hebben zij hun geluidsapparatuur voortdurend om zich heen, als hun opvoeders tenminste praten, zingen en spelen willen met hun kroost.

Tot besluit van dit praatje kunnen we van "Iesselklanken" zeggen, dat ze al vele eeuwen leven gebracht hebben langs de IJssel, dat ze nog veel gehoord worden, dat er een grote belangstelling voor bestaat, dat er voldoende schrijftekens bestaan om ze STANDAARD op papier te zetten, wat de auteur van het fragment waar dit stuk mee begon, overduidelijk aangetoond heeft. Hij verdient zeker navolging, ook al verschijnen er de laatste jaren al veel gedichten en verhalen in de dialecten van Oost- en Noord-Nederland. Ze zijn te koop in iedere erkende boekhandel.

2. Iessel

Iessel

De fietse an de hand, zoo loop' ik lang's de Iessel.
Een moterboot lig stille bie een kribbepoale:
'n Gèèlzwärte waterwespe höldt kribbepoal'contrôle.
Zien härte plokt, plokt, plokt: geluud as van een diesel.

In 't haventjen lik jachten schreeuwend mooi te wèzen.
't Lik hoast asof hier 't geld in 't water wördt egooid.
't Mastbos is bärstensmooi met vööntjes op'etooid.
Steet op het botenhuus "Daventria" te lèzen?

Oaver de Rembrandtkade dondert het snelverkeer.
Diesellucht, benzinestank, dat kump mien in de neuze.
"Op 't water ook een troep!" Dat is mien cri de coeur.
"Wat een milieubederf!" Mien härtekreet klinkt zwöör.
Een zwöre stinksigaer, en wel uut eigen deuze,
dat roke wie: weerumme kan noe al egeeneet meer.

Dit is een sonnet of klankdicht, wöörin het um mooie klanken geet. In de zeuventiende eeuw neumden ze zon veertien-regelig gedicht een "klinkert", reden wöörumme oke hier in het Dèventers van "klinkerd" esproaken wördt. Wie zult zootemee al dee mooie klanken (klinkers) is noalopen, umdat der hier vake andere klanken en tekens gebruikt wordt as in het Nederlands. De dialectsprèker hef ook meer meugelijkheden um zukke klanken te gebruiken. Dat blik al gauw, as dit klankdicht in het Nederlands vertaald wördt. Dat gebeurt dan ook noe.

Letterlijke vertaling van 'Iessel'.

IJssel

Met de fiets aan de hand, zo loop ik langs de IJssel.
Een motorboot ligt stil bij een kribbepaal:
'n Geelzwarte waterwesp houdt kribbepaalcontrôle.
Zijn hart plokt, plokt, plokt: geluid als van een diesel.

In 't haventje liggen jachten schreeuwend mooi te zijn.
't Lijkt bijna alsof hier 't geld in 't water wordt gegooid.
't Mastbos is barstensmooi met vaantjes opgetooid.
Staat op het botenhuis "Daventria" te lezen?

Over de Rembrandtkade dondert het snelverkeer.
Diesellucht, benzinstank, dai komt me in de neus.
"Op 't water ook een troep!" Dat is mijn cri de coeur.
"Wat een milieubederf!" Mijn hartekreet klinkt zwaar.
Een zware stinksigaar, en wel uit eigen doos,
dat roken wij: terug kan nu al niet eens meer.

Zo'n vertaling is op zich een geweldig stuk taalvervuiling, want een gedicht is veel meer dan een stuk grammatica; maar het is hier enkel op deze letterlijke manier vertaald om aan te tonen dat het verschil tussen Nederlands en Dèventers voornamelijk zit in de **vocalen**, die wij **klinkers** noemen, en minder in de **consonanten** of medeklinkers, en nauwelijks in de zinsbouw en de woordvorming. Over de uitspraak en schrijfwijze van die klinkers gaat het hier en wel over de *lange* klinkers.

Der wördt begonnen met de lange klinkers dee het Nederlands neet, möör het Dèventers wel kent: ze stoat oke in de klinkerd (het sonnet), namelijk -*oa*- in poale, -*öö*- in zwöör en zwöre, -*èè*- in wèzen en lèzen.

-*oa*-: de uitspraak is makkelijk te onthouden, een mense zeg gewoon: "Is dat een rotte poale?"

"Vroag het möör an de contrôle."

Iej vindt de klank in o.a.: proaten - sloan - goan - stoave (stoof). Een boel aa's en oo's uut het Hollands en Nederlands bint in het Nedersaksisch oa's. Möör lange neet altied in elk Nedersaksisch dialect. In het Dèven-

ters zegge wie: name (ned. naam), aap (ned. aap), stave (ned. staaf) enz. Dèventers leren is dan ook een kwestie van goed luisteren en een boel lèzen.

-èè-: Weet' iej wat een schoap zeg? "Mmbbèèèèè!" En dan hef het ärme dierken dat in goed Dèventers edoan, met een hele lange -èè-, want de -èè- is in het Dèventers neet lang, möör oaverlang. Wee dus wil lèèèzen, mot flink wèèèzen en as een schööpken – mmbbèèèèèzen. Andere veurbeelden: mèèl (ned. meel), gèèl (ned. geel), rèkenen (ned. rekenen), stèlen (ned. stelen).

-öö-: Wee een beetjen Frans hef ehad, kan de uutspraak uut het volgende riemken halen (neet hoalen):

"Oaah, wat is mien härte zwöör",
is met recht' een cri de coeur.

Of:

"Zeg eens tuinman", zei de freule,
"Wat ben jij een olde nöle."

De -öö- klank wördt lange neet deur alle Dèventenären gebruikt: der bint der een hele hoop dee -oo- zekt, zooas in oor, een 'zwöör kärwei' wördt dan een 'zwoor kärwei', en döör (door) is niks mis mee, möör (moor, mar) vergist oe neet, want noo(r)len in plaatse van nölen besteet neet. Kies (met een oaverlange -le-) dus möör veur de -öö- van de freule met haer 'olde nöle', dan weet iej zeker da'j goed zit.

Dit wären -oa- (fra. -ô-), -èè- (fra. -è-, -ê-, ned. b-èèè-), -öö- (fra. -oeu-, -eu-).

In dit gedicht komt wat woorden veur, dee zich makkelijk leent tut een uutstepken op het terrein van de etymologie, en wel: FIETSE, IESSEL, WESPE (WEPSE), KRIBBE.

Het zelfstandige naamwoord *fietse* hef volgens 't WDD te maken met 'fielsepèè' en 'fietsepee'. "'Fielsepèè' kump van 'vélocipède' (fra.), snelheid via pedaalkracht aangedreven. N.B.: Of het Nederlandse woord 'fiets' (populair voor rijwiel), in Deventer is ontstaan of is afgeleid van de naam van een Haarlemse rijwielhandelaar Viets, is nog steeds onzeker".

Fietse kan ook te maken hebben met o.sak. quik (uutspraak: kwik), o.h.dui. quek, eng. quick, lat. vivus en vita, wat beiden de betekenis lèven inhöldt, fra. vite en vitesse. Alle geneumde woorden holdt lèven, lèvendig, snel, snelheid in.

Uut *vitesse* is, nog steeds volgens disse theorie, *viets(e)* ontstoan in Zuud-Nederland, natuurlijk ook *fiets(e)* espeld. A. P. de Bont ('Dialect Kempenland – Vocabularium') steunt noadrukkelijk disse opvatting. Citaat: I. fits! (uutspr. fiets), tussenw.(erpsel) vero.(uderd) fiets!, hup! Als een oudere een klein kind, dat hij aan de hand had, over een slootje, een loopje of een karrespoor zette, riep hij gaarne Fiets! Corneeliske! En oaver *fietsen* zeg De Bont, dat dat woord al bestoan scheen te hebben, veurdat de fietse in Broabant bekend was. En hee gef mooie veurbeelden, wöörut blik dat fietsen vrogger beduuden *met een vlugge bewèging zich verplaatsen*. Zien zinnekes döörbie hier dan möör in het Dèventers: Hee fietsten zien bedde uut. Hee fietsten oaver een sloot (ging der met een wippende bewèging vlug oaverhen). Het is bekend, en De Bont gef dat oke an, dat de **eigename** Fiets besteet. Zoo bint der mensen dee Fiets heet, en um de mening nog extra te 'ondersteunen', de eigename Viet is in de Nederlanden neet onbekend.

De aerdrijkskundige name IESSEL (IJSEL) hef een heel wat dudelijker ofkomst. Bekieke wie eerst het deel IE. In het o.sak. is dat *aha* (uutspraak *acha*), o.eng. *ea* (uutspraak *iee*, met een oaverlange *ie*), m.ned. *aa*, o.fri. *aa*, *ee*, dèv. *ie*, fra. *eau* (uutspraak *oo*)(H.Spr.). got. *ahwa* (uutspr. *achwa*: Got.Gr.)

Aqua, aa, oo, ie, ij, ee betekent water.

Een aquärium is een waterbak, de Aa streumt in Broabant, de Drentse Aa in Drenthe, eau de cologne (odeklonje) is water van Keulen, Krommen-*ie* is het slingerende water, het IJ bie Amsterdam lig vol boten, in Friesland zaggen wie plezierjachtjes in de Dokkumer Ee, en Goer-*ee* is het donkere (gore) water wöör Goeree nöör eneumd is, en dat kump dus *neet* van Goede Rede.

IE-SEL (Hier staat het nu gespeld volgens de uitspraak en volgens de woordgeschiedenis. IESSEL is gespeld volgens de regel van de overeenkomst: ned. IJSEL) is het water van SEL, wöörin de medeklinkers *s* en *l* de kapstokken bint um een klinker an op te hangen, want de *e* is hier een zgn. "stomme -e-", wat

wil zeggen een tut hoast niks ereduceede klinker. Vulle wie is een A(A) in: SA(A)L. Een *sale* was een woonplaatse, een éénkamerboerderieje bie-veurbeeld; m.ned. *sale*, o.sak. *seli*, got. *saljan* is een onderkommen vinden. IESSEL (noe weer in de spelling dee deur de commissie-spelling ekoazen is) zol dus kunnen wèzen: de rivier langs de boerderiejen. SALLAND is dan *boerderiejenland*. Dat is egeeneet zon gekke verklöring. Möör een bëteren vinde (uutsprèken as vinne) wie dissen: *sel* of *selt* is ontstoan uut *sol* of *solt*. Een *sol* is een ondiepe (uutsprèken met een oaverlange ie) veen- of moeraspasse en een *solt* een moeras. IESSEL kan zoo oke wèzen *de rivier deur de moerasgebieden*. SALLAND is dan het *moerassige gebied*. Dat is goed an te nemmen, want namen as Okkenbroek, Broekland, Diepenveen, Wèteringen heurt döör bie. (Water kump ook van *aa* en wel van *ah-wa*: uut *wa* is *wa*-ter ontstoan.)

WESPE is ontstoan uut o.sak. WASPA. In het latijn treffe wie het woord an as VESPA. Het litouws gef VAPSPA. De oorsprong van dit woord lig in het Oldindisch en dan is het dierken een spinne. Dat kump deurdat het woord wèven an wespe ten grondslag lig. Een spinne spint veur zee haer WEB geet wèven (N.B.: een lange e is een èè). Van WEBSE kom iej dan op WEPSE, umrèden dat dee oke wèèft, möör hee SPINT neet.

KRIBBE kump van het Oldsaksische KRIBBIA. Het was een voerbak of een gevlochten voerkorf veur beesten (kooien), vārken, peerden. Uut de biebel is bekend, dat het kindeken Jezus der een sloapplaatse in kreeg. Döörüut blik dat een kribbe ook een *bedde* was. Wie wāren der neet bie, möör de kribben langes de Iessel bint, nöör wie könt zeen, bedden van bazaltkeien, estört in een ruimte, evormd deur vertikaal in de Iesselboadem eslagen poalen met tenen vlechtwerk dertussen, zoodat as het wāre een enörme körf is ontstoan, lös nöör de walkante. De kribbe stek verre boaven het water uut en lig met zien kop dwārs en vake hööks op de stroomdroad; en zoo wōrdt de rivier in zien bedding eholden. *Bedde* van keien höldt *ie* in zien *bedding* deur de *wespen* van waterstaat dee veurtdurend deur de *Iessel fietst*.

Zoo zagge wie wat der allemoale bie een sonnet kump kieken en besprakke wie de Dèventer klanken: -oa-, -ö(ö)-, -è(è)-; de twee laatsten as oaverlange klinkers.

De Iessel(t) krig het laatste woord, want hee wil oaver zien -t nog wat kwiet; dee kump denkelijk van *soli*. Het WDD gef het volgende oaver Iessel(t):

zn., IJssel.

Gait Jan Blikveld was in den Iesselt evallen.

Hee zei allenig möör: 'Ik veulden wat nattigheid toen'k noar de kante zwomme'.

'As 'n Iessel echt is kon vertellen, wat zollen de mensen dan een verhalen te heuren krieggen', zekt ze vake. Meschiens (misschien) möör goed dat hee neet proaten kan. Gelukkig sprek hee veur zichzelf. Neet veur niks is het gezegde ontstoan:

Dèventer zonder Iessel is as een pompe zonder water!

3. Weerden

1] "Met Airie moche ik met nao de weerdn. Airie is a' jaorn mien moat. Saam doot wie alles hoaste. Airie zien va hef een boerderieje de kante van Wiehe hen. Airie zien mô is vuerig jaor aoverleejne. Airie kan der mar niee lös van komn. Dat mark ie an een bende dingr.

6] Dao liepn wie dan. 't Was heite. Mar de zunne skeen niee. Airie lieep met gebaogn heufd noas mien. Hiee zag gieen veugeltjen en wule wairen doaveur nog wè op pad egaone. Onder Hengfordn kwamn wule bie 'n ank met plassn in de buurte met rietkraagn.

10] Een hoop bewèèg zagn wule in 't riet. Der zatten enten te skarreln. Zuetjes an slaopn wule der nao tō. En toe inens zakkn Airie de modder in, wè tōt an zien middel. En lachn det hiee dee, 't Was niee mooi meer. En un donderskoer kreegn wule op de kop tō. 'k Trokke um gauw uut de modder, en wule loopn.

15] Zeiknat kwamn wule thuus. Airie zien va bastn zowat van 't lachn. "Kleej dulie ulie mar gauw umme", zei hiee. Ende."

Een opstel van een cursiste naar aanleiding van een cursus Nederlandse taal. De opdracht was: Schrijf een opstel in de standaard Nederlandse *schrijf*-taal n.a.v. het geleerde uit de spellingregels van het stuk spraak-kunst, dat bestudeerd is uit "Herziene Woordenlijst Nederlandse taal", het nieuwe 'Groene boekje'. Dat stuk spelling-spraakkunst kan men in dat boek vinden onder "2 De Nederlandse spelling" en "3 Het afbreken van woorden" en "4 Genus (woordgeslacht) en voornaamwoordelijke aanduiding" en "5 Overige gegevens"; alle vier hoofdstukken te vinden van pagina 17 tot 46.

In het Nederlands "luidde" het opstel hierboven als volgt:

Waarden

1] Met Arie mocht ik naar de waarden. Arie is al jaren mijn vriend. Wij doen bijna alles samen. Arie's vader heeft een boerderij de kant van Wijhe op. Arie's moeder is vorig jaar overleden. Daar kan Arie maar niet los van komen. Dat merkt men aan allerlei dingen.

5] Daar liepen we dan. Het was heel warm. Toch scheen de zon niet. Arie liep met gebogen hoofd naast me. Hij zag geen vogeltje en daarvoor

waren we nog wel op pad gegaan. Bij Hengforden kwamen we bij een hank met plassen in de buurt met rietkragen.

9] Veel beweging zagen we in het riet. Er liepen eenden te scharrelen. Zachtjes en langzaam slopen we erheen. En toen plotseling zakte Arie de modder in, wel tot aan zijn middel. En lachen dat hij deed, het was verschrikkelijk. En een donderbui kregen we op ons hoofd toe. Ik trok hem vlug uit de modder; en wij lopen.

14] Kletsnat kwamen wij thuis. Arie's vader barstte in lachen uit. "Verkleeden jullie je maar gauw", zei hij. Einde.

Op de vraag: "Waarom besluit U dit verhaaltje met dat 'ongelukkige' "Einde"?" antwoordde de cursiste: "Het gaat toch om de 'Waarden'?" "De uiterwaarden?"

"U hebt de woordspeling niet begrepen! We gingen de "Waarden" in op twee manieren, voor mij tenminste. Ik ontdekte de 'waarden' van het met elkaar zijn, en van een humoristisch gebeuren, en van een vader die ondanks alle ellende nog lachen kan en van harte!"

Zo gaf zij een lesje in *stilistiek* of zo men wil in *stilistische spraakkunst*.

"Voor mij was deze ervaring een einde van een tijd, waarin ik niet wist, hoe ik mijn kameraadje aan moest pakken en dat was voldoende. Maar ik had dit liever in mijn eigen taal geschreven; dan was het beter overgekomen, denk ik." Zo besloot ze.

Zo kwam het dat "*Weerden*" eschreven worden. De cursiste zetten de klanken van haer dialect, Achterhooks Lörens?, keurig umme in tekens, wöörvan zee dacht dat ze oaverene stemden met haer klanken. En döör bint ze dan:

regel 1: AI-rie, wöörin anegeven wördt dat het uutesproaken mot worden as het eng. AIr (Lucht), dèv. Ae-rie of ä-rie; moche i.p.v. mochte, um wille van lèzers dee gin dialect sprèèkt, is mochte bèter veur het woordbeeld; nao (contrôle), De Dèventer Spelling gef veur alle ao's – oa's; weerdn, -dn is nöör de spraakkunst juist, möör -den gef een "nederlandser" woordbeeld; a', enkelt gebruiken as der direkt wat ezegd wördt, hier dus *al*;

regel 2: moat, hoaste hebt de Dèventer spelling; saam, spraakkunstig juist, möör um het beeld *samen*; doot teunt dat schriefster (met oaverlange ie) gin Dèventersen is: dee zekt "doo wie" of "doo wieluu"; *va* wördt in Dèventer nauwelijks gebruikt; *mô*, dèv. moder, wöörbie de *oo*

utesproaken wördt as in *door*: *moo(r)der*; *vuerig*, ue zit tussen *eu* van *deure* en *vuur* in: *dèv. veurig*;

regel 3/4: *oaverleejne* löt zeen, dat schriefster neet uut Dèventer kump, want het voltooide deelwoord van oaverlieden of oaverliejen is in het Dèventers *oaverlejen* of *oaverleden*;

regel 4: *mar*, *dèv. mör, möör, mär* (van h.dui. *ärger*); *niee*, Dèventer spelling *nee(r)t* (veur de uutspraak *r* invullen en bie uutsprèken wegloaten, wat veur een Dèventenaer *nee(r)t* meuj(r)lijk is, want dat dut hee(r) met een *r* in het midden van een woord en op het ende döörvan toch al, zee 'vot' en 'vo(r)t' in het WDD; *komn*: wördt inderdoad zoo uutesproaken, möör veur het woordbeeld spelt de "Nieje Dèventer Spelling" *kommen*; *mark*: *dèv. merk* of *märk*; *ie*, *dèv. ieje*, want het Dèventers kent ook de vorm *ieje*: "Dat heb *ieje* edoan." "Nee, *ieje*."

regel 6: *Doa*, *dèv. door* of *döör*; *liepn*, *liepen*; *Mar*, *mör, möör, mär*; *skeen*: Veur het Dèventers is of esproaken de *ch* in *schip*, *shole*, *scheen* en andere woorden dee met *sch-* begint te schrieven, ook as een *k* uutesproaken wördt: *schone* en neet: *skone*, *bieveurbeeld*; dit is ook bèteder veur lèzers dee gin dialect kunt: dee kriegt een Nederlands woordbeeld veur ogen; *niee*, *neet*, en bie letterlijke anhaling in een gesprek: *nee'*;

regel 7: *noas*, *noast*: alweer veur het woord "beeld";

regel 8: *wule*, *dèv. wie* of *wiebeiden* of *wieluu*;

regel 9: *ank*, ook *hank*;

regel 11: *zakken*, in het Dèventers wördt de verleden tied weeregeven as in het Nederlands, ondanks het dudelijke onderscheid tussen **tegenwoordige tied**: hee zakt, en **verleden tied**: hee *zakten*.

regel 12: *wè*, *wel*; *töt*, ook *tut*; *det*, *dèv. dat* of *dät*;

regel 14: *tô*, Dèventer spelling: *too*, möör het wördt ook uutesproaken as *toe*, dus eschreven as *toe*;

regel 16: "Kleej *dulie ...*", is in de Dèventer directe rede: "Kleedt iejluu..." of "Kleejt iejluu..."

Dan volgt noe nog een keertjen disse tekst in de 'Nije Dèventer Spelling' (NDS) met hier en döör uutspraakveurbeelden. De woorden dee ETYMOLOGISCH behandeld wordt, wordt in HEUFDLETTERS eschreven. Let der op dat de spelling dichte bie het Nederlands kump.

Weerden

"Met Aerie mocht ik mee nöör de WEERDEN¹ (zee WDD). Aerie is al jören (joren) mien moat. Samen doo wie hoaste alles. Aerie zien VAA² hef een boerderieje de kante van WIEHE³ op. Aerie zien MOO⁴ is veurig jöör (jaar) oaverleden (oaverlejen). Aerie kan der möör neet lös van kommen. Dat merk (märk) iej an een bende DINGER (DINGEN)⁵.

Döör (Door) liepe wie (wiebeiden) dan. Het was heite. Möör de zonne scheen neet. Aerie liep met geboagen heufd noast mien. Hee zag gin veugeltjen (veugelken) en wieluu wären (wazzen) döörveur (door-) nog wel op pad egoan.

Onder HENGFORDEN⁶ kwammen (kwamen) wie bie een HANK (ANK)⁷ (zee WDD) met plassen in de buurte met reetkragen. Een hoop (boel) bewèg zaggen (zagen) wie in het reet. Der zatten (zaten) enten te schärren. Zeutjes an sloapen wie der nöör too (toe). En toen inens zakten Aerie de modder in, wel töt (tut) an zien middel. En lachen dat (uutspr.: dät) hee deed (deej), het was neet mooi meer. En een donderSCHOER(E)⁸ (zee WDD) kregte wie op de kop too (toe). Ik trok(ke) hem gauw uut de modder; en wieluu lopen.

ZEIKnat⁹ (zee WDD: zeikzak) kwammen (kwamen) wie thuus. Aerie zien vaa bärsten (bersten) zoowat van het lachen. "Kleed ulie oelie (iejluu oeluu) möör gauw umme", zei hee. ENDE¹⁰. "(zee WDD)

1. *Weerden*. Het enkelvoud is *weerd*. Dit oude Germaanse woord betekent laag liggend land. In het Deventers van de Middeleeuwen was het woord al ingeburgerd: Osseweerd, Ravensweerd, Zandweerd. In het Middelnederlands sprak men ook van *weert* of *wert*. Een *werder* was toen een eiland. In het Nederlands heeft *weerd* zich ontwikkeld tot *waard*. In het Deventers staat *weerden* voor *uiterwaarden*, de laag gelegen gronden tussen de zomerkade en de winterdijk of bandijk. Het gedeelte *weer* betekent waar-

schijnlijk *water*: *weer* is ontstaan uit *weter*. Denk hierbij aan *wetering*. Vergelijk dit met het Oudengelse *waer* (opspattend water), *ear* (zee) en het Oudnoorse *ur* (regen) en vooral niet te vergeten Latijnse *ur(ina)*; vergelijk *urina* dan weer met *urine*. Ja, Deventer is een waterige stad.

2. *Vaa*. Het is de eigenaam-achtige verkorting van *vader*, zoals het Hollandse *pa* van *pater*. In het Oudsaksisch is het *fader* of *fadar*, in het Gotisch *fadar*. *Pater* is uiteraard Latijn.

3. *Wiehe* (*Wieje*). *Wieh(e)* is verwant met het Duitse *wiese* en het Nederlandse *wei(de)*. Een aaneenschakeling van *weidelanden* werd in de Nedersaksische talen waarschijnlijk een *wiehe* genoemd. Door de zogenaamde *diftongering*, of beter *vertweeklanking*, een Hollands taalverschijnsel uit de zestiende en zeventiende eeuw, werd *ie* tot *ij* (*Iessel* tot *IJssel*), *uu* tot *ui* (*huus* tot *huis*). *Wiehe* werd dus *Wijhe*.

4. *Moo*. Dit woord is ontstaan uit *moder*, dat in het Oudsaksisch *modar* was, dat ook nauw verwant was in uitspraak met het Oudengelse *modor*. Buiten het Germaans komen we het woord als *mater* in het Latijn tegen.

5. *Dinger*. Het enkelvoud is *ding*. In het meervoud krijgt het in veel Nedersaksische dialecten een -R op het eind, zoals in *eier*, *kinder*, *hoonder* (*hoenen*), *beender* (*beenderen*). *Ding* is in het Oudsaksisch *thing*. Een *ding* is een voorwerp. Die betekenis heeft zich via zaak ontwikkeld uit rechtszaak: (*ge*)*ding*. Het Deventers kent nog *dink*, m.ned. *Dinc*.

6. *Hengforden*. Dit gebiedje tussen Diepenveen en Olst is laag gelegen, heeft doodlopende rivierarmen of *Hang(k)en* gekend, die doorwaadbare plaatsen of *v(f)oord*en kenden, vandaar de naam. Het Oudsaksische woord voor *voorde* is *ford*.

7. *Hank*. Dit woord is al gedeeltelijk besproken bij *Hengforden*. (6). Er kan nog aan toegevoegd worden dat de kolken langs de IJssel bij Deventer met de naam *Hank* of *Ank* worden aangeduid.

8. *Schoere*. Een *donderschoer(e)* noemt men in het Nedersaksisch een onweersbui met veel neerslag en windvlagen. In het Oudsaksisch is de term *skur* gebruikt, in het Gotisch *skura*, en dat is dan al minstens 1500

jaar geleden. *Schuur*, *schuier* zijn uit het Nederlands bekend, *shower* uit het Engels, *schauer* uit het Hoogduits. Bij andere Indogermaanse talen vinden we: *caurus* (west-noord-westenwind) in het Latijn, *siaurus* (stormachtig, winderig) in het Litouws.

9. *Zeiknat*. *Zeik* komt van *zeiken*, dat *stortregenen* betekent. Het is geen typisch Saksisch woord, maar het komt in tal van Indogermaanse talen voor: m.ned. – seiken; o.eng. – sicerian; in het m.ned. is *sik* een stuk drassig land. Zo kan *sik*(keneurig) ook verklaard worden. Iemand die sik-keneurig is, *neurt sik*: Hij loopt "zeikerig" rond.

10. *Ende*. Een goed Oudsaksisch woord: *endi*. In het Oudindisch vinden we vormen terug, die er verwant mee moeten zijn: *anti* (voor) en *anta* (eind). Wat een verwantschap!

Wat een waterig verhaaltje is dit stuk toch eworden. Troanen um een geleefde Moder, zwerven deur de weerden, vallen in het sliet, möör ook verbleiven in de prachtige natuur van Hengforden en Wiehe.

Wee van vissen höldt kan zich te goed doen in de hanken langes de Ies-seldiek. Kump der een schoere opzetten, dan zal e tiedig de kuierlatten motten nemmen um neet zeiknat te worden. Butendat is het letterlijk bliksems gevöörlijk um dan an het water te blieden zitten. Het is trouwens goed der is èventjes bie stille te stoan dat der in völle eeuwen meschienen wel een boel an de omgeving van Dèventer veranderd is, möör toch weer neet zoo völle, dat wie ons der gin veurstelling meer van kunt maken. De historie lig in wat wieluu noe waernemt.

Dat geldt IN DUBBELE MOATE veur taal. De *wortels* döörvan likt in een *schemerig verleden*. Möör de wortels bint soms te vinden, umdat de meeste talen op een zeker moment *eschreven talen* bint eworden, wöördeur wie meschienen neet de talen van vrogger goed *uutsprèèkt*, möör wöördeur wie wel kunt *zeen* hoe ze *in makäre zatten en.... zit*.

Dee GRAMMATICA zichtbaer te maken, *veur onszelf*, kan verriekend werken. Dat veuronderstelt *luusteren*, *proaten*, *lèzen*, *schrieven*. In het algemeen ezegd: Iej mot der gewoon mee bezig wèèn. Denkt möör is an kinder; zee goat met mekäre umme en ze leert een taal net zoo makkelijk. Het is bie hun neet anders as èten en drinken. Mocht bie dat èten ook wat dialect kommen, dan is de moaltied hoaste volledig.

Oaver de spelling van een dialect kui'j redetwisten. Dat geldt ook veur de "*Nieje Dèventer Spelling*", möör of iej dee noe gebruikt of de "*Stellingwerver Spelling*" of de "*Wald-Spelling*" van het Achterhooks, één ding is zeker: Wat schriftelijk vaste elegd is, *kan blieven*.

Gelukkig kunne wie onze Nedersaksische dialecten ook in *geluud* 'vereeuwigen'. Veur de *toekomst hof(hoof) streektal neet te vrezén*. Vandöör dat dit vandage allemoale eschreven most worden.

4. *Lege löswal*

De volgende brief wordden(1) eschreven deur een Dèventenaer dee al jören in Canada woont. Hee had een tekst, in het Dèventers eschreven, op'estuurd ekregen; veur dat verhaal oaver Dèventer bedankt hee in dit breekfen(2).

Beste Geit,

Ik kanne oe nit vertellen hoevulle ak van dat boek genoten heb, en al de dinger dee weer in de gedachten bint ekommen.

Ik zagge zo dee Ravenstroate weer veur mien en det is toch veur mien zo ongeveer 46 joar geleden.

Volgend joar komme wie hopelijk noar Holland en dan hoape ik oe in persoon nog is te bedanken veur 't plezier dat ie mien met oe boek heb edoan.

Oe olde Dèventer Ravenstroater,

Ben Hackmann.

Disse brief riep bie de ontvanger dervan allerlei associaties op. Hee zag zieneigen met zien kamerödjies weer spöllen an de "Lege Löswal", dee zoo eneumd wier(1), umdat dee völle legeder was as de "Hoge Mure", zoo'as de löswal bie "Onder de Linden" en an de "Welle" eneumd werd(1). De "Lege Löswal" lag tussen de spoorbrugge en de turfbulte van Wissink; dat was an de Iessel in het verlengde van wöör noe de "Moerbeistroate" lig.

Gèèl Iesselzand, klinkers, kiezel, turf, bazalt, dakpannen en neum möör op wordden(1) döör elöst deur de schippers met hun knechten en de lösse sjouwers, al of neet met kruuwagens oaver brede loopplanken, dee van de boten nöör de stenen kade elegd wären. De jonges en de mèkes wären döör noa schooltied hoast altied te vinden en spölden der: kuizentikken, bök-bök hoevölle horens, kies, verlös, vaderken en meuderken, en goa zoo möör deur.

An de lösval wier(1) oke eladen. Härspöoltjes werden(1) der oaver de stroaten met slepperskärren uut de dennebossen an'evoerd.

Dat wazzen poalen van meer as een meter lang, dee as potlooien an'epunt wazzen. Dee mosten nöör Zuud-Limburg, nöör de mijnen, veur het stutten van de schachten en de gangen.

Met dee pöoltjes ko'j leuk spöllen. Iej zetten ze op oew gooihand, rechtstandig met de punte noa boaven, ballanceerden der èven mee, en gooiden ze dan met een sierlijke boage de lessel in, zoo dat de punte van zön pöoltjen een punte zetten en der een mooie kringe umhen goldden(1). As ze het goed deden, floepten(1) deur de opwaertse kracht van het water de poale heel hoge het water uut, plompten(1) der dan weer in, um döörnoa op de stroom nöör Kampen te drieven.

De kinder mosten wel uutkieken veur Sterken en De Weerd, de beide havenmeesters, want dee wären neet makkelijk. As oe dee te pakken kregen, dan zweiden(1) der wat, want zee waerschouwden oew olders en dee grepen oe dan is flink in de schobben.

Ook de kiezelstenen en de klinkers hadden heel wat onder de spöllekes te liejen: van de bakstenen worden(1) huuskes ebouwd en ze worden(1) de Iessel inplompt, uut de kiezelstenen werden(1) de platten ezocht en döör deden ze kuntjenblik mee. Het was heel wat a'j zön steentjen de hele Iessel dwärs konden loaten oaverstèken. Dan dansten e dertien of veertien keer op het gladde water en in de Iessel vallen zag iej hem neet, want hee stouterden "de weerden in", zoo'as ze dan zeiden. Ben Hackmann was een kei in keilen.

Toch stonden ze ook wel is klinkers te stapelen, soort bie soort, kleur bie kleur, lengte bie lengte: Sterken had hun dan esnapt; ze konden bakkeien op goan tassen of

In de ruim zestig regels tellende tekst hiervoor is een briefje opgenomen van een Nederlandse Canadees die zijn Deventer dialect is blijven spreken. In dat briefje kiest hij min of meer zijn eigen klankschrift. Dat biedt een goede gelegenheid er de **Nieuwe Deventer Spelling** naast te zetten, zodat de liefhebber van schrijven in het Deventers goed kan zien waar het verschil ligt tussen een *individueel klankschrift* en een *algemene Deventer spelling* met wat striktere regels.

Hier volgt het schrijven dus nog eens. De wijzigingen, dat zijn geen correcties of verbeteringen, want er zitten geen fouten in de brief, worden *cursief* weergegeven.

Beste Geit,

Ik kanne oe *neet* vertellen hoevölle *a'k* (*as ik*) van dat book genoaten heb, en al de dinger dee weer in de gedachten bint ekommen.

Ik zagge *zoo* dee Ravenstroate weer veur mien en dat is toch veur mien *zoo* ongeveer 46 *jöör* (*joor*) *elejen*.

Volgend *jöör* (*joor*) komme wie hoapelijk *noa*. (*noor*, *nöör*) Holland en dan hoape ik oe in persoon nog is te bedanken veur 't plezier dat *iej* mien met oew book hebt edoan.

Oew Olde Dèventer Ravenstroater,

Ben Hackmann.

Het cursief gedrukte in het briefje toont duidelijk dat over de **medeklinkers** weinig afspraken behoeven te worden gemaakt als men een uniforme schrijfwijze van het Deventers voorstaat. Het gaat voornamelijk om de **klinkers**. Toch zijn er ook een paar medeklinkers cursief weergegeven of weggelaten:

geleden werd *elejen*, want het voltooid deelwoord van lieden, ook wel eens gespeld als *liejen*, begint als alle voltooid deelwoorden die van werkwoorden stammen die niet met een *g*- beginnen, met een *e*-. **ELEJEN** klinkt echt 'old-Dèventers'. Voorbeelden: *doon* - *edoan*, *geven* - *egeven*. **Möör**: *geleuven* - *geleufd* of *egleufd*, *genieten* - *genoaten*.

Dan de *-r* in *noar*: die hoort er volgens de *uitspraak* niet. *Noar* is hetzelfde als ned. *na*. In het Deventers gebruikt men *na* (*noa*) en *naar* (*noor*, *nöör*) in afwisseling voor elkaar in de plaats. Als **bijwoord** gebruikt men echter altijd *noa*, b.v.: Ik keke haer *noa*; goa möör is *noa*. As **veurzetsel** wordt ze allenig deur mekäre gebruikt: *noa*, *nöör*, *noor* de televisie kieken. In zon geval is het ook heel normaal um te zeggen en te schrieven: Ik keke *dernöör* (*noor*), *möör derno* wördt oke ezegd en eschreven.

Het gebruik van Nederlands en Dèventers löp in dit ärtikeltjen intussen oke al deur mekäre. Dan möör verder in het Dèventers: In *iej* is een *-j* an het ende eplaatst. Met spellen wilt de meeste mensen de woorden *gelieke vormen* loaten holden. "Wee hef dat edoan? *Ieje* soms?" zegge wie. De *-j*- wördt uutesproaken en *eschreven*; döörumme steet dee in *iej* tevens.

Oew book. De *-w* is döör ezet oavereenkomstig het Nederlands: Ik overhandig *jou* (*U*) dit geschenk. *Jou* is hier een persoonlijk veurnaamwoord. Dit is *jouw* geschenk. *Jouw* is noe een bezittelijk veurnaamwoord. Vergelijk dat met: Ik hoape *oe* te bedanken. Iej hebt mien plezier edoan met *oew* book.

De *-t* in *hebt* is heel makkelijk te verklären: hebben - stam: heb, iej hebr: stam+t; heb iej, enkelt de stam.

Um het verschil in zinsbouw en woordgebruuk te teunen volgt hier noe een zoo zuver meugelijke vertaling van de brief in het Nederlands .

Beste Gerrit,

Ik kan je niet vertellen hoe ik van dat boek genoten heb, en van alle dingen, die me weer in herinnering kwamen.

Ik zag zo de Ravenstraat weer voor me en het is toch voor mij ongeveer 46 jaar geleden, dat ik daar woonde.

Het volgende jaar komen we, naar we hopen, naar Nederland, en dan hoop ik je persoonlijk te bedanken voor 't plezier dat je mij met jouw boek gedaan hebt.

Jouw ouwe Deventer Ravenstrater,

Ben Hackmann.

De *woordgeschiedenis* vindt in 'Lege Lösval' genug stof um aandacht an te besteden, dus noe gauw van wal döörmee.

(1): WORDEN (en vormen dervan), GOLFDEN, ZWEIDEN, FLOEPTEN, PLOMPDEN, bint enummerd met (1). Dee werkwoorden heurt bie het eerste onderwerp: iets oaver **sterk** en **zwak** bie **werkwoorden**.

WORDEN is tut het ende van de 19-de eeuw in het Dèventers een sterk werkwoord ewest, d.w.z. dat het klinkerverandering had in de verleden tied en dat het voltooide deelwoord eindigden op *-en*. Het WIER dus vervoegd as LOPEN:

worden	wier(e)	wieren	eworden
lopen	liep(e)	liepen	elopen
onbep.w.	verl.tied enk.	verl.tied mv.	volt.deelwoord

Vervoegd in *klank* en in *spelling*:

ik	word+e	lo(o)p+e	wier+e	liep+e
iej	word+t	loop+t	wier+en	liep+en
hee/zeel't	wörd	löp	wier	liep
wiebeiden	word+t	loop+t	wier+en	liep+en
iejluub.	„+t	„+t	„+en	„+en
zeebeiden	„+t	„+t	„+en	„+en

Veur wie(luu), iejlou en zee(luu) geldt dezelfde vormen as dee met -beiden.

Opvallend is dat feitelijk volgens de spelling-ofspraak van de oavereenkomst *hee/zeel/het wörd.* *zonder -t* espeld worden mot.

Langzamerhand wordden worden zwakker: der was *gin klinkerverandering* meer. *Worden* wordden vervoegd as golven, zweien, floepen, plompen.

Zwakke werkwoorden vormt hun verleden tied deur toevoeging van -de(n) of -te(n) an de stam, d.i. de onbepaalde wieze verminderd met -en. Hun voltooide deelwoord eindigt op een -t of een -d.

Zooverre ging **worden** neet: het voltooide deelwoord bleef eworden.

Hier volgt de *zwakke vervoeging* van WORDEN in *oavereenkomst* met GOLVEN, ZWEIEN, FLOEPEN en PLOMPEN. Eerst de *onvoltooid tegenwoordige tied*.

ik	word+e	gol(f)v+e	zwei+e	floep+e	plomp+e
iej	word+t	golf+t	zwei+t	floep+t	plomp+t
h(z)ee/'t	wörd+t	golf+t	zwei+t	floep+t	plomp+t
wie	word+t	golf+t	zwei+t	floep+t	plomp+t
iejluu	word+t	golf+t	zwei+t	floep+t	plomp+t
zee	word+t	golf+t	zwei+t	floep+t	plomp+t

Een eenteunig verhööltjen of, in 'modern' Dèventers, een eentonig *verhaaltjen*: Möör TWEE VORMEN: STAM+E, STAM+T.

De voltooide deelwoorden van golven, zweien, floepen, plompen bint EGOLFD, EZWEID, EFLOEPT, EPLOMPT

Noe volgt de ONVOLTOOID VERLEDEN TIED.

Eerst het enkelvoud:

1e p.	word+den	golf+den	zwei+den	floep+ten	plomp+ten
2e p.	word+den	golf+den	zwei+den	floep+ten	plomp+ten
3e p.	word+den	golf+den	zwei+den	floep+ten	plomp+ten

Dit was het enkelvoud. Meervold:

1e p.	word+den	golf+den	zwei+den	floep+ten	plomp+ten
2e p.	word+den	golf+den	zwei+den	floep+ten	plomp+ten
3e p.	word+den	golf+den	zwei+den	floep+ten	plomp+ten

De afkorting *p.* steet veur *persoon*.

Der mot wel rëkening mee eholden worden dat as *iej* achter de werkwoordsvorm steet, de *-t* verdwient. DEE LOATE WIE OKE IN HET DÈVENTERS DAN IN DE SPELLING VORT IN DE TEGENWOORDIGE TIED.

Loop *iej*? Zwei *iej*? Dan WORD IEJ duzelig.

As *wie* achter een *persoonsvorm* steet, eindigt in het Dèventers dee vorm altied op *-e*: Dan lope *wie*, worde *wie*, golve *wie*. Dat is enkelt zoo in de tegenwoordige tied. In de verleden tied wordt de *-n* dan gewoon eheurd, en het *teken -N* of *-n* oke *eschreven*.

In het midden van disse eeuw (de twintigsten) hebt een boel jonge Dèventenären de Nederlandse vervoeging van worden oaverenommen. Döörvan volgt hier enkelt de heufdvormen (het is weer een sterk werkwoord eworden):

worden	werd	werden	eworden
--------	------	--------	---------

worden: o.sak. *werthan*, met eng. *th*. Het is oke bekend in het Gotisch en verwant met lat. *vertere*, dat *dreien* beduudt.

Golven: het grondwoord is *golf*, d.i. opstuwen van water.

Zweien: ned. zwaaien, o.noo. *sveigja*. de betekenis is wuven, bugen, zwiepen.

Floepen: het is zon old woord en veural esproken, dat de oorsprong zich verlus in de vrogste tied van de *klanknoabootsingen*. Floep, döör ging de kurk van de flesse.

Plompen: oke al een old woord, dat het geluud angef wöormee der wat in de Iessel plompt. De *plomp* is dan ook het *water* of de *sloot* goan 'heten'.

(2): *Breefken*: Deur-ken is dit het verkleinwoord van breek; een breek was een korte schriftelijke boodschap, m.ned. *breef*; lat. *breve*. Zon vijf-tig jöör elejen mosten de kinderen veur hun olders welis een *breve* "op de post doen". "Op de post doen" heur iej nog weinig en "breve" egeeneet meer.

Boaven het breekken steet: Beste Geit, met een komma derachter. Iej zeet dadelijk dat de schriever uut de stad kump, want anders had der Gait estoan, met een *-ai-*; dat zekt de butenmensen immers. Geit of Gait kump van Gert, Gerrit, Gerard, Gerhard(us). Ger of Geer is, wat een *speer* was in de olde Germaanse tied van veur de jöörtelling. Hard, o.sak. hard, go-tisch hardus, is onbuugzaam, meedogenloos, sterk. Geit is dus een ande-re, eeuwen-olde name veur: *sterke, onbuugzame speer*. O ja, geren(*geer-en*) is spits, schuuns toolopen.

Vrogger werd der völle meer op stroate espöld as tegenswoordig. Veur elk spölleken was een tied, oke veur *kuizentikken* (zee in het verhaaltjen oaver 'Lege Lösval'). Kuizen werd in de middeleeuwen uutesproaken as *kuzen* met een hele lange uu. *Kuzel* was een dubbelvorm van *kiesel*, zoo-as *vuur* van *vier*, *duuts* van *diets*, *duur* van *dier*. *Kuzelen* betekenden *dreien*. De kiezelstenen dee in de Rijn en de Iessel an'troffen wordt, bint al *kuzelend* deur het snel stromende water rond erold en zoo kuzel of kiesel eworden. Later werd der oke esproaken van kuus of kies. Toen in de zeuventiende eeuw de uu tut een *tweeklank* werd: ui, werd *kies* tut *kuis*: een rond steentjen, wöörmee eknikkerd kon worden. Gebakken *kui-zen* wären ronder as kiezelsteentjes, vandöör dat de kuizen bie de potten-bakker ehaald werden.

Een kies was ook een stok um de kooien bie mekäre te holden, vandöör het kiesspel, dat met een knuppel en een kort stöksken espöld werd; dat laatste stöksken *geerden* an beide uutenden.

Oke een kelfken (kalfjen) wördt nog steeds in de omgeving een kies(ken) eneumd. Vake kui'j ze deur "kies - kies" te ropen nöör oe too loaten kommen en loaten loeien. Meestal luustert de volwassen kooien ook nog en ze doot dapper mee.

Klinker: m.ned. *clinckaert*, dev. *bakkeie*. Kegelen doo'j oke met een kei(l) of kegel. Kegelen is dus feitelijk keilen, hetzelfde as kuntjenblik, möör met een ander doel. Een klinker is een gebakken steen.

As laatste woord wördt noe *tassen* besproaken. Het is een heel old Germaans woord dat ook in het Frans terecht ekommen is. Een tasse is in Dèventer een stapel, in Frankriek een köpken, netzoo as in Duutslan en in de Achterhook. Tassen is opstapelen, möör dan heel ordelijk.

Deur al dat ordelijke stapelen van klinkers, medeklinkers, uutspraak, gelijkvormigheid, oavereenkomst, woordgeschiedenis, hebbe wie bie al de klinkers of *bouwstenen* heel wat resten op ene hoop egooid, de hoop van de 'stomme -e-': ordelijk - ordeluk, heilig - heilug, het - ut, kalfjen - kalfjun, melk - melluk.

De 'stomme -e-' is de name veur een tut niks ereduceed klinkertjen, dat vake deur een -e- of -E- wördt weeregeven, möör ook deur andere letters of een -' of gin letter. het is het kleinste klankjen met de meeste tekens; völle geschreeuw en weinig wolle dus.

Hiermee is het werk an de 'Lege Lösval' klöör.

5. Pijlers

In de zestiger jören van disse eeuw werd de troonrede noa'elèzen op spellings- en stijlfouten(1) deur Prof. C. P. F. Stutterheim, dee hoogleraar WAS(4) an de Rijksuniversiteit(1) van Leiden(1).

Hoe KUMP(2) een mense derop dööran te denken as hee midden in de jören tachtig bie de Dèventer spoorbrugge steet? Heel simpel, Professor Stutterheim nam bie zien lessen an de COCMA (Centrale Opleidings-Cursussen Middelbare Akten) in Utrecht nogal is het woord 'pijlers' in de mond um an te duden welke klanken en schrifttekens van 'Die Gotische Sprache' de steunpilären(1) van dee taal WÄREN(4); hee gebruikten dan altied het woord 'pijlers'.

A'j dan an zon man denkt, zee'j hem weer veur oe: zilverhören kop (gin 'heufd'), klein postuur, woestijnbenen(1), joviale tred, vrindelijke aura, stemme met gezag. Hee WAS(4) een pijler onder de Nederlandse Taal, möör gin BETWETER(3). "Ik BEN(4) het niet met U eens, maar houdt Uw mening vast tot U van het tegendeel overtuigd BENT(4)", WAS(4) zien uting van waerdering veur de argumenten van een ander.

Oaver zien verbèteringen an de Troonrede sprak hee nooit, want dat viel natuurlijk onder de 'geheimen van Soestdijk(1)'.

De pijlers(1) van het Gotisch WÄREN(4) volgens hem de medeklinkers; de cursisten mochten annemen dat de tekens wöörmee dee an'egeven WAZZEN(4), nog bienoa netzoo uutesproaken werden as in de vrogste middeleeuwen, dat IS(4) umstreeks zeuvenhonderd noa Christus.

Onder zukke gedachten WAS(4) de strakke boage tussen de twee pijlers(1) van de brugge evären. Langzaam pompten ze de pontons vol met IESSELWATER(5). De oaverspanning kon net neet op zien plaatse zakken: de IESSEL(5) WAS(4) te hoge! Iej konden noe heel mooi zeen dat de RAILS (REELS)(6) straks heel mooi horizontaal oaver de nije spoorbrugge zollen lopen, want hee LEI(7) precies waterpas.

Professor C. P. F. STUTTERHEIM! Wat een Keerl!

Professor Stutterheim sprak wat de Germaanse medeklinkers en hun huidige tekens betreft, duidelijke taal: er is bij de gebruikers van dialecten over tekens voor medeklinkers dan ook nauwelijks meningsverschil. Maar....toch zijn er bij het schrijven, dus bij het gebruik van de lettertekens moeilijkheden. Een paar voorbeelden:

Goa'j vot of blie'j tuus?

Hee dronk een stevige *boddel*.

Hee kreeg een *avveköötjen*.

Schrijven we *vot* of *vort*, *blie'j* of *blief iej*, *tuus* of *thuus*, *boddel* of *borrel*, *avveköötjen* of *advoköötjen*?

Wedstrijdreglementen voor dialectverhalenwedstrijden geven daar soms een antwoord op: 'De schrijver dient de spelling van het Nederlands zo dicht mogelijk te benaderen.'

Het is zonder meer duidelijk voor wie dat is, nl. voor de lezer. Die heeft immers een WOORDBEELD in het Nederlands. Dialecten zijn gesproken talen, ze hebben nauwelijks een SCHRIJFTRADITIE. Om die reden blijft de NIEUWE DEVENTER SPELLING zo dicht mogelijk bij het Nederlands, BEHALVE BIJ DE DIRECTE AANHALING VAN HET GESPROKEN WOORD, in de DIRECTE REDE dus. In andere gevallen is het:*vort*, *blief iej*, *thuus*, *borrel*, *advoköötjen*.

Daarbij moet de WOORDGESCHIEDENIS weleens geweld aangedaan worden.

Nem bieveurbeeld het woord 'Iessel', dat in disse tekst veurkump in 'Iesselwater', 'Iessel', allebeide an'eduud met (5). De etymologie leert nogal dudelijk dat de spelling met ene *-s-* bèter de woordgeschiedenis weergeef, möör o.a. deur 'IJssel' wördt der toch ekoazen veur Iessel. Een biereden is dat 'Iesel' kan leiden tut de uutspraak 'Iezel'.

Pijlers(1), de titel van disse tekst, hef een lange geschiedenis achter de rugge. Bie de Romeinen was een 'PILA' wat wie noe een 'ZUIL' zollen neumen. In het latijn is döör 'PILARE' uutegreujd. In het Middelnederlands werd dat 'PILER(E)'. In het Zeuventiende-eeuws werd de klank *-ie-*, dee oke welis an'eduud werd met het teken *-ij-* tut een tweeklank. Zo kwammen ze tut de uutspraak met *-ei-*. PIJLERS bint noe bekend as (onder)steunende zuilen van bruggen.

Het Dèventers hef de uutspraak van het Nederlands oaverenommen. Gin Dèventersen zeg: 'pieler'.

Het is goed an de klanken *-ie-* en *-ei-*, noast de tekens *EI* en *IJ*, hier wat aandacht te besteden. In het algemeen is in het Dèventers, zoo'as in andere Nedersaksische dialecten, de *ie*-klank of *ie* ebleven (soms is het een *ee(r)*-klank), of oaveregoan in de *uu*-klank: kieken, neet, duur i.p.v. dier. De *ie*-klank werd in de meeste Nedersaksische dialecten neet 'VERNERLANDST' TUT *EI*-KLANKT, neet *verdiftongeerd* dus.

(1) Hoe het Dèventers an PIJLERS (titel), STIJL-fouten, RIJKS-universITEIT, LEIDEN, PILĀREN, WOESTIJN-benen, SoestDIJK kump, is noe dudelijk:

a. De *IJ* is ELEEND, as klank en as teken;

b. De *EI* is EBLEVEN, as klank en as teken.

Oke in het Dèventers van noe is der neet één teken veur de *EI*-klank. Sommigen oaverwèègt dan oke de spelling met *IJ* te vervangen deur dee met *EI*. Zoo: *IJs*jen wòrdt *EIs*jen, *piJ*lers wòrdt *pE*llers. Bie dit laatste woord kom iej al in de zwörigheid, want het WOORDBEELD löt dudelijk BETEKENISONDERSCHIED 'zeen' met *pij*lers. Loat ook döörumme de *IJ,ij* möör blieven as teken van een klank. Dan weet de Dèventersen zeker dat ze VREMDELINGEN in de TAAL accepteert.

Kump(2) vinden we als vorm van **kommen**. In het Nederlands is het **komt**. Het is beide gespeld volgens de uitspraak-regel. Het is niet wense-lijk in dit geval de overeenkomst-regel toe te passen: **kumt**; de *T*-klank staat naar de vorming te ver af van de *P*-klank om hetzelfde teken te kun-nen 'verdragen': de een is een lip-ploffer, de ander een tong-tand-ploffer. **kommen** heeft dus de volgende vervoeging:

kommen (got. kwiman, o.sak. kuman, o.eng. cuman)

Teg. tied Verl. tied E. Verl. tied M. Volt. deelw.

1. komme kwam(me) kwam(m)en ekommen (ekoamen)

2. komt kwam(m)en kwam(m)en

3. **kump** kwam(p) kwam(m)en

In de teg. tijd meervoud zijn 1, 2, 3: komt

In het Gotisch werd de klank *KW* door één teken weergegeven: *q*.

BETWETER (3) betekent 'iemand die het altijd *beter* weet'. In het Middel-nederlands waren van 'goed' of 'wel' de trappen van vergelijking: 'goed - bet -best'. 'Bet' is gestapeld tot 'beter'. In het Dèventers is het zelfs ook 'bèteder'. Die vorm is te vergelijken met vormen als 'dunder' of 'dunneder' en 'mooieder', 'dikkeder'. Deze vormen komen in het Dè-venters en andere Nedersaksische dialecten nog veel voor. Ze zijn een uitgebreid dialectologisch onderzoek waard.

Van 'bèteder' is al bekend dat het in het Oudsaksisch 'betera' was en in het gotisch 'batiza', wat aantoonst dat de vergrotende trap van 'goed' voor de Middeleeuwen in deze streken al drielettergrepig was. Op dit ge-geven zou men bij onderzoeken kunnen voortbouwen.

BENT(4), WAS(4), beiden in dezelfde regel, *bint* vormen dee bie de werkwoorden 'zijn(zien)', 'to be' en 'wezen(wèzen)' heurt. Oke de vormen WÀREN, WAZZEN heurt derbie.

BENT (dèv. BINT) is natuurlijk familie van eng. 'to BE'. Wie treft het an in: ik ben, jij bent, ben je (ned.).

ik bin(ne), iej bint, bin iej, wie(luu) bint, binne wie, iej(luu) bint, zee(luu) bint (dèv.).

Dat is dan dus in de tegenwoordige tied. In het Dèventers kump dee "Engelse" vorm VÖLLE MEER veur as in het Nederlands.

De vormen WAS en WAZZEN komt van het werkwoord WEZEN(ned.), in het Dèventers WÈZEN of WÈÈN.

WÈZEN kump van het Oldsaksische WĒSAN, wat een oorspronkelijk Germaans zelfstandig naamwoord was en 'bestoan', 'schepsel', 'verblijf', en in het Oldindisch 'hee verblif' of 'hee is' of 'hee woont' betekenden.

WÈZEN is en een zelfstandig en een koppel- en een hulpwerkwoord eworden. Van elk èven een veurbeeld:

zelfstandig werkwoord: Ik WÈZE, dus bin ik een wèzen;

koppelwerkwoord: WÈÈS iej noe möör geduldig, jungesken;

hulpwerkwoord: Hee WAS evallen; wie WAZZEN opestoan.

In de verleden tied allenig wordt vormen van WÈZEN as hulpwerkwoord gebruikt; in de tegenwoordige tied is het bievueurbeeld: Hee IS evallen;

Wie bint evallen. IS is verwant an het latijnse ESSE (fra. il EST = ned. hij IS).

As koppelwerkwoord is WÈZEN in het Dèventers nog helemoale heel. Der is niks an 'defekt', der ontbrek niks an, meschiens enkelt dat het voltooide deelwoord van EWÈZEN tut het zwakke EWEST eworden is: Hee is zeek EWEST. EWÈZEN wördt allenig nog gebruikt as bievoeglijk naamwoord, wat oke te heuren is, want dan is het GEWÈZEN: Dat is een GEWÈZEN DOKTER.

WÈZEN as KOPPELWERKWOORD geet dus as volgt (wördt as volgt vervoegd):

tegenwoordige tied:

1. ik wèze wel leef. Wèès ik neet leef?

2. iej wèèst leef! Wèès iej is leef.

3. hee wes toch altied leef veur oe!/? Wes zee wel altied leef veur oe?

1. wie wèèst allemoale leef veur mekäre. Wèze wie alemoale leef veur mekäre?
2. iejluu wèèst nooit leef veur mien! Wèèst iejluu noe is leef!
3. zee wèèst altied leef en geduldig. Wèèst zee altied leef?

Voltooid deelwoord: Bint de kinder vandage wel leef EWEST, Moder?

verleden tied enk.:

1. ik wazze(was), ik wāre; was ik, waer ik.
2. iej wazzen, iej wāren; was iej, waer iej.
3. hee was; was zee.

verl. tied meerv.:

1. wie wazzen, wie wāren; wazzen wie, wāren wie.
2. iejluu wazzen, iejluu wāren; wazzen iejl., wāren iejl.
3. zee wazzen, zee wāren; wazzen zee, wāren zee.

Het werkwoord ZIJN (dèv. ZIEN, as dat der nog is!) is helemoale defekt; der ontbrek van alles an. Ze neemt het dan ook een DEFECTIEF WERKWOORD. In het Dèventers is der niks van oaver as meschiens 'bewust-ZIEN', 'welZIEN', möör dan is het nog een samenstellend deel van een zelfstandig naamwoord oke; butendat konden dee woorden welis eleend wèèn as 'welZIJN' en 'bewustZIJN' en toen in het Dèventers 'vertaald' wèzen. Zoo is het voegwoord 'tenZIJ' beslist gin Dèventers woord. Het is een samenkoppeling uut 'het – en – ZIJ', wat inhöldt: as het neet is dat. De Dèventersen zekt: as...neet, behalve as, uitgezonderd as, as 't neet is dat.

Veurbeelden:

Wie goat een ende lopen, teminsten AS het NEET règent.

Iej kriegt gin ene duit meer, BEHALVE AS iej der veur werkt.

De Koniginne kump nöör Dèventer, UUTGEZONDERD as der opsteutjes bint.

Ik komme zoaterdag nog wel bieje oe, AS 'T teminsten NEET IS DA'k ope-noamen mot worden.

Oke bie het werkwoord ZIJN zit de Dèventenaer dus met de IJ(EI) as klank en as teken in de mage; döörumme nog wat veurbeelden, wöörbie der dan möör een klank, vake een Nederlandsen, ekoazen wördt:

- A. Moder, ma'k een IJsien kopen?
- B. Wie mot zukke luu zoo völle meugelijk mIIden.
- C. Zukke wègen kui'j oke met de auto neet vermIIden.
- D. Op disse wieze verdwIInt bie de gemeente elk verzeuk in de onderste laa.
- E. Ik vinde oew gedrag stIIdloos.

A. IES is natuuries en ies wat in een iesfabriek an staven wördt evormd veur de koeling in de visverwerkende industrie bie veurbeeld; IJS is consumptief in bakjes, heurtjes enzoo meer. Wie èt dus een IJSIEN en GIN IESKEN, al wördt dat laatste welis eheurd.

B. MIJDEN wördt TEN ONRECHTE as VREMDELING behandeld. Het is wärempel een woord dat in het Oldsaksisch al bekend was: MITHAN, wat uutesproaken deenden te worden met een lange IE en de Engelse *th* als in *Southampton*. MIEDEN en VERMIEDEN bint dus zeker neet of te keuren, integendeel, wee de geschiedenis van zon woord kent, zal het vaste vaste willen holden.

C. Zee B.

D. VERDWIJNT wördt in het Dèventers neet enkelt as een vremdeling behandeld, möör vake ook as zoodoanig beschouwd. Het is bekend uut het Oldengels: FORDWINAN. Het Oldengels hef met het Old- en Nedsaksisch wel wat verwantschap; döörbie is in het Middelnederlands VERDWIENEN met lange IE de uutspraak. Möör ja, taal lèèft (lef), der komt dan vormen NOAST MEKÄRE.

E. STIJL is in zien ofkomst te vergelieken met PIJLER, is het dan dat het nöör Dèventer is ekommen uut het Frans. STILE was dus een echte VREMDELING. Het woord hef net as PIJLER de VERTWEEKLANKING in het NEDERLANDS mee'emaakt en is in het DÈVENTERS GEWOON ANVAERD; het hef de DIKKE DÈVENTER TONGVAL ekregen.

RAILS wördt in het Dèventers uutesproken as REELS. Deur het Engelse woordbeeld had het ook REILS kunnen worden meschiens en dat is welis eheurd oke. Möör REELS was logischer um twee redenen:

1. de Engelse EE-klank,
2. de ofkomst van het woord.

In het oude Latijn was een REGULA een REGEL of een liniaal. Olde timmerluu trokken hun lienen langs een REGEL, REIL of REEL. In völle dialecten bestond het woord dus al. Het besef, da'j langs een LIENE, dee dubbelt was, riejen konden, was al vrog wakker, toen de vakluu de term REELS heurden: ene RE(G)EL en nog ene bint twee REELS.

Vergeliek RAIL(REIL) en REGEL is met KEIL en KEGEL, ZEIL en ZEGEL, MEID en MEGED (MAGHED = m.ned. en MAAGD). Der is neet enkelt klan-ken tekenverschil, der is BETEKENISVERSCHIL tèvens.

Hier hebbe wie te doon met de EI-klank dee vake tut EE-klank worden is. Vandöör het teken EI.

Bie het teken IJ is der sprake van een IE-klank. Het teken is ebleven, wat in de spelling van het Nederlands of esproaken is, de IE-klank is EI-klank eworden. De J werd eschreven um an te geven dat de IE-klank een lange of oaverlange klank was.

LEI(7) is in *Pijlers* de verleden tied van liggen:

LIGGEN	LIGGE	LIKT	LAGGE	LAGGEN	ELÈGEN
	LIG		LEI	LEIEN	

Het wördt netzoo vervoegd as WÈZEN.

LEI en LEIEN heurt feitelijk bie LEGGEN, wat DOON LIGGEN beduudt: Hee legt het boek op toafel. Hee DUT het boek op toafel LIGGEN. LEGGEN is een ZWAK werkwoord:

LEGGEN	LEGGE	LEGT	ned.	ned	ned
			LEGDE	LEGDEN	GELEGD
			LEI	LEIEN	ELEGD

In het Dèventers:

IK LAGGE IN BEDDE.

IK LEI(E) HAER IN BEDDE.

Zoo is dan an'eteund dat de IE-klank, ooit deur het teken IJ veuresteld, een PIJLER is EBLEVEN EN ZAL BLIEVEN veur een boel NEDERSAKSISCHE DIALECTEN, WÖÖRONDER HET DÈVENTERS, MET DIT VERSCHIL DAT NOE DE TEKENS I en IE GEBRUKT WORDT. Het teken IJ blif een graag gezene GAST. Wee het gebuukt, is vaste neet STIJLLOOS: Hee of Zee gef heugstens an spelling neet as het allerveurmaamste van de taal te zeen en.... te weten wöör EEN WOORD VANDAN KAN KOMMEN.

Professor Doctor C. P. F. STUTTERHEIM is in zien name ook een STUT onder de EI eworden, want hee dut ons ontholden dat EI familie is van EE: -HEIM en -HEEM.

6. Grös

I] In de tuin(1) zat Opa noe. Eerst had(6) hee op de plas(2) in zien luie(1) stoel ezèten, möör dat worden hem te kold in de schaduw. Noe zat hee op de bleike(3), lekker in het zunneken(5). Van zien kinder en kleinkinder mocht(4) hee gin bleike(3), blèke(3) of bleek(3) meer zeggen, want het was hun gazon(5). Hee vond dat een te grootsig woord; heugstens was het een gazunneken(5).

II] Hee pakten het boek(5) dat hee gister op zien verjöördag ekregen had en dat hee al zoo lange had(6) willen hebben(6). Het had(6) een härde nogal donkere brune(1) kaft met een golden opdruk.

WOORDENBOEK VAN HET DEVENTER DIALECT

III] Hee las het härdop. Onderan stond een beuksken(5) met een golden P derop of'ebeeld. Döörop zat een uleken(1,5). Het was blickböör uut-geeven(1) bie Bookhandel PRAAMSTRA, möör dat wist hee wel.

IV] Hee sloeg(7,8) het beuksken(5) willekeurig lös(8) en hee zag metene dee name: Dr. W. H. Staverman. Döör had(6) hee Nederlands van ehad(6) op de Rijks HBS in de jören veertig. Is èven kieken wöör of(9) het oaver ging(7).

V] Hee las:

roekedaalsnösken(1,5,8), zn., menselijke ontlasting, faeces. Dr. W.H. Staverman schreef in mei 1937 twee stukjes in het Deventer Dagblad met als titel: 'Het Deventer dialect'. Hierin o.a.: Roekedaalsnöskes(1,5,8), al dan neet too'edekt met 'n fotse grös(8), kui'j vinden achter de heggen en struken(1), wöör mensen dee in hoge nood verkeerden, op de 'hoeke(1) dale' bint goan zitten. Het woord is afgeleid van 'hoekendaler'(1), wat betekent dat men op de hoeken (hurken)(1) dale (beneden) ging zitten.

VI] Daar men het oude woord 'hoeken'(1) niet meer kende, bracht de volksmond het in verband met roeken(1,7) = vies ruiken(1,7), stinken.

Dee mijnheer Staverman toch! Opa had(6) nooit edacht dat dee zukke strontprötjes(5) holden kon.

VII] Opa zag zieneigen weer zitten bie de kolke in het nieje plantsoen, in het grös(8) bezig met het bouwen van een roekedaalsnösken(1,5,8). Jammer dat hee dat woord toen, in 1937 nog neet kenden. Afijn(2), het nösken(5,8) kwam, in plaatse van in het grös(8), op zien kneekousen en schonen terechte, möör een fotse grös(8), um dat allemoale of te vègen, was gauw egrepen.

IX] Toen Opa thuis(1) kwam, stonk hee nog een uur(1) in de wind. Zien moder kon goed roeken(1,7) en roak(7) het dalijk.

X] "Verderrie", zei zee, " wat een luch'".

"Dat kump van de kooieklaten in het grös(8)", loag(7) Opa.

Möör Moder had(6) hem deur.

"Iej leegt(7), iej hebt(6) oe eigen op de hakken ekakt", zei ze, "Maak mien nog is wat wies!"

XI] Èven later zat Opa in een teil(10) met kold water. Zien moder boonden de stank der goed of. Noa de wasbeurte kleedden hee zich an en ging(7) möör gauw buten(1) spöllen(8).....Grös!

(1). In 'Grös' bint een boel woorden met *ui-*, *uu-*, *oe-klanken* emerkt met (1); Dee woorden komt noe an de orde.

Tuin in alinea I] - De spelling met *-ui-* stamt uut de tied dat het *ui*-teken nog as *uu* uutesproaken werd. Het *i*-teken deenden toen um an te geven dat der gin 'tun', möör 'tuun' uutesproaken most worden. In Dèventer en omgeving zat een hane in dee tied vake 'op den tuun', dat is 'op de umheining', 'op de hegge um de hof', 'op het hekke'. Toen kwam der een naamsverwisseling: de *tuun* werd de grond binnen de umheinig ofwel: de *hof* werd 'tuun' eneumd. In het Nederlands werd in de 17-de eeuw de *uu*-klank tut *ui*-klank vertweeklankt, wöördeur het woord 'tuin' ontstond in de betekenis dee wie noe kent. Het Dèventers hef 'tuun' beholden as 'umheining' - het is noe trouwens verolderd -, en hef in de veurige eeuw 'tuin', in de betekenis van 'hof', uut het Nederlands oaverenoamen. 'tuin' is dus een *leenwoord*.

'tuun' is in andere dialecten soms wel in 'eburgerd in de betekenis van 'hof', in het Drents bieveurbeeld. Döörbie kump 'tuun' veur in het Nederlandsaksische 'betuund'(dèv. *betuun* = *schöörs*(schaers), *beperkt*).

Het 'Woordenboek van het Deventer Dialect' (WDD) gef de volgende toelichting:

"Wordt vooral van levensmiddelen gezegd. 'betuun' betekent *oorspronkelijk: beperkt*. Bv. een stuk land, omgeven door een heg, hek of schutting.

Oorspronkelijk een stuk land, omgeven door een gevlochten omheining, 'toen' of 'tuin' genaamd. Deze diende om schadelijke dieren te weren. 'Toen' of 'tuin' zit ook nog in het eng. 'Town' en h.dui. 'Zaun'. Ook is 'tuin' als omheining nog bekend op afbeeldingen van de Hollandse Maagd in de Hollandse tuin. Later ging de betekenis van 'tuin' als omheining over op het omheinde perceel zelf." Einde citaat.

Luie in alinea I] - Dit woord hef schienböör met 'lauw' te maken. Möör zeker is dat neet. De verwantschap tussen beide woorden is nooit an'eteund, ook al lik de ene vorm oaverdrachtelijk bie de ander te heuren: 'lauw' betekenden wärm en later neet kold en ook neet wärm, 'lui' (m.ned. *loy, loey, leuy, luy, loi*; ned. *looi*) was en is vadsig, traag. Een lauwe keerl is geestelijk traag, een luie keerl lichamelijk. Hier is tevens an'eteund dat *ou(au), ooi, ui as klanken* makkelijk in mekäre oavergoat, wat bieveurbeeld opvölt in 'kouwe(zee WDD)- kooi- kuiwken'; 'vrouwe-vruiwken'; 'touw- tuiwken(zee WDD: tuiwken springen)'; en kieke wie in het WDD, dan lèze wie bie kui(w)ken: "Kiek, döör löp 'n vruiwken met een kuiwken. En dat kuiwken höldt ze vaste an een tuiwken. En in dat kuiwken zit een *kukentjen*." En dat 'kukentjen' is in het Nederlands 'kui-kentje', wat de *klinkergeschiedenis* nog ingewikkelder maakt. Een *luiestool* is meugelijk een begriepelijke verbastering van een *leunstool*.

Brune in alinea II] - m.ned. *bruun*, o.sak. *brun* (utesproaken as *broen*), ned. *bruin*. Bie de Germanen werd de brune beer 'Bruun' eneumd, umdat de beer een heilig dier was, wördt beweerd. Het Oldnoors veur 'beer' is 'bjorn'. Vergelijk dat met eng. 'brown' en let dan op de omkering van '-or-': '-ro-'.
Logisch dat in 'Van den Vos Reynaerde' de beer 'Bruun' heet, want zoo neumden ze hem. Ook in *brown- bruun- bruin* (op volgorde van de *klinkerontwikkeling*) de ou- uu- en ui- klinker. Zee ook in de H.Spr.

Uleken in alinea III] - Volgens 't WDD is een *oele* een *uil* of een nachtvlinder. Een *katoele* is een nachtuil (zee WDD.), een *oelewrapper*, een sufkop, dromer, klap, nachtvlinder (zee WDD).

Het verkleinwoord '*uleken*' bij '*oele*' teunt dat der een langzame klankverbuging hef plaatsehad van *oe-* nöö *uu-*. *Umlaut* wördt zon langzame verbuging eneumd. Kiek bie (5) in alinea I]:

gazon	gazzunneken;
book (alinea II)]	beuksken(alinea's III], IV)];
strontproat	strontpröötjes (alinea VI);
nöst	nösken (alinea VII).

der vindt enkelt umlaut plaats as dat kan:

oa	öö	proat	pröötjen;
aa	èè	krane	krèèntjen;
aa(o)	öö	hane	hööntjen;
ou	-ui	mouwe	muiwken;
		flauwte	fluiwken;
oo	eu	boot	beutjen;
oo(r)	eu(r)	bore	beurken;
oe-	uu	boer	buurken;
-		doeve	duufken;
o	ö	folder	földerken;
ò	u	bòk	buksken;
a	e	dak	deksken;

"Moder, ma'k een *zuurken*", kan dus ofkomstig wèzen van *zuur*, möör oke van *zoer*. In de verschillende Nedersaksische dialecten bint al onderzoeken edoan nöö *de oe-* en *de uu-* klank in verschillende woorden: hoes en huus, moes en muus, voeste en vuuste, poeste en puuste en goa möör deur. Zukke onderzoeken bint hærtstikke meujlijk, want:

- Iej mot autochtonen bezeugen en dee bint der steeds minder;
- Iej mot het fonetisch schrift beheersen veur de klanknotities;
- Iej mot een bandopname-apparaat hebben en der mee umme kunnen goan;
- Iej mot een uitgebreide praktische kennis hebben van dialectengroepen;
- Theoretische kennis van dialecten is vereist;
- Zelf mo'j een dialect sprèken (leefst van huusuut);

- g. Met mensen mo'j kunnen ummeoan um het juuste deruut te kriegen, want mensen geeft vake het antwoord wat de vroager wenst.

Uutegeven in alinea III]. Volgens de Got.Gr. is het *ut*; het werd uutesproaken met een oaverlange *oe* as *oeet*, zoos in het Dèventers de *oe* in *doeve*, want döör klinkt de *oe* netzoo as in *boer*. In het Oldsaksisch was het ook *oet(ut)*. In het Nederlands is het *uit*.

Struken in alinea V]. Zee WDD, wöör steet: *struke*, zn., *struik*. In het Dèventers is het enkelvoud dus *struke* met een *-e* op 't ende. Dat is hier volgens de woordgeschiedenis neet gewoon. Het Middelnederlandse woord was *struuc*, *struec*, of *struijc*, alle drie uutesproaken as *struuk*. De *-e* mot der dus hoaste wel ekommen wèzen nöör analogie van Nedersaksische woorden dee de *-e* van ofkomst hadden: *stoepe* (o.sak. *stopo* is *vootstap[pe]*), *doeve* (o.sak. *duba*, uutsprèken as *doeva*, wat meugelijk 'zwar-te vogel' betekenden).

Hoeke in alinea V]. Op de 'hoeke dale' is op de 'hurken'. Een *hornic* (m.ned.) is een *hook* (ned. *hoek*); *hook* is een Nedersaksisch woord, in sommige dialecten döörvan uutesproaken as *hoeek*, met een oaverlange *oe*. In verkleinwoorden werd dee *oe* vake een *uu*. Zoo goot in Salland verschillende kinder nog op de *huukskes* zitten. Noa de Middeleeuwen mot het Middelnederlandse *horhic* deur umlaut wel *hörnic* eworden wèzen, döörnoa *hörnc* en *hörk* en toen *hurk*. Zoo is het Nederlandse *hurken* een beetjen verklöörd.

Roekedaalsnösken in alinea V] (zee WDD). Hier geet het um *roeke(n)*. Nederlands is *ruiken*, met de dubbelvorm *rieken*, in verschillende Oostnederlandse dialecten *ruken*, wat het trouwens in het Middelnederlands ook al was; zee tevens *roeken* in alinea VI].

Thuus in alinea IX]. Dit is een verborgen of verholen samenstelling uut *te* en *huus*. In het *Twents* wördt *hoes* uutesproaken, in het Grönnigs oke: 'thoeze (met een oaverlange *oee*) kommen.'

Uur in alinea IX]. In het Latijn ludt het *hora*; in het Engels is het Year (uutspr. *yier*). Tussen *hora* en (*y*)*ier* lig een lange weg van een paar duzend jöör, wöörin de betekenis zich steeds ewiezigd hef: lat. *hora* = *uur*, gri.*hora* - jaargetijde, eng. *year* - jaar.

Buten in alinea XI]. Het is een verholen samenstelling uut *be* en *uut* en zoo tut *buten* eworden, as tegenstelling met *be* en *in* = *binnen*. *boeten* is een Twentse en Grönnigse vāriant.

(2). Het Dèventers kent natuurlijk woorden dee van Franse ofkomst bint: zee WDD: *afijn*, *akketène*, *allee*, *ammezuur* en *goa* zoo möör *deur*.

Plas (zee WDD) in alinea I]. is 'binnenplaats'; in het Frans is het *place*. Een *plas* is meestal bestroat en lig dan tussen dree 'muren' in; nöör de tuin is de *plas* lös.

(3) *Bleike* (zee WDD) in alinea I]. Citaat uut het WDD: 'bleike', zn., bleek(alinea I] in de tekst) = verouderd.

O.Sak. blêk.

Op de bleike (meestal gras) werd de was in de zon gelegd om gebleekt te worden. Bleekmiddelen kende men vroeger niet, tot Reckitts zakje blauw op de markt kwam. De Duitse 'ei', bv. in bleichen, zeichnen, teilen, werd (was) in het Ned.: 'ee'. In het Deventers bleef (was) het een 'ei': bleike, teikenen en vleis, wat oudere Deventernaren nog wel zeggen. Zie ook: blêke.' Einde citaat.

Opvallend in dit stukjen is dat het het Nederlands en het Dèventers löt *ofkommen* van het Duits. Döörumme hef disse grammatica 'was' an 'werd' en 'bleef' too'evoged. Verder wördt op'emerkt dat 'vleis' zeggen neet enkel gebeurt *deur* olderen, möör dat het vake ofhangt van de familie wöörut o'j komt: Opoe brööjt een stuksken *vleis*, Moder en dochter broajt oke nog *vleis*. Ook het Dèventers wördt erg egroeped en *eigen* of *perseunlijk* esproaken.

(4) Het Dèventers kent praktisch dezelfde onregelmatige werkwoorden as het Nederlands. De vervoeging verschilt, èvenas de uitspraak.

Mocht in alinea I]. De uitspraak is *moch*. Um de oavereenkomst met het Nederlands te loaten *zeen*, wördt *mocht* espeld met de uitgang -T.

Onbep. wies: *meugen*; 1e P. Enk. T.T.: ik *magge*; 1e P. Mv. T.T.: wie *meugt*; 1e P. Enk. V.T.: ik *moch(t)e*; 1e P. Mv. V.T.: wie *moch(t)en*. Vervoeging dus:

ik	magge	moch(t)e	heb emeugd
iej	meugt	moch(t)en	hebt emeugd
hee/zee	mag	moch(t)	hef emeugd
wie	meugt	moch(t)en	hebt emeugd
iejlou	meugt	moch(t)en	hebt emeugd
zeelou	meugt	moch(t)en	hebt emeugd

(5) Verkleinwoorden en hun grondwoorden met en zonder umlaut.

zonneken in ainea I]:	zunne	zonneken
gazon in alinrs I]:	gazon	gazonneken
book in ainea II]:	book	beuksken (ainea III)
uleken in ainea III]:	oele	uleken
pröötjes in ainea VI]:	proat	pröötjes
nösken in ainea in VII]	nöst	nösken

(6) *Hebben* is net as *wèzen* een heel makkelijk werkwoord in zien ver-voeging in het Dèventers.

- ...had hee ... in ainea I]
- ...had willen hebben... in ainea II].
- ...had hee Nederlands van ehad... in ainea IV].
- ...Opa had edacht... in ainea VI].
- ...Moder had hem deur... in ainea X].
- ...Iej hebt ekakt... in ainea X].

Vormen dee in disse tekst ontbrèèkt, bint:

Ik hebbe, wie/iejlou/zee hebt en het ofwiekende hee/zee/het HEF; ver-der: Ik had(de), iej/wie/iejlou/zee HADDEN; en: HADDE WIE.

(7) *Eigen-aerdigheden* bie de sterke werkwoorden 'sloan', 'goan', 'roe-ken', 'legen' (in Salland oke wel 'lieegen', met een oaverlange *iee.*)

Sloeg in ainea IV]. *Sloan* is het hele werkwoord of de **infinitief**.

sloan	ik sloa	wie sloat	sloa wie
	ik sloege	wie sloegen	eslagen
	hee/zee/het slöt (slög)		

Ging in alinea V]. *Goan* is de infinitief.

goan-	ik goa	wie goat	goa wie
	ik ging(gong)	wie gingen(gongen)	egoan
	zee/het/hee	geet	

Roeken in alinea VI], ned. *ruiken*; *roak* in alinea IX]. *Roeken* is de infinitief.

roeken	ik roek(e)	wie roekt	roeke wie
	ik roak(e)	wie roaken	eroaken
	het ruk(rök)		

Loag in alinea X], *leegt* in alinea X]. De infinitief is legen.

legan	ik le(e)g(e)	wie leegt	lege wie
	ik loage	wie loagen	elogenous
	hee/zee lug (lög)		

N.B. Let op de vormen *slöt* - *geet* - *ruk(rök)* - *lug(lög)* in de derde persoon enkelvoud v.d. tegenwoordige tied!

(8) *Grös*: In de titel en in de hele tekst. Het gef de ö-klank.

Grös riemt op *löss*, dee bekende Limburgse klei; *lös* in alinea IV], eerste regel, wördt dus net zoo uutesproaken. Dat geldt oke veur *nösken* en *spöllen* in alinea XI]. De -ö- is de umlaut-vorm van de -o- in HOK en neet van de -ø- in BOK, wöörin hetzelfde teken -o- eschreven wördt. Vergeliek möör is met mekäre de volgende zelfstandige naamwoorden met hun verkleinwoorden:

Bolle (rond veurwerp)	bölleken	- bölle (stier)	bulleken
bo(r)d (stukje servies)	bö(r)djen	- böt (been)	butjen
fo(r)d (auto)	fö(r)djen	- vòd (olde lappe)	vudjen

bie umlautisering wördt -o- tut -ö- en -ø- tut -u-.

(9) Achter **biewoorden** en **vraagende veurnaamwoorden** zet iej in het Dèventers vake *of*, *as*, *of-as*.

Wöör of in alinea IV]. Der had oke kunnen stoan: *wöör as*.

Met een **vraagend veurnaamwoord**, bie veurbeeld *wee*: 'Ik wete neet *wee of (as)* dat edoan hef'. 'Weet iej *wat of (as)* e ezegd hef?'

(10) Hier nog is een veurbeeld van *ei*-klank noast *ege*-klanken.
Teil in alinea II]. Een *teil* is in de 20-ste eeuw een bak, meestal van een soort metaal um water in te doen bieveurbeeld. Het is hetzelfde woord as *tegel*, möör in betekenis heel verschillend döörvan. Wee weet, is deur verwarring van *tichel* (soort steen) en *tegel*, de *tegel* een steen eworden. Denk in dit verband is èven an *ticheloaven* (vloersteenoaven).

Ja, taal zit vol lèven; lèven is een en al verwarring. Möör.... mocht disse tekst de lèzer in de wärre ebracht hebben, gin nood: hee kan heel rustig oaverniej elèzen worden en herhaling is de beste leermeester.

7. Welle en bellen

Olde Dèventersen bint echte humoristen, wöörvan hier een klein bewies volgt:

Humor

Een sjaffeur reej
bie hoog water
*n Iesselt in.
't Was an de Welle.
Eèv*n later
kwam e strontnat
uut 't water.
'k Zag hem nöör
de oaverkante snel*n.
"Wöör goa'j hen?",
riep ik hem noa en
wat hee zei,
mót iej is roaj*n.
"Ef*n Apeldoer*n bel*n".
"Ef*n", dacht ik, "Hee 's Deupsgezind.
Hee is neet edeupt as kind".
Want iejluu mót goed besef*n:
Deupsgezind*n dee zekt "ef*n".
En dat duurt soms neet möör èèv*n.
Vake blijft zee lange lèèv'n.

An 'sjaffeur' kui'j zeen dat de maker van dit versken probeert de sprèk-taal zoo nauwkeurig meugelijk te benoaderen. Dat dut het WDD oke. En-kele veurbeelden döörvan volgt hier:

otterdoks	i.p.v. orthodox
agosie, egosie, negosie	i.p.v. negotie
alloeie	i.p.v. horloge

Andere veurbeelden kan de lèzer dee het WDD. bezit, zelf vinden.

Let in 'Humor' ook op het teken *n.

De klank *n is gin medeklinker (consonant), möör meer een klinker (vocaal of sonant). Hee wördt achter een medeklinker uutesproaken, wöördeur een 'neus-klinker' oaverblif. Zoo wördt den Iessel '*n Iessel, an mekäre uutesproaken as 'niessel'. In 'Humor' stoat meer veurbeelden van disse **n-sonans**, dee in het Nedersaksisch HOAST ALGEMEEN is. Hier nog wat veurbeelden:

bast*nt	-	barstend
zing*n	-	zingen
burap*n	-	berappen
buniej*n	-	beniejen
èèt*n	-	èten
keil*n	-	keilen

Het zal de lèzer op'evallen wèzen dat in de eerste kolom een soort klank-schrift gebruikt is, wat neet verwärd mot worden met 'fonetisch schrift'; dat kump in disse spraakkunst nauwelijks an de orde.

Völle erkenning verdeent de samenstellers van de "Handleiding veur 't schrieven in 't dialect van Dèventer en umstrèken", uuttage van de 'Dialektkringe Salland en Oost-Veluwe'. Hier wördt de titel döörvan in het Dèventers weeregeven.

Zee hebt het neet enkelt meugelijk emaaft disse spraakkunst in de niejste Dèventer spelling samen te stellen, ze hebt butendat ezörgd, deur de standärd-spelling van het Nederlands als utgangspunt te nemmen, dat het lèzen van het Dèventers (Iesselstrèèks, Sallands en zoo verder) deur butenstoanders, makkelijker eworden is. Ook al sprek een mense gin Dèventers, hee of zee kan toch een tekst in het Dèventers lèzen, zeker as der het "Woordenboek van het Deventer Dialect" gebruikt wördt.

De 'Handleiding' volgt hier *neet* in zien geheel, en oke neet helemoale letterlijk. De *inleiding* is nauwkeurig oaverenommen.

Inleiding

Om te komen tot het opstellen van enkele regels bij het schrijven in het dialect van Deventer, is uit de werkgroep "Woordenboek Deventer dialect" van onze kring een commissie gevormd, de zgn. spellingcommissie.

Deze commissie is bij het opstellen van deze regels bijgestaan door dr. J. Bouwhuis (leraar Nederlands) uit Hellendoorn.

Zonder zijn kennis en enthousiasme zou het voor de commissie onmogelijk zijn geweest in een zo korte tijd zoveel op papier te krijgen.

De commissie is hem hier dan ook zeer erkentelijk voor.

Bij het ontwerpen is gebleken, dat de basis van dit spellingsysteem in het gehele gebied van Salland en Oost-Veluwe kan worden toegepast.

Hoewel wij niemand kunnen dwingen, hopen wij toch, dat bij het schrijven in het Deventer dialect deze regels zoveel mogelijk worden toegepast.

De spellingcommissie

A.J. de Weerd
G.J.W. Roetert
G.J. Mäkel

Deventer, mei 1984

Verantwoording

Omdat de spelling van een taal vrij willekeurig is, geeft ze als geen enkel ander onderdeel zoveel discussie. De schrijfwijze is een weergave op schrift van een levend verschijnsel, de taal, en als zodanig is spelling het minst essentiële onderdeel van de taal.

In andere opzichten is spelling echter wel van belang. Door middel van een schriftelijke weergave bereikt men de ander en om de ander zo goed mogelijk te kunnen bereiken, is een efficiënte spelling noodzakelijk. Wij

dienen daarbij voorop te stellen, dat elke spelling aanvechtbaar is en onvolkomenheden inhoudt, daar de keuzes die men maakt, vrij willekeurig zijn.

Aan alle spellingsystemen kunnen we echter een aantal eisen stellen, waarvan men kan zeggen dat het noodzakelijke eigenschappen van een spellingsysteem zijn:

Allereerst dient een spelling *eenvoudig* te zijn. Het is onmogelijk elke klank door een afzonderlijk teken weer te geven. Het aantal lettertekens is lang niet zo groot als het aantal klanken. Dit hoeft geen bezwaar te betekenen, daar verschillende tekencombinaties ook weer nieuwe klankvormen kunnen voorstellen.

Daarnaast is het van groot belang, dat een spelling *consequent* is. Op elke plaats dienen klank en teken met elkaar te corresponderen.

Bij het ontwerpen van de spelling zijn voor ons *optimale leesbaarheid* en *optimale bruikbaarheid* het belangrijkste geweest.

Wij hebben de volgende algemene regels gehanteerd:

De spelling van onze algemene taal, het Nederlands, is het uitgangspunt, daar de lezers over het algemeen opgegroeid zijn met en opgeleid in dit spellingsysteem. Wanneer nu dit systeem als basis gehanteerd wordt, is het niet nodig voor de lezer zich een ander systeem eigen te maken. Met behulp van de hem bekende gegevens kan hij de spelling interpreteren.

Klankkleur, individuele eigenaardigheden en plaatselijke verschillen zijn niet allemaal onderscheiden. Dit zou een vrij fonetische spelling vereisen, die de optimale leesbaarheid en bruikbaarheid zou aantasten. Hier en daar komt wel een dergelijk verschil tot uitdrukking: bijvoorbeeld de oo-klank (Berg-Deventers) en de öö-klank (Noordenberg-Deventers) in woorden als door en döör (daar) en joor en jöör (jaar).

Wij hopen met dit klanksysteem een zo duidelijk mogelijke benadering van de kenmerkende eigenaardigheden van de streektaal te bereiken.

Klinkers

a: korte vorm, uitspraak (a) als in ned. en lat.: kats (geheel), spattels (spetters), latte (lat).

aa: lange vorm, uitspraak (a.) als aa in ned. haas: aalte (gier), riaal (royaal), paaien (aanhalen).

Aan het einde van een open lettergreep wordt conform het Nederlands de lange vorm kort geschreven: slateren (verwaarlozen), talen (verlanggen), haze (haas).

ä: korte vorm, uitspraak (ä) als in ned. erg: wärm (warm), harte of hätte (hart), Bärgekärke (Bergkerk).

Hoewel niet consequent heeft men hier de vrijheid in bepaalde gevallen -e- i.p.v. ä te schrijven.

ae: lange vorm, uitspraak (ä.) als -aa-, neigend naar -èè-. Daar deze vorm veel voorkomt, is om het aantal leestekens te beperken, gekozen voor ae i.p.v. ää: paer (paar), raer (raar), naer (onwel).

Aan het eind van een open lettergreep is gekozen voor aansluiting met de korte vorm ä: rare (rare), gären (oprapen), wären (oppassen).

o: korte vorm, uitspraak (ô) als in ned. hok: kolde (kou), rotte (rat), zokke (sok).

oa: lange vorm, uitspraak (ô.) als in eng. lord, in fra. contrôle: boaven (boven), hoast (haast), oavend (avond).

ò: korte vorm, uitspraak (ò) als in ned. bok: klökke (broedse kip), bölle (stier), hönd (hond).

oo: lange vorm, uitspraak (ö.) als in ned. door: gemood (gemoed), dook (doek), too (dicht). Aan het einde van een open lettergreep: moder (moeder), blome (bloem), voten (voeten).

Gelijk geschreven, maar met een Nederlandse uitspraak: dood (dood), zoo (zo), sloom (sloom) en loze (loods), ome (oom), roze (roos).

ö: korte vorm, uitspraak (ö) als in h.dui. Köln: zönne (zoon), mölle (molen), lökke (een meisje, te groot voor haar leeftijd).

öö: lange vorm, uitspraak (ö.) als in fra. freule:döör (daar), möötjen (maatje), jöör (jaar). Aan het einde van een open lettergreep: nölen (zanken), höken (haken), köker (koker).

u: korte vorm, uitspraak (ø) als in ned. kunnen: zonne (zon), brulufte (bruiloft), drumpel (drempel).

eu: lange vorm, uitspraak (ø.) als in ned. deur: greun (groen), bleumken (bloempje), zeuken (zoeken); gelijk geschreven, maar in de uitspraak neigend naar een tweeklank, als in ned. reus: reusken (roosje), deuze (doos), heufd (hoofd).

e: korte vorm, uitspraak (E) als in ned. mes: kemmeken (kammetje), grefte (gracht), ente (eend).

èè: lange vorm, uitspraak (E.) als in fra. frère: plèetsken (plaatsje), glèèsken (glaasje), rèèmken (raampje). Aan het einde van een open lettergreep: mèken (meisje), kèle (keel), flèmen (slijmen).

i: korte vorm, uitspraak (I) als in ned. Wim: niffelen (stelen), pinnig (zinnig), slim (erg).

ee: lange vorm, (e) als in ned. keer: zeek (ziek), leef (lief), deef (dief). Aan het einde van een open lettergreep: leve (lieve), getelink (merel), breven (brieven); gelijk geschreven, maar met een uitspraak, alsof er geen -r volgt: feest (feest), geest (geest), snee (snee) en lege (laag), zepe (zeep), keze (kaas).

ie: lange vorm, uitspraak (i) als in ned. riem: piepe (pijp), wief (wif), lessel (IJssel).

ie: overlange vorm, uitspraak (i.) als in fra. vive: schriefwieze (schrijfwijze), blieven (blijven), vieve (vijf).

uu: lange vorm, uitspraak (y) als in ned. duw: uut (uit), bruun (bruin), duuster (duister). Aan het einde van een open lettergreep: buten (buiten), kulen (rollen), uteren (uiten).

uu: overlange vorm, uitspraak (y.) als in ned. muur: duufken (duifje), druufken (druifje), schuufken (schuifje). Aan het einde van een open lettergreep: zuver (zuiver), stuver (stuiver), luzen (luizen).

oe: lange vorm, uitspraak (u) als in ned. goed: moes (muis), gloeperd (gluiperd), loeke (luik).

oe: overlange vorm, uitspraak (u.) als in ned. moer: schoeven (schuiven), droeve (druif), zoer (zuur).

Tweeklanken

ei: grei (spul), reifels (rafels), feile (dweil).

ui: tuiken (touwtje), vruiken (vrouwtje), muiken (mouwtje).

ou: kouwe (kooi); ook gespeld als au: kauwe (soort kraai).

Medeklinkers

De medeklinkers vertonen nauwelijks afwijkingen van de Nederlandse vormen. Enkele opmerkingen, die meer als vingerwijzingen dan als wetmatigheden moeten worden opgevat:

sch-: In deze combinatie hoort men vaak de sk-, waarbij de k-klinkt als in fra. eau de cologne en ned. bioscoop, kerel:

schole(school), schoo(schoen), schin(haarroos); skole, skoo, skin.

r: In de woorden waar de r in de grondvorm wel aanwezig is, maar niet gehoord wordt, kan deze worden weggelaten: boste (borst), wost (worst), maar: wärm (warm), därm (darm). Voor het betere woordbeeld wordt wel geschreven: vertellen (vertellen) i.p.v. vetellen.

De Deventer r is een huig-r, d.w.z. dat hij in de keel gevormd wordt. Daardoor wordt hij bijna een g en vaak valt hij totaal weg.

N.B. Noa 't èten goa ik noa(noor, nöör) huus.(Na het eten ga ik naar huis.)

w: De w in *oew* als **bezittelijk voornaamwoord** wordt *wel* geschreven, maar *niet* in *oe* als **persoonlijk voornaamwoord**:
Hol oew hõnd bie oe. (Hou uw (jouw) hond bij U (je).)

Uitgangen

De e in werkwoordsuitgangen en andere uitgangen, meervoudsvormen onder andere, wordt niet uitgesproken, maar *wel* geschreven.
Op oew ten*n binn*n kòmm*n lop*n . (Zo uitspreken)
Op oew tenen binnen kòmmen lopen. (Zo schrijven s.v.p.)
Ned.: Op je tenen binnen komen lopen.

Voorvoegsels

Het voorvoegsel ge- bij de voltooidde deelwoorden in het Ned. hoort men in het dialect (Deventers) als e-.
Het wordt dan ook zo in de spelling weergegeven: elopen, eschreven.

Evenals in het Nederlands wordt hier op het eind van een woord een -d geschreven in niet-persoonsvormen, indien bij verlenging van het woord een d wordt gehoord; wordt er een t gehoord, dan wordt de letter -t geschreven.

Hee hef niks eheurd. (Hij heeft niets gehoord). - het geheurde.
Zee hef niks ebracht. (Zij heeft niets gebracht). - het gebrachte.

Achtervoegsels

Het Nederlandse achtervoegsel -lijk wordt uitgesproken als -luk, vandaar dat het ook in de SPELLING van het Deventers gewoon voorkomt. De -ij-letter vindt men dus in meugelijk (mogelijk), lelijk (lelijk).
Dit geldt overigens ook voor andere achtervoegsels, b.v. -ig: breujerig (broeierig).

Tussenletters

Als buigingsvormen of uitgangen volgen op een lettergreep met -ie- of -e-, wordt als overgangsklank vaak een -j- gehoord. In vele gevallen wordt deze ook geschreven, niet altijd als het overeenkomstige Nederlandse woord geen -j- heeft.

nieje (nieuwe), bejen (bieden), vriejen (vrijen), trejen (treden), bakerieje (bakkerij), breujen (broeien), maar: breien (breien) en gelijksoortige woorden als: grösmeien (grasmaaien) en weien (waaïen). Klanken en combinaties ervan, die in het Deventers nagenoeg gelijk klinken als in het Nederlands, worden in hun schrijfwijze op Nederlandse manier nagevolgd: kooien (koeien), een dooien (een dode), stoeien (stoeien).

De w voorafgaande aan de verkleiningsuitgang -ken, wordt nauwelijks gehoord, maar mag geschreven worden:

vrouwe	-vruiken of vruiwken (vrouwtje)
touw	-tuiken of tuiwken (touwtje)
mouwe	-muiken of muiwken (mouwtje)

Een fonetisch schrift zooas hiurveur steeds tussen höökskes anegeven (A, A., ä, ä., o, o., ö, ö., ø, ø., E, E., I, I., e, i, i., y, y., u, u. en andere tekens) kunt leefhebbers gebruiken dee het Dèventers leren wilt of dee dialecten van verschillende Nedersaksische plekken wilt vergelieken.

Möör dat is neet an te bevelen, iej kunt makkelijker tegen oe an loaten proaten en zelf een pröttjen holden.

De spellingcommissie besprek in haer *Handleiding* ook nog: lidwoorden, samentrekkingen, meervoudsvormen, verbuigen en vervoegingen. Dat völt buten dit bestek.

Dudelijk zal eworden wèzen, dat het *n-klankteken een fonetisch teken eneumd kan worden. As dat teken ezeen wördt, *nemt de ogen waer*, wa'j *heuren mot*. iej zeet b.v. of der wat echt riemt.

Veurbeelden:

Welle	bel*n	riemt neet echt
snel*n	bel*n	riemt helemoale
noa en	roaj*n	riemt neet
besef*n	ef*n	riemt
èèv*n	lèèv*n	mooi lang riem

Disse veurbeelden bint natuurlijk uut het versken an het begin van dit heufdstuk.

Wat bie het fonetisch schrift in de spellinghandleiding onbesproaken blif feitelijk, is het klankteken veur de 'stomme e', dee wie antreft in *lefelijk*, *hellig*, *natuurlijk* en zoo meer. Döör wordt vake het e-teken veur gebruukt, möör dan op zien kop. Hier gebruke wie het ø-teken, wat een nul is met een streepken derdeur, um an te geven dat dee klank vake ereduceed is tut minder as niks. De vremde name (uut het Sanskriet) veur dat klänksken is 'sjwarhabhakti-vocaaal', of ekört 'sjwa'. Of en too zui we hem gebruiken.

8. De Wörp

Kamperen ginge wie. Wie, dat bint mien vrouwe en ikke. Veurig jöör hebbe wie een caravan ekocht, zek möör een woonwagen, en wie wären der nog nooit mee op de Wörp ewest. "Wurup", zekt de Dèventersen zon beetjen, wat in gin enkel klankschrift weer te geven is. Iej mot het gewoon heuren.

De camping lig hærtstikke mooi, onder de Dèventer schoonheid en beschut tegen het Wörplantsoen an. Hee oasemden een en al rust en wie genoaten van het prachtige zeumeren dat het deed.

Elègen in mien ligstool lei ik noa te denken oaver de tongval van het Dèventers en ik kwamme der neet uut: oke al sprek een Dèventenaer Nederlands, ik herkenne hem voort an zien tongval.

As vanzelf kwammen mien gedachten op 'wörp'. Wöör kwam dat woord wel vandan? Was het de verleden tied van werpen? Nee, dat was wierp. Was het of'eleid van *eworpen*? Dan was döör het zelfstandige naamwoord *worp* uut evormd en dat werd verdèventerst tut 'wörp', uutspraak 'wörrup'.

Plotseling schoat mien in de gedachten dat ik is had elèzen, dat in de Middeleeuwen bie het anvallen van een stad allerlei werp-apparaten gebruikt werden um grote keien, brandende fakkels en ander spöllegoed de stad in te smieten. De plaatse wöör vanof dat gebeurden, zol de werp-plaatse of *Wörp* eheten hebben.

Verdreid nog an too, dat kon het wèzen; toch is in "Van Dale" noakieken.

Een wörp was natuurlijk tevens een geboortewörp, dus een getal jonge keun of biggen, möör döör zol disse Wörp wel niks mee te maken hebben. Ik heurden inens mien moder weer zeggen:

"Ooh keun, ooh keun, wat hei'j 't toch goed,
iej hoeft nee' noa de schole, iej hoeft nee' noa de kärke,..."

Hoe of dat oke weer verder was? Ik wist het neet meer.

Op een wörp ofstand had zee ewoond, Moder, döör, an de oaverkante van 'n Iesselt, vlakbie wöör noe de nije spoorbrugge lig. Dee had ze net neet meer mee'emaakt. Jammer.

Der kump mien een lekker luchtjen in de neuze uut de caravan. Der wordt zeker pannekeukskes ebakken, dree-in- de-pan of zoo.

Mien vrouwe bakt al èven lekker as mien moder. Ik snoeve de geur op. Dan zee ik as in een dreum Moder stoan, op de Wörp, bie het fenuus. Wat ze bakt, kan ik neet zeen, möör wel roeken. Ik mot glimlachen: Moder an haer fenuus op de Wörp! Intimiteit en rust en vrede.

W. van L.

Zinnen dee ezegd wordt, valt vake in delen uut mekäre met pauzes der-tussen. Wöör gin rust völt, assimileert de sprèker vanzelf, dat wil zeggen dat klanken an mekäre an'epast wordt.

Dee assimilatie kan gedeeltelijk wèzen: zak en dook → zag[^]dook, möör zee kan ook volledig wèzen: zak en dook → zaddook.

Butendat kan der wisseling plaatsvinden van de plekke wöör de anpassing zich ofspölt: on- en weer → omweer. De -n- is een tong-tand-klanke en de -m- is een dubbel-lip-klanke.

Verder kan de medeklinker van stemme veranderen: stemloos → stemhebbend: recht en deur → regdeur; stemhebbend → stemloos: brook en zak → brooksak.

De assimilatie kan veuruut werken: bos en geur → boscheur; achteruut is ook meugelijk: wat en is en dat → wadizdat; of: wastat.

Op een rietjen:

- a. gehele of gedeeltelijke assimilatie;
- b. verandering van vormingsplaatse;
- c. verandering van stemme;
- d. veuruutwerkende of teruggewerkende assimilatie.

In de titel *De Wörp* is feitelijk metene al klankanpassing: Wöggp. En verder komme wie bievueurbeeld in de eerste alineae tegen:

ginge wie ← ging*n wie (disse assimilatie wördt in de spelling zelfs an'egeven);

hebbe wie ← hebb*n wie;

obde Wörbewest ← op de Wörp ewest;

zeg[^]de Dèventersen (g[^]steet veur de stemhebbende k in het Franse garçon) ← zekt de Dèventersen;

...waddin gin enkel... ← wat in gin enkel;

Iej modduchuwon heuren ← Iej mot het gewoon heuren.

Um assimilatie een beetje te deuren kan de lèzer het beste het volgende overzicht bekijken en op zichzelf uitproberen:

Medeklinkers:

- vloeiërs:* $h - w(\text{ant}) - (\text{au})w - l - ng - m - n$
rollers: $huig-r - tong-rr$
glijders: $g - ch - z - s - v - f$
ploffers: $g^{\wedge} - k - d - t - b - p$
mondklanken: $h - w(\text{ant}) - (\text{au})w - l - huig-r - tong-r$
 $g - ch - z - s - v - f$
 $g^{\wedge} - k - d - t - b - p$
neusklanken: $ng - m - n$
keelklanken: $h - g - ch - g - k - huig-r - ng$
verhemelteklanken: $l - tong-r - n - z - s - d - t$
(ook tandwortelboog)
tand-lip-klanken: $w(\text{ant}) - v - f$
dubbel-lip-klanken: $(\text{au})w - b - p - m$
stemhebbende medeklinkers: $w(\text{ant}) - (\text{au})w - l - ng - m - n -$
 $huig-r - tong-r - g - z - v - g - d - b$
stemloze medeklinkers: $h - ch - s - f - k - t - p$

	keel	verhemelte	tanden	lippen	
mond	h (ond)	w (ant)	—	(au) w	vloeier
mond	r (ond)	l (aag)	—	—	roller
	(huig-r)	r (ond)	—	—	roller
		(tong-r)	—	—	
neus	(honing)	n (eus)	—	m (an)	vloeier
mond	g (oed)	z (and)	v (ader)	—	glijder
met stem	—	—	—	—	—
mond	ch (aos)	s (tam)	f (luit)	—	glijder
stemloos	—	—	—	—	—
mond	g (arage)	d (oos)	—	b (oek)	ploffer
met stem	—	—	—	—	—
mond	k (aal)	t (aal)	—	p (aal)	ploffer
stemloos	—	—	—	—	—

De *g* wördt uutesproaken as in het Franse *guerre*. De *j* mag niet meedoen.

Een paer medeklinkers beneume wie noe helemoale:

De *n* is een neus-vloeiër (dèv. vleujer) evormd met de tonge tegen de boaventanden op de grens met het verhemelte (tandwortelboog).

De *g* van *gans* is een glijder (dèv. gliejer) emaaft met stem in de kèle.

De *f* van *fluit* is een stemloze glijder (gliejer), bie de vorming wöörvan de onderlippe tegen de boaventanden edrukt wördt.

De *d* van *döör* is een stemhebbende ploffer. De tonge wördt tegen de tandwortelboage edrukt.

De *p* van *poale* is een stemloze ploffer; de lippen wordt op mekäre eperst en dan ontsnapt de lucht met een plufken.

Het Franse *guerre* (oorlog), het Engelse *guard* (wacht), het Duitse *Garten* (tuin) hebt een beginploffer, dee in het Dèventers zoo neet veurkump. Hee wördt wel de stemhebbende *k* eneumd, möör iej kunt ook zeggen dat het de ploffende *G* is.

In het Dèventers kump *e* enkelt veur as medeklinkers op mekäre inwerkt of **assimileert**. In het Dèventers geet dat zoo:

of ik het → okket

zak + dook → zag[^]dook of zaddook

jas + zak → jassak

fietse + ventiel → fietsfentiel

roas + donder → roazdonder

katte + vechten → katfechten

kop + zeerte → kopseerte

Twee assimilatiewetten valt döörbie dudelijk te onderscheiden:

I. ***Veur* een stemhebbende ploffer wördt een stemloze medeklinker stemhebbend:**

kerk en deure → kerg[^]deure;

groot en boek → groodboek;

vuulnis en bak → vuulnizbak.

II. *Noa* een stemloze medeklinker wördt een stemhebbende gliejer stemloos:

spek en zwoerd → spekssoerd;
ras en zuver → rassuver;
stof en zoeger → stofsoeger.

Oaver ofstandsassimilatie - dit was kontaktassimilatie - wördt hier neet eproat.

Der besteet ook dissimilatie, dat is het tegengestelde van assimilatie:
Dèventer en -aer wördt neet Dèventeraer, möör Dèventenaer; uut teuve-
ren en -aer greujden teuvenaer.

Ekspres is der in het veurgoande in disse verhandeling gin klankschrift
gebruukt: ook in spelling met de 'normale' tekens kan een boel dudelijk
emaakt worden, möör hier volgt al het behandelde nog is in een sonnet
(klankdicht), in een soort klankschrift dat veur iederene te lèzen is.

*Bakk*n*

as moodur an ud-bak*n was/
dan roak ut-toch-soo lekkur/
zee deej-t-in doav*n van-t-funnuus/
need-deelektriek-chindroat-chin stekkur/
d-eierkoal*n en du törv*n/
deej*n ooke meej-met lekker roek*n/
en zelluvz-d-alderkleinst*n kwam*n/
tud-ònder-modus-rok*n kroep*n/

en az-du keuuskuz-dónkur bruun/
en wärrum ób-du sköttul lag*n/
dan hieldu-wie du köpkus skuun/
van al dat moojz-dáddu-wie dan zag*n/
en vriegu-wie dang-koekjuskrummuls/
nutuuuluk/ dee bint-feur de drummuls/

Het zal iedere lèzer opvallen hoe'n mooi gezichte of dit sonnet met disse tekens is. Mòör het is onmeugelijk veur onze fijne strèèktalen zukke 'letters' te gebruiken. Wel zestig letters zolle wie neudig hebben en der is dus gin beginnen an. Dat gebeurt in disse spraakkunst dan oke neet. Alle veurbeelden wordt in onze nije 'Dèventer spelling' egeven en wöör het veur de uutspraak neudig is of hoeneer een vergelijking nog bèteder tut zien recht kommen kan, wördt der verdudelijkt in dit 'gelègenheidsschrift'. Trouwens in de gewone spelling kan ook een boel verdudelijkt worden.

Der kan noe in NDS (nieje Dèventer Spelling) met het lèzen van dit mooie Nedersaksisch dialect begonnen worden, want het sonnet 'Bakken' steet op de volgende regels of'edrukt. De verbindingsstreepkes dee de **assimilaties** angavven, bint natuurlijk vort eloaten.

Bakken

As Moder an het bakken was
dan roak het toch zoo lekker
Zee deej 't in d' oaven van 't fernuus
neet elektriek: gin droad, gin stekker
De eierkoalen en de törven
dejen ook mee met lekker roeken
En zelfs de allerkleinsten kwammen
tut onder moders rokken kroepen

En as de keukskes, donkerbruun
en wärm op de schöttel laggen
dan hielde wie de köpkjes schuun
van al dat moois dat' wie dan zaggen
En vriege wie dan keukskeskrummels:
"Netuurlijk, dee bint veur de drummels"

Dit gedicht teunt dat het heel goed meugelijk is bie een zuvere sprèèktaal een spelling te zeuken met algemeen erkende bestoande 'letters'. Um dee spelling zoo goed as het mòör kan bie de bestudeerder van het dialect te brengen is disse grammatica helemoale döörin op'esteld. Döör wordt neet vanof eweken, behalve as het bie veurbeelden mot.

Een en ander wil neet zeggen dat van onze Nedersaksische dialecten schrieffalen emaaft mot worden, spöör ons astoebleef, möör der mot een middel wèzen dat het ons makkelijk maakt dinger vaste te leggen dee we bewären wilt.

Gin schriefftaal dervan maken dus, möör een sprèektaal, dee op papier en in het oapenbaer as 'veurdrachttaal' in de ruimste zin gebruikt worden kan: As leidroad en geheugensteun en veurlèeshulpe. Dat is het: taal, eigen taal schrieven, um te helpen bie het bewären.

Der wördt besloaten met een klein uutstepken nöör het verleden, möör wie goat wel een ende:

Gin mense weet hoe old het woord *keu* (bigge) wel is. Het mot al bestoan hebben veur onze jöörtelling bie de Kelten. Ze zekt dat het woord familie is van *koo*, *keuken*, en meer namen dee met dieren te maken hebt. Het Middelnederlandse *code*(uutsprèken as kode) betekent ook bigge. Het woord is op de boerderiejen van geslacht op geslacht veural deur de moders oaverelèverd. Met recht kui'j van zon woord zeggen dat het heurt tut de *modertaal*.

Bewaert de klanken en de tongval döör goed van. Wöörumme? Wee het antwoord op disse vroage neet weet, dee zeg möör:

"Umme toch".

Umme Toch.

Wöörumme hol' iej van Van Gogh?

Umm' toch!

Wöörumme hei'j mien op'ezoch'?

Umm' toch!

Wöörumme dee cd ekoch'?

Umm' toch!

Wöörumm' hol' iej van dat gedroch'

Umm' toch!

De mensen vroagt oe 't hemd van 't gat.

Dat vroagen brengt mien van de wies,

al geef ik mien geveulens pries.

Dan wordt ze mien "Umm' toch" toch zat.
Zee denkt: "Hee hef al weer wat niejs."
En ikke: "Umm' toch blif altied nog UM DAT!"

Dat 'DAT' höldt immers in: *um de zaak of de persoon of het beest zelf.*

9. Potheufd

Döör was ens een prins dee Van Heukels tut Potheufd(1) heetten.
Hee woonden neet in Dèventer.
Estudeerd had hee, ergens een heel ende buten de stad.
Plant- en Dierkunde was zien vak eworden, veural Plantkunde.
Döör was hee dan oke in "verder egoan", zoo'as dat heetten vrogger.
De planten had de jonge Prins leren indelen in een boel klassen(2).
Een heel erg dik boek was hee der oaver an het samenstellen.
Hee had het zwöör döörmee, veural umme reden dat hee allerlei nieje namen bedenken most.

Ens op een dag(3), dus neet in de nacht, zat hee op het Potheufd in Dèventer.
De Prins keek nöör het lössen van de groanschuten veur de mölle.
Döör werd de tärwe emalen tut mèèl.
Völle van dee schuten kwammen van heel verre oaver de zee.
Sommigen kwammen uut Amerika, wat uut Afrika, Azië, Australië.
Hee zat zoo te geneten van wat hee döör zag, dat hee het hele onderzoek wöör hee an werkten vergat.
Hee genoat van de enorme drukte an den Iessel(4).

Deur een schreeuw schrok hee op.
Hee most in het veurjöörszunneken in sloap evallen wèzen.
Metene sprong de Prins op en hee zag dat der een lösser in den Iessel evallen was; blijkböör(5) kon de keerl neet zwemmen.
Van Heukels tut Potheufd bedacht zich gin moment: hee ging te water.
Met gevöör veur zien eigen lèven slepten hee de drenkeling nöör de kante.
Op een draagbaer(5) werd de lösser elegd en zien longen werden elèègd van het water dat de man binnen ekregen had.
De Prins stond der stille bie te kieken: gelukkig, het ging goed.
Op hetzelfde moment dat hee dat vaste stelden, zag hee tussen de kinderköpkes(6), wöör de baer(5) opstond, grös stoan wat hee neet kenden.
Hee plukten der een spierken van.
In zien botanische trommel nam Van Heukels wat grös mee nöör huus.

Noa onderzoek kon hee meedelen in zien boek dat het ging um grös uut Amerika.

Hee ging als möör meer nöör het Potheufd en bracht andere geleerden mee: Ze vonden nog völle meer planten uut de werelddelen.

Kiek, dat was de beloning veur het redden van dee lösser.

En de Prins? Hee neumden al dee planten dee van oaver de zeeën wären "an kommen weien met de potten" zien hele lèven potheufdplanten en zoo heet ze vandage an de dag nog.

De Prins lèèfdn nog heel lange.

Of hee gelukkig is ebleven, is neet bekend.

Zien mooie boek, mooi veur mensen dee van planten en hun namen holdt, besteet nog steeds:

Schoolflora door *H. Heukels*.

De eerste druk werd uutegeven in 1883.

(1) In zien schoolflora hef Heukels in zon zeuvenhonderd en vieftig bladzieden de planten van Nederland op een rietjen ezet; het is as het wäre de grammatica van de plantkunde. In het spreukskesachtige verhaaltjen hiervuur wördt hee Van Heukels tut Potheufd eneumd, umdat hee het begrip Potheufdplanten (ned. Pothoofdplanten) e'introduceerd hef. Bie "Verklaring der gebruikte afkortingen en teekens" steet as eerste ofkörtung: Adv.

Het is de ofkörtung van adventiefplant (aanvoerplant). Der steet noast 'aanvoerplant' 'POTHOOFDPLANT'. Potheufdplanten bint planten dee uut een ander land of werelddeel ofkomstig bint, dee'j hier bie mèèlfabrieken, langes spoorlienen, op stationsterreinen, an havens en zoo verder vinden kunt.

In verschillende Nederlandse woordenboken kui'j vinden dat de name 'pothoofdplanten' een zelfstandig naamwoord is en dat potheufdplanten nöör het Potheufd in Dèventer eneumd bint.

Bekend is dat zelfstandige naamwoorden de namen bint van mensen, dieren en zaken (dinger), stoffen en begrippen:

Heukels, Potheufd, klassen, Dèventer, stad, vak, plantkunde, boek, baer, namen en goa zoo möör deur.

Ze bint makkelijker te klassificeren as planten:

A. Stoffelijke of concrete zelfstandige naamwoorden

A1. veurwerpsnamen

A2. stofnamen

EIGENNAMEN

Iessel, Heukels, Potheufd.

holt, gold, iezer, stoal,

water, ies, melk.

SOORTNAMEN

plant, stad, groan, prins,
fabriek, station.

VERZAMELNAMEN

kladde, troep, klasse, bult.

B. onstoffelijke zelfstandige naamwoorden

geluk, piene, verdreet, leefde.

Völle in het Dèventers veurkommende woorden hebt in het enkelvoud of de singularis een -e op het ende. Dat hef te maken met hun Saksische ofkomst; het Oldsaksisch is oke verwant met het Gotisch, dat as schriefftaal deur Bisschop ULFILA of WULFILA in umstreeks 350 noa Christus gebruukt is um de biebel in het Gotisch te vertalen (zee GOTISCHE GRAMMATIK). Hee vertaalden hem uut het Grieks.

Hier volgt een boel veurbeelden, met het Gotisch in de Dèventer spelling derbie, met het oge op de uutspraak:

Dèventers

Gotisch (uutspraak)

(een) achte
eerde
elle
ende
oge
deure
osse
blome
groeve
härte
köre
name

achtau
aertha
aliena
andies
augo
doro
ochsa
bloma
groava
härto
korie
namo

schoere	skoera
stege	steiga
sterre	sterno
stemme	stivna
zunne	soeno
tõnge	toeng-go
wange	wang-ga

Natuurlijk hebt disse woorden een lange geschiedenis achter de rugge, zoodat de uitgangen reduceren konden tut "stomme-e's" (ø's). Döörbie hebt ze andere zelfstandige nnaamwoorden mee'eslept en dee hebt oke een "sjwa" (ø) ekregen, al hadden ze egeengin utgang. Dat is het leuke in een lèvende taal.

HEUKELS kump meschien van *HEUKEL*, wat stekkelige plante betekent. In sommige streken zekt ze "heukel" tegen "hulst". Heukel kon wel is verwant wèzen met *HEKEL*, de scherpe stekkels wöör het vlas oaver ehaald wördt um het te hekelen. En wat te denken van HAAK, HOOK, HÖKE, HOA-KE!

(2) *Klassen* bint ordelijke verzamelingen. Denk möör is an een klasse kinder. Ook de sterke werkwoorden bint in klassen in te delen. Nöör veurbeeld van de Got. Gr. en de HISTORISCHE SPRAAKKUNST bint de sterke werkwoorden in het Dèventers mooi inedeeld in *zeuven* klassen. Hier volgt de eerste klasse.

STERKE WERKWOORDEN

Klasse I: ie-ee-klasse

Onb. wies(Inf.)	Teg. tied	Verl. tied	Volt. deelw.
griepen	1 griep(e)	gre(e)p(e)	egrepen
	2 griept	grepen	
	3 grip	griep	
	1 griept	grepen	
	2 griept	grepen	
	3 griept	grepen	

N.B. Het is 'griep iej' en 'griep e wie'.

In de tegenwoordige tied bint feitelijk möör dree vormen te onderscheiden en in de verleden tied twee:

tegenwoordige tied: A. ik griep(e), griep wie, griep iej; B. iej, wie, iejluu, zee griept, C. hee grip;

verleden tied: D. ik gre(e)p(e), hee greep; E. iej, wie, iejluu, zee grepen.

Zoo ontsteet dan veur de "GRIEPEN"-klasse het volgende schema:

onb.wieze	A	B	C	D	E	v.d.
griepen	griep	griep	grip	greep	grepen	egrepen
bieten	biete	biet	bit	beet	beten	e..
liejen	lieje	liejt	lit	leej	lejen	e..
sniejen	snieje	sniejt	snit	sneej	snejen	e..
drieven	drieve	driegt	drif	dreef	dreven	e..
zwiegen	zwiege	zwiegt	zwig	zweeg	zwegen	e..
riezen	rieze	riest	ris	rees	rezen	e..
spiejen	spieje	spiejt	spit	speej	spejen	e..
schiene	schiene	schiemt	schint	scheen	schene	e..
blieven	blieve	blieft	blif	bleef	bleven	e..
lieken	lieke	liekt	lik	leek	leken	e..
bliken	blike	blikt	blik	bleek	bleken	e..
schrievn	schrieve	schriegt	schrif	schreef	schreven	e..
kniepen	kniepe	kniept	knip	kneep	knepen	e..
kieken	kieke	kiekt	kik	keek	keken	e..
spieten	spit	speet		espeten
priezen	prieze	priest	pris	prees	prezen	e..
riegen	riege	riegt	rig	reeg	regen	e..
drieten	driete	driet	drit	dreet	dreten	e..
wiezen	wieze	wiest	wis	wees	wezen	e..
kwieten	kwiete	kwiet	kwit	kweet	kweten	e..
verwieten	verwiete	verwiet	verwit	verweet	verweten	..
riejen	rieje	riejt	rit	reej	rejen	e..
schieten*	schiete	schiet	schit	scheet	scheten	e..

* In het Dèventers is schieten (met oaverlange ie) ediftongeed tut scheiten.

(3)Ens op een dag is feitelijk dubbelop ezegd in de meeste spreukskes. Het is een stijlfenomeen dat 'woordoavertollicheid' of 'pleonasme' eneumd wördt. Iej vindt het oke in: een klein huusken, witte sneeuw, een

zwärte Zwärte Piet, een gore voelak. Soms hef een pleonasme functie in de tekst, soms oke neet.

(4)In de tekst steet een keer 'den Iessel'. 'Den' is net as 'de', 'het'('t), 'een'('n), een lidwoord. 'De' en 'het' bint de bepoalde lidwoorden, 'een' is onbepaald lidwoord.

Taalkundig kent het Dèventers twee geslachten: de-geslacht en het-geslacht. Natuurlijke geslachten bint natuurlijk mannelijk en vrouwelijk.

Veurbeelden:

-De zonne steet hoge an den hemel. Hee/zee schient al den helen dag.- In geneumde zinnen meuge wie zelf kiezen of wie 'zonne' met 'hee' of 'zee' anduudt, want der is gin sprake van een natuurlijk geslacht. Wee dee keuze neet wil maken kan altied 'dee' gebruiken:

-Dee schient al den helen dag.- Het anwiezende veurnaamwoord 'dee' is dan tut persoonlijk veurnaamwoord eworden. Zoo is het in 'taal' noe één keer.

-Het jungesken hef de mazelen. Hee/het lig in bedde.- Het natuurlijke geslacht wint het van het grammatische het-geslacht, dus: -Hee lig in bedde.-

-Het värken lig in zien eigen speuling te dreien. Het/hee/zee hef nog schik oke.- Der is neet bekend of het een beer of een motte is, dus wint het grammatische geslacht: -Het hef nog schik oke.-

Hier volgt nog een zinne um de uutspraak van de lidwoorden of ärtikels an te geven:

-Hee hef 'n hele boel rommel in 'n Iessel egooid, veurdat *un* agent hem in *de* krage greep en hem in 't hok smeeet.- Achtereenvolgens had oke espeld kunnen worden: een, de(n), een, de, het.

Een paer Dèventer grepkas:

Het begint met een t- en steet achter in de Kerke. Antw.: Törgel.

Het begint met een n- en ik wone derin. Antw.: Nuus.

Ook aerdig is: Veur nappel en nei wat te pakken kriegen.

(5)In het spreuksken oaver de potheufdplanten stoat de volgende delen:

Bliekböör kon de kerel neet zwemmen

Op een draagbaer werd de lösser elegd

wöör de baer opstond.

Bairan (uitspr. *Berran*) is Oldsaksisch en Gotisch (Got.Gr. + H.Spr.). Het betekenden 'dragen', 'in zich dragen'.

Het achtervoegsel *-böör* kump döör regelrecht vandan. Bliëkböör betekent dus: het draagt een blik in zich; zichtböör, dat het 'ezeen worden kunnen' in zich draagt.

Op een *baer* kui'j edragen worden; een draag*baer* is dus een pleonasme of woordoovertolligheid. Op een *berrie* of *burrie* wordt in Alkmaar de kezen edragen.

Een kind dat *geboren* wördt was deur de moder edragen; een moder dee een kind *böört* of *baert*, hef het kind moanden achterhen edragen.

En wat te denken van *beuren* in: Kui'j dat wel beuren? (zee WDD: tillen, ontvangen). Dat is puur Dèventers en Nedersaksisch.

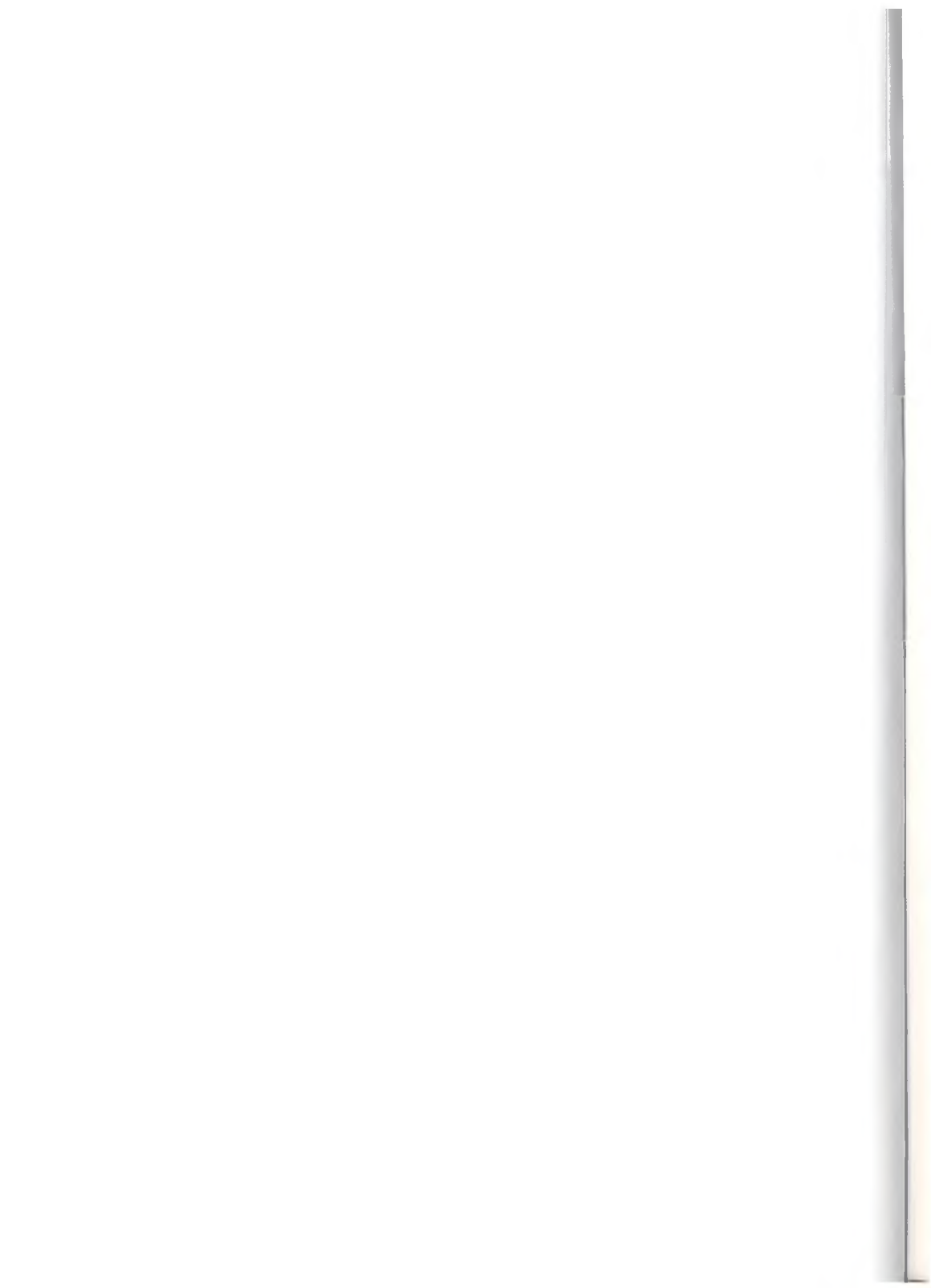
Dudelijk is, dat met tillen hier dragen bedoeld is.

Ook 'een *geböör* (*gebaer*) maken' is van het Oldsaksische *-burian* of-komstig, net as *gebeuren* (o.sak. *giburian*). *Gebören* is een bepoalde maniere van *gedragen*.

(6) Het bestroaten met *kinderköpkes* (zee WDD: 'vierkante, uit graniet gehouwen straatstenen met iets afgeronde kop.')

Kinderköpkes is een stijlfiguur op grond van vergeliëking, een zgn. metafoor; de vorm van de stroatsteen is vergeleken met het köpken van een kind.

'POTHEUFD' hef op disse wieze neet enkelt Heukels nije ding erbracht, möör hoopelijk de lèzer oke. Wee weet bereikt disse wetenschap oke nog een bende kinderköpkes.

10. Greften

De olde schoolmeester zit met een breekfen veur zich, dat hee net uut de brevenbusse ehaald(1) hef:

Geachte old leraar,

âs old leerling wól ik oe van harte feliciteren(1) met het behalen van de eerste pries van oe schriev'n "Thuus".

Ik las ut in de kranter gisteren. Ik hebbe op de Kweekschole in Apeldoorn drie joar les Nederlands van oe ehad en herinner(1) mien nog vulle wat ie ons eleerd(1) heb. Van Egidius, waar bist oe blev'n en het eerste gedichie ooit efond'n: 'hebban olla vogala nestas bigoenan, hinase hic ende toe' of i.d. Misschien herinre(1) ie oe mien niemeer. Kan best, want ie hebt ur ôk zovulle ehad.

Ik zatte op de kweekschole van 1964 tót 1967, en heb doar een hâtstikke leuke tied ehad. In m'n klasse zaten ôk Welmoed, Tjitske en Jenny S. Misschien geht u noe een lichtje brand'n(1). Mien dialect is nie utzelfde as de oent'n, want ik komme uit Gelderland en ie uut Overiesel, maar hōpenlijk kuj(2) ut wel lēzen.

Met vriendelijke en hartelijke groeten,

oe oldleerling,

....., Twello

De 'old-leraar' kreeg hoast de troanen in de ogen, toen hee het breekfen uut had.

Hee zocht(3) metene zien olde agenda's op, zocht(3) de jōörklasse van het mèken. Toen viel zien oge op ene name: Van der Grift, en hee herinrden(1) zich ensklaps een lesse dee hee an dee klasse egeven had.

Dat ging oaver de ofkomst van eigennamen. Hee heurden(1) zien eigen stemme weer:

"Zoals schrift komt van het woord schrijven, met als voltooid deelwoord geschreven en als vrij jong zelfstandig naamwoord het geschrevene, komt drift van drijven evenals de gedrevene en *grift* van *graven*, zoals het *gegravene*. Denk ook aan het Deventer *grefte*.

N.B. *Graaf* als voorzitter van een bestuurs-, rechts-, of beheerscollege heeft niets met *graven* als werkwoord te maken. In Deventer kende men vroeger bijvoorbeeld de *weidegraaf*. Dat was een beheerder van de *stadswelden*. Het woord doet denken aan *dijkgraaf*. Het meervoud was in het Deventers *weidegreven*. Dat vinden we nog in oude stadsrekeningen."

Of zien leerlingen het allemoale begrepen hadden? Hee most(4) der nog een diktaaten oaver hebben. Toch möör is opzeuken(3). Eigennamen, dee had hee altied goed onthouden ekund(2). Dat kwam deur de grefte, of leveder de grefteN, want Dèventer had toch nog de Handelskade, de Singelgrefte(5), de Noordenbergsingel(5) en oaveral laggen zien herinneringen.

Een boel dinger kui'j negeren of "in de Singelgrefte gooien", zoo'as ze in Dèventer wel zekt, möör döör versmeer iej het milieu allene mee. Dat geldt oke veur de taal: zaken kunt onbesproaken blieden. Dat is 'onderwiesversmering', want wöörumme blijft sommige dinger onbesproaken? Umdat ze meujlijk in te delen bint bievueurbeeld.

Nem noe de zwakke werkwoorden, ook wel regelmoatige werkwoorden eneumd, dee gin klinkerverandering hebt en wöörvan het voltooide deelwoord neet op -en uutgeet, bievueurbeeld (1) ehaald (halen), feliciteren, herinner (herinneren), eleerd (leren), brand'n (branden), heurden (heurden). Al disse veurbeelden stoat in de titeltekst 'GrefteN'.

(1) Het zwakke werkwoord HALEN.

Onbepaalde wieze:	halen.
Onvoltooid of tegenwoordig deelwoord:	halend(e).
Voltooid of verleden deelwoord:	ehaald.
Voltooid deelwoord as bievoeglijk naamwoord:	(het) gehaalde (examen).

tegenwoordige tied			verleden tied		
ik	ha(a)l-(e)	haal ik	ik	veul-den	ik
iej	haal-t	haal iej	iej	haal-den	iej
h(z)ee/het	haal-t		hee	haal-den	
wieluu	haal-t	hale wie	wie	haal-den	wie
iejluu	haal-t		iejl.	haal-den	
zeeluu	haal-t		zee	haal-den	

Der bint in totaal möör 6 vormen van een regelmoatig of zwak werkwoord: A. onbepaalde wieze of hele werkwoord, B. tegenwoordig of onvoltooid deelwoord, C. eerste persoon enkelvoud in de tegenwoordige tied of tweede persoon enk. t.t. met iej dernoa;

of eerste persoon meervoud t.t. met wie(luu) dernoa; D. tweede pers. en derde pers.enk. en alle personen meerv. in de t.t.; E. alle personen in de verleden tied; F. het voltooide of verleden deelwoord.

A	B	C	D	E	F
infinitief	inf+d	stam(+e)	stam+t	stam+den	e+st+d
halen(1)	halend	ha(a)l(e)	haalt	haalden	ehaald
feliciteren(1)	fel.end	f.e(e)r(e)	f.teert	f.rdene	f.erd
herinneren(1)	herin.d	herin.(e)	herin.t	her.dene	her.d
branden(1)	brandend	brand(e)	brandt	brandden	ebrand

De veurbeelden (1) uut de tekst bint allemoale veurbeelden met +den in de verleden tied en +d in het volt. deelwoord, zee onder E en F.

Noe wat veurbeelden met +ten (E) en +t (F).

A	B	C	D	E	F
döppen	döppend	döp(pe)	döpt	döpten	edöpt
fòksen	fòksend	fòks(e)	fòkst	fòksten	efòkst
hechten	hechtend	hecht(e)	hecht	hechtten	ehecht

Der bint oke gemengd zwakke werkwoorden: ze hebt gin klinkerverandering in de verleden tied, möör het verleden deelwoord geet uut op -en, dus het v.d. is sterk.

Veurbeelden:

A	C	D	E	F
zweten	zwe(e)t(e)	zweet	zweetten	ezweten
trejen	tre(e)j(e)	treejt	treejden	etrejen
roajen	roj(e)	roajt	rojden	eroajen

Der mot wel rèkening mee eholden worden dat der oke 'treden', 'roaden' ezegd wòrdt, en dat der dus ook eschreven worden kan:

treden	tre(e)d(e)	treedt	tredden	etreden
roaden	road(e)	roadt	roadden	eroaden

Völle van dee gemengde zwakke werkwoorden bint sterk ewest. Dat is vake nog te heuren in de derde persoon enkelvoud van de tegenwoordige tied: roajen -hee röt mien, möör: hee roajt mien *an*; *verroajen*: hee verröt mien altied.

Bloazen, zee blös; trejen, het tret (op).

Der wordt ook zwakke werkwoorden deur dit laatste verschiensel mee-
eslept:

A	C	D	E	F
lèven	lè(è)f(ve)	LEF	lèèfdén	elèèfd

Dit is in het Dèventers nogal gewoon:

Hee ZEF het zand; hee HOF niks van zien olders; hee GLUP deur een kiere van de deure (gloepen).

Ook eheurd is: "Zee FUKST dee jurruk wee' immekäre". (fòksen - fòksten -efòkst, slordig aan elkaar naaien. Zee WDD)

Heel onregelmatige werkwoorden bint werkwoorden as (2) kui (kunnen), (3) zocht (zeuken), (4) most (motten). Ze bint in de titeltekst '*Gresten*' enummerd.

(2) De vervoeging van kunnen of können (nöör gelang de uutspraak):

	teg. tied	verleden tied	volt. deelw.
ik	kan(ne)	kon(ne)	ekund
iej	kunt	konden	
hee/zee	kan	kon	
wieluu	kunt	konden	
iejluu	kunt	konden	
zee	kunt	konden	

Het Dèventers kent dus **neet**: iej kan, kan iej; het is: **iej kunt en kun iej**.

(3)De vervoeging van zeuken:

teg. tied	verleden tied	volt. deelw.
zeuk(e)	zocht(e)	ezocht
zeukt	zochten	
zuch(zöch)	zocht	
zeukt(3 keer)	zochten(3 keer)	

(4)De vervoeging van motten:

teg. tied	verleden tied	volt. deelw.
mòt(te)	mòst(e)	emotten
mòt	mòsten	
mut(mòt)	mòst	
mòt(3 keer)	mòt	

(5) An het ende van de titeltekst stoat de woorden *Singelgrefte* en *Noordenbergsingel*.

Singel kump van lat. 'cingillum', wat 'gordeltjen' betekent, of van 'cingulum', wat in het Nederlands 'gordel' is. Het Latijnse werkwoord 'cingere' beduudt 'omgorden', 'insluten', 'beschermen'; dat laatste dejen de burgers van een stad met hun woonplaatse: zee groeven *cingels*, en lieten dee vol water lopen, möör ze bleven dee umgordingen *singels* neumen. In Dèventer stond *singel* dus gelieke met *grefte*.

Singelgrefte is dus eigenlijk een pleonasme of tautologie, d.w.z. dat de samenstellende delen beiden hetzelfde zekt. Later werd de weg langs de singel of de grefte ook 'singel' eneumd. Zoo kregen de stroaten in Dèventer namen as *Binnensingel*, *Noordenbergsingel*, *Singel*.

Singelstroate is wat dat betreft een meujlijk te verklören name: is het de stroate bie de grefte of is het de stroate tussen de stroaten dee '*Singel*' heet? Wee het weet, mag het zeggen!

Het begon met *Greften*. Het besluit dermee. Kump *grefte* van het **sterke werkwoord** 'graven', èvenas *groeve*, *begraffenis(se)* (zee WDD, laatste woord), an de orde kwammen hier de **zwakke en gemengde en heel onregelmoatige** werkwoorden. Meugt ze in disse verhandeling neet in de *grefte* egooid wèzen, loat stoan dat ze noe in een *groeve begraven* zollen wèzen. De lèzer kan de ondergang van de Nedersaksische dialecten helpen veurkommen deur zien *eigen taal* en zien *taaleigen* dagelijks te gebruiken in woord en geschrift.

11. Nötten

De Lèèsplanke van Hoogeveen bevat de zgn. **normaalwoorden**. Dat bint woorden dee(2) an de volgende veurwaerden voldoet:

- a. tesamen bevat ze alle klanken in tekens weeregeven um lèzen te kunnen leren;
- b. ze bint eenlettergrepig, behalve dee(2) een lettergreepjen hebt met een "stomme-e" derin;
- c. de woorden geeft elk één begrip weer;
- d. uut de woorden mot woordenriejen emaaft kunnen worden;
- e. de begrippen mot een beetjen kinderlijk wèzen.

De lèzer vrög zich natuurlijk of, wöörumme zon olde lèèsmethode hier an de orde kump. Goeie vroage. Umme toch, want de vijf veurwaerden, eneumd onder a - e, geldt vandage nog en van dee(2) principes wördt nog dankbaer gebruik emaaft. Trouwens, bie het leren lèzen van Dèventers geldt dezelfde principes.

De woorden van de lèèsplanke bint:

aap	noot(1)	mies	wim	zus.	jet
teun	vuur	gijs	lam	kees.	bòk
wei-de	does	hok	duif(1)	schapen	

Bòk hef bie Hoogeveen een o met een punte derop; wei-de hef bie H. een kleine *stomme-e*, èvenas -pen in scha-pen.

Wee(2) kleuters lèzen wil leren, kump vake veur hele aerdige verrassingen te stoan. Zoo was der een juffrouw dee(2) de lèèsplanke met de kinder deed; zee wees de dinger ene veur ene an. Iej mot de zaken eerst beneumen kunnen, veur dat der echt met lèzen begonnen kan worden.

Een jungesken kreeg de beurte, de juffrouw wees an:

"AAP, NÖTTE" klonk het deur de klasse.

"NÖTTE is goed, möör 't is een andere taal", dacht de juffrouw heel verstandig, "dit mo'k anders anpakken; gelukkig dat dee krummel mien dialect sprek. De andere kinder dee(2) lacht oke ageeneet; veuruit dan möör!"

En zee begon in het Dèventers.

's Middags bracht de jonge een zak walnötten mee; döörmee(2) werd het leren lêzen nog gezelliger. Met de kerstvakantie konden alle kinder het eerste beuksken 'vlot' lêzen. Dee(2) nötten weet wat!

Onderwijs geven in de streektaal. Dat kan op de scholen, de basisscholen wel te verstaan. Op de lessentabel mag ruimte gereserveerd worden om lessen in de streektaal, of in het plaatselijk dialect van een streektaal afgeleid, te geven. Op de Deventer basisscholen mag dus les gegeven worden in het 'Dèventers'.

(1) 'Nötten', 'noot', 'duif', geven wat lesgeven in het Dèventers betreft, mooie aanwijzingen voor een goede onderwijskundige aanpak van streektaalonderwijs. Ze tonen namelijk dat van veel zelfstandige naamwoorden de uitspraak en de spelling in het Deventers gelijk blijft aan die in het Nederlands.

Van de 17 concrete begrippen door Hoogeveen weergegeven in 'normaalwoorden' met een eenvoudig woordbeeld zijn er slechts drie, 'noot' en 'duif' en 'schapen', die in het Deventers anders uitgesproken worden: 'nötte' en 'doeve'(met een overlange -oe-) en 'skoapen'. Wil men dus de kinderen laten voorlezen in het Deventers, dan kan men gemakkelijk teksten samenstellen of zoeken, die veel **Nederlandse woordbeelden** bevatten, zó dat men aan de **uitspraak** van de Deventerse woorden de nodige aandacht kan besteden. Een vereiste is, dat de kinderen al goed lezen kunnen en er al een aantal **kringgesprekjes** in het Deventers geweest zijn, want bewezen is, dat **klankbeeld** samen gaat met **woordbeeld**, en dat die twee elkaar aanvullen: 'kleine geit' naast 'kleinigheid', 'mooie meid' naast 'heujmijt'. Of met een plattelandsgrapje: 'Onder de mijt is het altijd vochtig', waar maar één dialectwoord in staat, nl. altijd.

Om toekomstige lesgevers op weg te helpen, volgen hier wat eenvoudige verhaaltjes met een zo duidelijk mogelijk Nederlands zins- en woordbeeld; daartoe is er veel wit in de tekst en zijn er zoveel mogelijk enkelvoudige zinnen gebruikt.

N.B. De lesgever dient natuurlijk het te onderwijzen dialect goed te beheersen.

Uut logeren

Het is vakantie.

Ans en haer breurken goat op reis.

Zee goat een wèke bie hun opa logeren.

Door kunt ze fijn spöllen.

Möör oma zeg: "Pas op de sloot; door bint iejluu neet an gewend".

Op een middag spölt ze kriegertjen.

Ans löp weg en Wim wil haer griepen.

Inens is Ans vort.

Zee hef neet an de sloot edacht.

En zee is der pardoes in elopen.

Gelukkig is de sloot neet diepe.

Vlug krup ze tegen de kante op.

Möör wat is ze nat en voel!

Gauw nöör huus!

Wat schrikt oma.

Ze krig dreuge kleren an en oma zeg:

"Denk in het vervolg bèter um de sloot, a'j buten spölt".

Zo'n leeslesje geeft op zich weer heel aardige gesprekjes tussen de leerkracht en de leerlingen en de leerlingen onderling; bovendien komen de kinderen zelf aan het vertellen en **opschrijven** van leuke en minder leuke belevenissen toe.

Men hoeft niet bang te zijn dat de dialectlessen de lessen Nederlandse taal negatief zullen beïnvloeden, integendeel worden wegen vrij gemaakt voor een goede 'vreemde-talen-opleiding'. De kinderen gaan vergelijken: 'In het Nederlands zeg je het zus en in ons dialect zo; daarom wordt het hier zo en daar zus geschreven'.

Op deze wijze zou men ook volwassenen en middelbare scholieren kunnen 'lesgeven', hoewel de vergelijkingen dan veel grammatischer zouden gebeuren.

Hier volgen nog een paar leesstukjes, ook om voor te lezen, die van de directe kinderlijke beleving uitgaan.

Ons huus

In de klasse is het doodstille.
Alle kinder zit sommen te maken.
Plotseling stek Kees zien vinger op.
"Juf, wie goat verhuzen.
Wie kriegt een huus in de Rijnstroate.
Der is ook een tuin bie".
"Dat is fijn", zeg juf.
"En ik kriege oke een eigen kamertjen.
En mien zusken oke.
Want der bint vier sloapkamers boaven, viere!
Möör der is gin zolder.
Dat vind ik wel jammer, want op een zolder kui'j zoo fijn spöllen."
"Nou. ik zol ook wel in zon mooi huus willen wonen", zeg juf.
"As iej oew sommen af hebt, teken iej het nieje huus möör is veur mien".

De slimme vos

Reintjen de vos had honger.
Hee had in gin dagen wat te èten ehad.
Hee zocht en zocht, möör vond niks.
Döör zag hee Gerrit de kreie lopen.
Dee had een lekker stuk keze in zien snavel.
Reintjen renden nöör hem too, möör Gerrit vloag gauw in een hoge boom.
Hee was bange veur Reintjen, want hee kenden de vos wel.
Dee wol natuurlijk het stuksken keze hebben.
Reintjen bleef onder de boom stoan.
Wat had hee een honger!
Hee bedacht een plan.
"Geit, ik heb eheurd dat kreien heel mooi kunt zingen, kun iej dat oke?"
zei Reintjen.
Gerrit de kreie was trots op zien stemme.
Hee deed de bek lös en... de keze viel op de grond.
Reintjen greep het stuk en ging der as een haze vandeur.
De kreie had het noakieken.

Veur oldere kinder bint tevens goeie verhalen in het Dèventers te vertellen, wöör ze ook grammaticaal wat an hebt.

Op de Jöörmärkt

Het was Jöörmärkt in Dèventer. Wat een drukte gaf dat toch altijd weer. Op de Brink en het Grote Kerkhof stonden de tenten en kroamen en 's oavends vermaakten jongen en olden zich met alle attracties. Midden op de Brink stond een hele grote tente. Veur de ingang zat een raere keerl, dee der as een zonderling uutzag, dieren noa te doen. Der was gin geluud dat hee neet noa kon doen.

Hee deed zien jasse oaver de kop en deed een vārken noa. Hee knorden en gilden zoo natuurlijk, dat de kiekers hem tooschreeuwden van plezier. Onder de belangstellenden was een boer. Dee hield zich stille. En toen alle mensen ook stille werden en nöör hem keken, zei hee: "Het lik in de verste verte neet op het geluud van een vārken; dat kan ik völle bèteder". De mensen begonnen hem uut te lachen. De boer beloafden de volgende oavend weer te kommen. Dan zol hee is loaten heuren hoe een vārken echt schreeuwden. Het werd een weddenschap. De oavend dööröp verzamelden zich een bonke mensen veur de tente um te luusteren nöör de beide "vārkens".

De raere kunstenmaker begon. Hee had mien toch een succes! Noe was de boer an de beurte. Ook bie hem ging het hārtstikke gaaf, möör de kiekers vonden toch dat de kunstenmaker het mooier deed.

Triomfantelijk haalden toen de boer een speenvārken onder zien wieje jas vandan en teunden dat an het publiek. "Noe kui'j is zeen", zei hee, "wat ulie oordeel weerd is. Ulie vindt, dat een kermisklante het nog zilverder kan as het vārreken zellef".

Der is al op ewezen dat zon verhaal noast stilistische zaken ook grammatische 'eigen - aardigheden' bevat, ook al bint dee neet uitsluitend van een Dèventer karakter. Dat geldt oke veur het verhaaltjen oaver 'nötten'. Zee döör onder (2):

- Dat bint woorden dee an de volgende veurwaerden voldoot: **Dee** is hier een betrekkelijk veurnaamwoord, met as antecedent (dat is het woord wöör dee betrekking op hef) **woorden**.
-, behalve dee een lettergreepjen hebt... -. **Dee** is in dit geval een betrekkelijk veurnaamwoord met ingesloaten antecedent, d.w.z. dat het inhöldt: dee woorden, **dee**

- en van **dee** principes wordt nog dankbaer gebruik emaaft -. **Dee** wis nöör principes, het is een **anwiegend veurnaamwoord**.
- Wee kleuters lèzen wil leren, -. **Wee** is betrekkelijk veurnaamwoord met ingesloaten antecedent: **wee = degenen, dee**.
- Zoo was der een **juffrouw dee** de lèèsplanke met de kinder deed -. **Dee** is weer betrekkelijk veurnaamwoord, noe met juffrouw as antecedent.
- De andere kinder **dee lacht** ook ageeneet -. **Dee** hef hier een mooie positie, dee hoast enkelt nog in dialecten veurkump: de **oavergang van angewierend nöör betrekkelijk veurnaamwoord**. Hier mot het nog **anwiegend veurnaamwoord** eneumd worden. Vergeliek disse zinne möör met: De andere kinder, **dee** ageeneet **lacht**.....
- **Döörmee** werd het leren lèzen nog gezelliger -. **Döörmee** hef de betekenis **met dat** . Het is de combinatie van een veurzetsel en een angewierend veurnaamwoord; zon woord wördt een veurnaamwoordelijk biewoord eneumd. In dit geval is het een anw. vnw. biewoord.
- **Dee** nötten weet wat -. **Dee** is op disse plaatse een **anwiegend veurnaamwoord**.

Anwiegende veurnaamwoorden bint der in het Dèventers een boel: zon, zuk, zukke(n), disse(n), gunne(n), den(d)e(n). Bekend bint de zinnekes: "Ik hebbe grote vissen evangen". - "Hukken?"(hoe groot) - "Zukken!" (Zulke, en met de handen wördt de grootte anegeven.)

De betrekkelijke veurnaamwoorden bint dezelfde as in het Nederlands; ze wordt enkelt soms wat anders uutesproaken: dat, wat, dee (ned. die), wee (ned. wie). 'Welk' en 'welke' bint woorden dee de Dèventersen nogal vremd bint. **Wat** en **dat** wordt deur mekäre gebruikt en dat wördt neet as "fout" an'emerkt, zoo'as in het Nederlands.

Dit wären de laatste härde nötten dee eakraakt mosten worden.

12. Vruiwken

Buging(1) maakt(2) mien(3) kop(1) tut(4) köpken(1)
en een top wördt zoo een töpken
hok verandert(2) dan in(4) höksken
stok um(4) een hond te(4) sloan een stöksken
möör dee hond is hier een hundjen
en zien kont dat is een kuntjen

hoake	–	hööksken
poale	–	pööltjen
banke	–	benksken
koale	–	kööltjen

Ja, zoo geet *mien(3)* Nedersaksisch
vrindelijk riemelend(2), neet didactisch

'k(3) gebruke(2) mien(3) taal met(4) oavertuging
'k(3) heb hem(3) van(4) Moder toch eleerd(2)
hier mien(3) Modertaal e'eerd:(2)
'k(3) make(2) veur(4) Haer(3) een diepe buging
Zee(3) had de kinder an(4) een tuiwken
Zee(3) blif veur(4) mien(3) een heel groot Vruiwken.(1)

Zunde feitelijk um dit riem grammaticaal te goan bekieken, want der stoat ook stilistisch heel aerdige dinger in. Veur wat of wee maakt de riemelaer een diepe buging? Veur zien moder, zien moders taal of bint 'Moder' en 'Modertaal' identiek? En wat te denken van de constructie 'een heel groot Vruiwken'? Inens lig döör een wereld van geveul achter, deur dee schienbäre tegenstelling.

(1) Vruiwken is immers het verkleinwoord van vrouwe, en toch kan een vruiwken bliëkböör heel groot wèzen.

Van Buging is het verkleinwoord Buginkjen, wöörmee metene de tweede uitgang an'eduud is: -jen. In buginkjen is ook te heuren dat deur achtervoegels klankveranderingen op kunt treden, dee in spelling uutgedrukt wordt: -sken, -kjen, -tjen, -pjen. In het meervoud wordt de verkleiningsuitgangen ontdoan van de *n(n-sonans), dee vervangen wördt deur -es: mesken (klein mes) - meskes.

Bie verkleining van zelfstandigheden wordt de klanken -aa-, -oa-, -ou- (ook espeld -au-), -oo-, -oo(r)-, -oe-, -a-, -o-, -ò-, umme eboagen (um-laut). Meschien kan ezegd worden dat -ä- eboagen wördt tut -e-: kärke - kerreken (ook kärkejen). Hier volgt noe dudelijke veurbeelden:

Zelfst. nmw.	verkleinwoord	2de verkl.w.	betekenis.
slabbe	slebbe - ken	slabbe - tjen	èètdook
todde	tödde - ken		vod (WDD)
stof	stöf - ken	stof - jen	
oge	eug - ken	oog - jen	
vroage	vröög - ken	vröög - jen	
prakke	prak-sken	prak-jen	prikto!; etensrest (WDD)
balle		belle - ken	balle - tjen
raam	rèem - ken	rèem - pjen	
		raam - pjen	
zome	zeum - ken	zeum - pjen	rand
		zoom - pjen	
doem	duum - ken	duum - pjen	
hane	höön - tjen	haan - tjen	
bane	böön - tjen	baan - tjen	(ijs)baan; weg
bane	baan - tjen	betrekking	
krane	krèèn - tjen	kraan - tjen	tappunt
krane	kröön - tjen	kraan - tjen	hijswerktuig
land	lend-jen (old)	land-jen	
mande	mend-jen (old)	mand-jen	
kante	kent-jen (old)	kant-jen	rand, oever
tönne	tunne-ken		vat
boom	beum-ken	beum-pjen	
		boom-pjen	
kanne	kenne-ken	kanne-tjen	
sloap	slööp-ken	slööp-jen	
schoale	schööl-tjen		weegschaal
schale	schööl-tjen		groenteschaal
proat	prööt-jen		
sloot	sleut-jen		
slot	slöt-jen		
latte	let-jen	lat-jen	
kratte	kret-jen	krat-jen	
katte	ket-jen (old)	kat-jen	

matte	met-jen (old)	mat-jen
pad*	pè-ken (st.veroud.)	paad-jen
pauwe	pui(w)-ken	pauw-tjen
vrouwe (1)	vrui(w)-ken	vrouw-tjen
touw	tui(w)-ken	touw-tjen
jasse	jes-ken	jas-jen

Steeds meer wordt de verkleinwoorden in een Nederlands jesken estoaken; dat kan een mense jammer of zunde vinden, het is zoo. Jasjen - jesken, jøngetjen - jungesken, raampjen - rèemken, het bint allemoale bewiezen van vernederlandsing van het dialectische Dèventers. Toch kui'j döör een hoop an doen. Een veurbeeld: In ongeveer 1930 sprakken ze in de Langezandstroate van 'Beltmans paadjen' of 'Beltmans gange-tjen'. Dat was een pèken van de Langezandstroate nöör de Noorderstroate. Noe heurden der ene laatst zeggen: "Beltmans pèken", een bewies dat de taal het neet slikt as der hem wat ontnommen wördt; hee geet zich *in mensen* döörtegen verzetten. Of dat goed is? Räre vroage, want dat vrog een mense neet, hee handelt gewoon nöör zien aerd.

Het Dèventers krig der trouwens oke nog wel is woorden bie: döppers i.p.v. voetbalschonen, fietse(?) i.p.v. vélocipède, hakkepøf(fer) i.p.v. moterfietse, hööriuze (zee WDD) i.p.v. onprettig mense.

Dergelijke woorden begint as niejvorm of neologisme en burgert in, möör het bint zelden grootburgers of woorden dee al eeuwen in het Dèventers lèèft.

(2) Maakt en maken, verandert, riemelend, gebroke, eleerd, e'eerd bint vormen oke van **zelfstandige** woorden, möör dan van **werkwoorden**. Maken, veranderen, riemelen, gebroken, leren, eren bint **zwakke zelfstandige werkwoorden**:

- ze hebt gin klinkerverandering in de verleden tied;
- ze stelt zelfstandig een handeling of toestand veur;
- ze kunt hun werking deur allerlei personen loaten doen.

De veurnaamste vormen volgt hier:

Onb. wies	1ste p.e.t.t.-	3de p.e.t.t.-	mv.v.t.-	v.d.
maken	make	maakt	maakten	emaakt
veranderen	verandere	verandert	veranderden	veranderd
riemelen	riemele	riemelt	riemeldene	riemeld
gebruken	gebruke	gebruukt	gebruukten	
		gebruk (sterke vorm)		gebruukt
leren	lere	leert	leerden	eleerd
eren	ere	eert	eerden	e'eerd

(3)Mien kop, mien Nedersaksisch, mien taal, mien Modertaal. *Mien* is hier gin persoonlijk, möör een **bezittelijk veurnaamwoord**.

Ik, hem, haer, zee bint zoo'as bekend **persoonlijke veurnaamwoorden**.

Um dee beide soorten, dee nauw met mekäre verbonden bint, geet het in (3).

Beide soorten veurnaamwoorden bint net as alle veurnaamwoorden **verwieswoorden**. Ze wiest altied op *wat* of *wee*. Wie onderscheidt bie de persoonlijke veurnaamwoorden dree personen, dree getallen en völle vormen. Butendat bint der dee een geslacht anduudt en dee ongeslachte-lijk bint. In schema:

ENKELVOLD							
/				\			
PERSONEN				VORMEN			
/	/	\	\	/	/	\	\
ongesl.	manlijk	vrouw.	onz.	ongesl.	mdl.	vr.	onz.
1. ik(ke)				mien			
2. iej(e)				oe			
3. dee	hee	zee	het	dee	hem	haer	het
				zich	zien eigen	haer	eigen

TWEEVOLD	
/	
1. wiebeiden	\
wieluubeiden	onsbeiden
wul(l)iebeiden	mekäre
2. iejluubeiden	oelubeiden

uliebeiden	oeliebeiden
julliebeiden	julliebeiden
3. zeebeiden	mekäre
zulliebeiden	hunbeiden
beiden	hulliebeiden
	zichbeiden
	mekäre

MEERVOLD

	/	\	
1. wie		ons	
wieluu			mekäre
wul(l)ie			
2. iejluu			oeluu
ulie		oelie	
jullie			oe
jullie			
		mekäre	
3. zee		hun	
zeeluu			hullie
zullie			zich
ze		mekäre	
dee		dee	

a. Gebruuk van persoonlijke veurnaamwoorden in het enkelvoud (singularis): Ik helpe oe, ikke. Iej sloegen mien, ja, ieje. Hee droeg haer oaver de drempel. Zee hef het neet edoan. Het hef hem een boel geld ekost.

b. Gebruuk van het tweevold (dualis): Wiebeiden doot neet mee. Iejluubeiden goat de greunte schoonmaken. Beiden sliepen dee dag is lekker uut.

c. Gebruuk van het meervold (pluralis): Wulie (wieluu) hebt hun wel ezeen. Iejluu hebt ons helemoale vergèten. Hef hee hullie (hun) nog te pakken ekregen?

Mien(eigen), oe(eigen), zich, zieneigen, haereigen, ons(-eigen,-beiden), oe(-eigen,-luu,-beiden), jullie, beiden, zich en mekäre (ook nog welis mekander) kunt dienst doon as **biezondere pers. vnw-en**:

Ik wasse mieneigen; iej wast oe'eigen; hee wast zieneigen; en zoo ver-

der. De woorden mieneigen, oe'eigen, zieneigen wordt **wederkerende veurnaamwoorden** eneumd. Zee stelt namelijk dezelfde persoon veur as het onderwerp van de zin. In 'Ik wasse mien *zelf*' is *zelf* gin persoonlijk möör een **anwiezend veurnaamwoord**. Het wis uitslutend '*mien*' an; döörumme heet *zelf* (uutspr. zelluf) uitslutend **anwiezend veurnaamwoord**.

Mekäre (mekander) is een **wederkerig veurnaamwoord**. Iej doot het immers mekäre an: Wieluu helpt mekäre; Zit mekäre toch neet al tied dwärs.

BEZITTELIJKE VEURNAAMWOORDEN.

In het olde Saksisch had *ikke* (o.sak ik) as tweede naamval *meina* (uutspr. miēna, met een oaverlange -ie-). Döörüut is het bezittelijke veurnaamwoord *mien* ontstoan: Dat book is (van) mien → Dat is *mien* book. In dit veurbeeld is dudelijk het oavergoan van persoonlijk nöör bezittelijk veurnaamwoord te volgen: thata est bōka meina (got.) → dat book is (van) mien(e) → dat is mien book. Pas in het laatste geval is '*mien*' een **bezittelijk veurnaamwoord**.

"Is dat *oew* jasse?" De *w* in *oew* wördt in dit bezittelijk veurnaamwoord lange neet al tied eheur; het is meer een *schriftelijk* onderscheid met het persoonlijke veurnaamwoord *oe*.

Een zuver bezit duudt disse veurnaamwoorden meestal neet an: Dat is Jansen *zien* dochter. Vake is het de *ofkomst* dee der mee anegeven wördt. Ze kunt ook wel wat zeggen oaver de oorsprong van dinger: Ter Borch *zien* schilderstukken.

Der bint nog völle meer meugelijkheden: "Nee, wie bint neet van veur de oorlog, *onze* geboorte viel in de hongerwinter". "Bint jullie döör einde-lijk? *Oew* èten is al steenkold eworden". "Zullie bint eslaagd; *hun* examens hebt zee goed edoan".

In al disse veurbeelden bint de bezittelijke veurnaamwoorden **bievoeg-lijk** gebruikt. Ze kunt tevens zelfstandig gebruikt worden: mien book - het mien(d)e; mien tasse - de mienen(d) (miend); oew fietse - de oewen(d) (oewnde - oende). In het meervold wördt de n-sonans nog is extra benoadrukt: *Oew* boken - de oenden; mien gedachten - de mien(d)en.

Alles in een oaverzicht:

PERS. VNW.-EN		BEZ. VNW.-EN		
eerste vorm	tweede vorm	bievoeglijk	zelfstandig	
			<i>het</i>	<i>de</i>
ik(ke)	mien (eigen)	mien (eigen)	mien(d)e	miend
iej(e)	oe (eigen)	oew (eigen)	oe(w)nde	oend
het	het zich	zien (eigen)	zien(d)e	ziend
hee	hem zich	zien (eigen)	zien(d)e	ziend
zee	haer zich	haer (eigen)	haere	haere
wie(luu)	ons (beiden)	ons (eigen)	onze	onzend
iej(luu)	oe (beiden)	oew (eigen)	oe(w)nde	oend
zee(luu)	hun hullie	hun hullie	hunne	hund
zullie	hullie (beiden)	hullie (eigen)		
ze	hun (beiden)	hun (eigen)		

Tweede naamsvormen zoas 'miener', 'ziener', 'oewer', 'onzer', 'hunner', bestoat in het Dèventers nauwelijks meer. "Miens inzeens" wördt een enkele keer nog eheurd, möör meestal wördt der ezegd: "Nöör mien mening...". Of veurzichtig: "A'j 't mien vroagt ...". Of wat directer: "Ik mot oe wel zeggen ...". Afijn, ieder het ziende, ieje het oende en ikke het miende.

(4) Tut, in, um, te (sloan), met, van, veur, an, veur (mien), bint **veurzet-sels**. Dat bint woorden, dee altied ergens veur stoat um een verbinding te leggen tussen minimaal twee zaken of um de relatie döörtussen an te geven. Veurbeelden: zitten(a) *in* de klasse(b); *nöör* huus(b) goan(a); *binnen* de muren(b) blieven(a); *boaven* de wolken(b) zweven(a); *met* de trein(b) reizen(a).

In het Dèventers hef het Latijnse *per* neet völle kans ekregen: Hee dut wat neet *per* ongeluk, möör *bie* ongeluk. *Per* slot van rëkening is vake: *op* slot van rëkening.

Tegenwoordige deelwoorden wordt in het Dèventers graag tut veur-zetsels eemaakt: *angoande* dee kwestie wil ik oe wel zeggen, da'k 't der neet mee ens binne; *zeende* zien meujlijkheden, gaf zien vader hem nog een kans; *gedurende* zien toospraak viel hee in sloap.

Der bint werkwoorden dee een of meer vaste of constante veurzetsels bie zich hebt, een verschiensel dat oke in het Nederlands völle veurkump: rëkenen *op*, zich schamen *veur*, *oaver*, verlangen *nöör*, denken *umme*, *oaver*, *an*; (In: "Doot döör möör is denken *op*", een prachtig Dèventer zinneken, is *op* een biewoord, want dat *op* wördt altied achteran ezet en nooit derveur); zich vergissen *in*; vertrouwd wèzen *met*; zich richten *op*, *tut*; zich rëkenschap geven *van*; en goa zoo möör deur. In zinsverband wordt zukke veurzetsels steeds evolgd deur een zgn. **veurzetselveurwerp**, ook wel **oorzakelijk veurwerp** eneumd. Bie veurbeeld: Hee was vergreujd *met zien werk*; Mien vader vertrouwden altied *op de eerlijkheid van zien kinder*.

Wördt een veurzetsel as laatste woord in een zin eplaatst, dan is het inens een biewoord; der is dan ook vake betekenisverschil: Hee löp alsmöör *langes* den Iessel. Hee geet dan hen en weerumme. Wie loopt den Iessel *langes*. Hier wördt ezegd dat wie op onze wandeling oke den Iessel *langes* goat. Vergeliek ook: 'Hee kwam neet gauw *oaver* de brugge' (figuurlijk) en 'Hee kwam neet gauw de brugge *oaver* (letterlijk).

Het woord *eigen* leent zich veur een klein etymologisch uutstepken. Het mot wel familie wèzen van het Latijnse *ego* (ik). Het gef an dat der een *eigendoms*verbinding is, vandöör dat het hier bie de bezittelijke veurnaamwoorden behandeld is. Te denken völt oke an lijfeigene, *eigenaerd* enzoo meer. Het Oldindische *isa* is *heer* (denk an heer en meester oaver mensen wèzen.) got. *Aigan*, oudfries *Aga*, o.h. dui. *Eigan*, o.sak. *Egan*, o.eng. *Agan*, eng. to *owe*. De verwantschap met lat. *Ego*, got. *ik*, ned. *ik*, is neet te bewiezen.

Afijn, een *groot vruiwken* verloochent haer *eigen* nooit.

13. Nemmen en geven

Nemmen en geven

"Ik geve(1) oe graag een cadeau".

"Iej geeft(1) mien wat(2)? Nou, nou; zoo, zoo?
Geef(1) iej mien wat(2)? Echt wöör toch, ieje?
Hee gef(1) mien meer, wat(2) ik oe bromme!"

"Wie geeft(1) oe samen wat(2); straks komme wie
en geve(1) wie... Wat(2) wil iej hebben?"

"Iejluu geeft(1) mien möör wat(2) veur 't riejgebeuren.
Dat is toch wat of(2) iej wilt heuren?"

"Een fietse met heel goeie remmen,
en een slot, zoodat z'm neet kunt nemmen(1)."

"Een fietse geeft(1) zee! En ik rieje
nöör Zwolle, oaver Olst en Wieje.

Ik nemme(1), is kieken ... welke(2) weg?
Verduld zeg, heb ik èven pech?"

En ik stoa dalijk op de remmen....

"Het is makkelijker een fietse weg te geven(1),
as de goeie weg te nemmen(1)."

(1) De tegenwoordige tied van het **sterke**, zelfstandige, **oavergankelijke** werkwoord *geven* is helemoale in dit versken weeregeven; döörumme steet dat riemken hier as inleidende tekst. Geven is hier oavergankelijk gebruikt, want een fietse wördt weg egeven en ze geeft een fietse, wat betekent dat dit zinneken van de bedrievende vorm in de liejende vorm kan oavergoan, vandöör de term '**oavergankelijk**'.

Noe de vervoeging van geven: - Het heurt in Klasse V van de sterke werkwoorden (Zee Got.Gr. en H.Spr.).-

Infinitief: geven.

Tegenwoordige tied:

ik geve

iej geeft

geef iej

hee *gef*

→ zee *gef* → in enk. meer *zee* as ze

wie geeft

geve wie

iejluu geeft

ze geeft

→ zee geeft →n meerv. oaverweg *ze*

Verleden tied:

ik gavve (gaf)

iej gav(v)en

hee gaf

wie gav(v)en

iejluu gav(v)en

zee gav(v)en

Het tegenwoordig deelwoord is: gevend(e). Het verleden deelwoord is: egeven(V.D.) Het bievoeglijke naamwoord is: (een) gegeven (peerd)

De volgende vormen bint dus van belang:

Onbep.w	A	B	C	D	E	V.D.
geven	geve	geeft	gef	gaf	gav(v)en	egeven
mèten	mète	mèèt	met	mat	mat(t)en	emèten
liggen*	ligge	likt	lig	lag	lag(g)en	elègen
lèzen	lèze	lèèst	les	las	laz(z)en	elèzen
zeen**	zee	zeet	zut	zag	zag(g)en	ezeen
zitten	zitte	zit	zit	zat	zat(t)en	ezèten
bidden***	bidde	bidt	bid	bad	baden	ebèden
wèzen	wèze	wèèst	wes	was	wazzen	ewest
				wäre	wären	
					bn. gewèzen	
genezen	geneze	geneest	genes	genas	genaz(z)en	gen.
èten	ète	èèt	et	at	at(t)en	egèten
vergèten	vergète	vergèèt	verget	vergat	vergat(t)en	verg.

*liggen - De tweede persoon enkelvoud, tegenwoordige tied wördt uutesproaken as *iej likt*.

**zeen - got. *saihwan*, uutsprèken as *sechwan*, vandöör *zag* en *zag(g)en* met de *-g-*.

***bidden - De derde persoon in de teg. tied enk. mot oavereenkomstig 'wes' en 'les' espeld worden zonder *-t*: *hee bid*.

Dit was Klasse Vieve, met de *-e-, -è-, -i- ...-a-... -e-, -è--*ablaut.

Noe Klasse IV, (1) de NEMMEN-klasse, met *-e-, -è-...-a-...-o-, -oa--*ablaut.

Hier is metene het vervoegingsschema:

Onbep.w.	A	B	C	D	E	V.D.
nemmen	nemme	nemt	nemt	nam	nam(m)en	nommen, enoamen
kommen*	komme	komt	kump	kwam	kwam(m)en	ekommen
stèlen	stèle	stèlt	stèlt	stal	stal(l)en	estoalen
brèken	brèke	brèkt	brek	brak	brak(k)en	ebroaken
stèken**	stèke	stèkt	stek	stak	stak(k)en	estoaken
mèten***	mète	mèt	met	mat	mat(t)en	emoaten
wrèken****	wrèke	wrèkt	wrek	wrèkten	wroaken	ewroaken
verhèlen	verhèle	verhèlt	verhèlt	verhoal	verhoalen	v.hoalen
sprèken	sprèke	sprèkt	sprek	sprak	sprak(k)en	esproaken

*kommen wördt in het Gotisch uutesproaken as: *kwimman*; döörumme steet het in disse klasse.

**stèken kent in de verleden tied ook de vorm 'stoaken': ze stoaken de hele boel in de brand.

***mèten kwammen wie al tegen in Klasse V met het voltooid deelwoord 'emèten'; butendat wördt in de verleden tied vake ezegd: "Zee moaten de zaak op".

****wrèken hef in de verleden tied enk. zwakke vormen.

Opvallend bint de vormen in de derde persoon tegenwoordige tied van *nemmen*, *stèlen*, *verhèlen*. Ze goat uut op *-t*, en *stèlen* en *verhèlen* beholdt de oaverlange klinker. Dat geldt in disse klasse veur de stammen dee op *-m*, of *-l* uutgoat. Dat verklöört oke de *-p* in *kump*: het is de ge'assimileerde *-t*. Een heel mooi veurbeeld is 'bevèlen'. *Bevel* is as zelfstandig naamwoord döörvan ofeleid; toch zeg de Dèventenaer: "Hee bevèlt" en neet "Hee bevel".

(2) Uutgoande van het **veurnaamwoord** -'wat'- wordt de vragende en de onbepaalde veurnaamwoorden besproaken an de hand van uut het riem ofkomstige woordgroepen.

-geef iej mien wat?- WAT lik hier een vragend veurnaamwoord, möör dat is het neet. Het steet in de plaatse van 'een cadeau', möör het is **onbepaald**; *wat* is op disse plekke een **onbepaald veurnaamwoord**. Het is immers een woord dat niks bepoalds anwis, net zoo as: 'niks' in → hee maakt der niks van; 'ginmense' in → ginmense hef der wat an; 'eenmense' in → eenmense kan döör neet völle mee; '(der) ene' in → er hef der ene in 'ebroaken; 'iej- 'j' in → Dat kun iej (kui'j) hier zeen; 'ze' in → ze zekt dat hee gapt; 'nootigin' in → ik hebbe der nootiginne ezeen (het Dèventers kent de dubbele ontkenning); 'dee-of-dee' in → ja, dat zei dee-of-dee; 'wee-ook-möör' in → wee-ook-möör kump, geet mee; 'wie' in → zukke dinger doo wie hier neet; 'het' in → et règent; 'der' in → der wördt eklopt; 'iederene' in → iederene zeg dat hee gek is; 'allemoale' in → ze meugt allemoale nöör de kermse van hun moder; 'jan-en-alleman' in → jan-en-alleman hef vandage de dag een auto; 'menigene' in → menigene zol dat wel willen.

De zinsneden bint derbie eneumd, umdat in andere zinnen de woorden een andere functie hebben kunt.

De onbepaalde veurnaamwoorden '*men*', '*iemand*', '*iets*' kent het Dèventers neet; wel het verdèventerste '*ietskes*': "Iej mot ietskes gas geven". Het steet dan in de plaatse van '*wat*'. Hier is '*wat*' bievoeglijk gebruikt, wat bie onbepaalde veurnaamwoorden weinig veurkump. Een bekend bievoeglijk naamwoord dat vake as onbepaald veurnaamwoord wördt gebruikt is '**bepaald**'. "Der bint bepoalde mensen dee weer niks egeven hebt".

-wat ik oe bromme!- *wat* is in dit geval een *uutropend* veurnaamwoord, dat gelieke twiefel zeit; dat kan ook neet anders , want het is van ofkomst een **vragend** veurnaamwoord.

-wie geeft oe samen wat- *wat* is hier weer **onbepaald vnw**.

-wat wil iej hebben?- *wat* is hier een vragend veurnaamwoord.

Vragende veurnaamwoorden leidt een twiefelende, regelrechte (directe) of omschrievende (indirecte) vroege in. Zukke vragen begint met de volgende woorden: *wee*, *wat* (got. hwas, uutspr. chwas), *watveure(e)n(e)*, *welk(e)*, *hoe'ene*, *hoende(n)*, *hulk(en)*.

Hoe is verwant an *wat*. Uut got. *Hwa(s)*(uitspr. chwas) hef zich het vragende woord *wat* ontwikkeld; döörmoast is der een ontwikkeling ewest nöör het vragende woord *hoe* (o.sak. *hwo*). *Hoe* is verwant met het Gotische *hwe* (uitspr. chwee). *Wat* is een vragend veurnaamwoord, *hoe* is een vragend biewoord. In het Dèventers is het in bepoalde verbindingen ook vragend veurnaamwoord.

Bie een omschrievende of indirecte vroege wordt de vragende veurnaamwoorden evoldg deur *of*: - Dat is toch *wat of* iej wilt heuren? - *of mag*, nöör Nederlands veurbeeld, ook vort eloaten worden.
- Welke weg? - Disse vroege teunt dudelijk dat vragende veurnaamwoorden **bievoeglijk** gebruikt kunt worden.

Meer veurbeelden van vragende veurnaamwoorden:

Van *wee* is dat boek? Ik wete neet *watof* dat toch is. Ik wolle dat der ene mien vertellen kon *welke* stroate *of* der nöör het station geet. *Watveur* weer is het vandage? "Ik heb een fietse ekregen". "*Watveurene?*" "Een Burgers netuurlijk!" "*watte?!*" "Een Burgers".

An "*watte?!*" is te 'zeen' dat döör de oavergang lig nöör het **uutropende veurnaamwoord**.

Der bint ook genog vragende woorden dee nöör plaatse, tied en umstandigheden vragt. Dat bint **vragende biewoorden**:

Wöör lèèf iej van? Wöörvan is een **biewoord**. Zoo oke: *wöörin*, *wöörvan*, *wöörmee*, *wöördeur*. Ook woorden als *wöör*, *wanneer*, *hoeneer*, *hoe* bint **biewoorden**. Vergeliek möör is: *wöör* woont hee? en *wee* woont *wöör*?

De eerste vroege is ericht op de *plaatse*. De tweede vroege is ericht op de *persoon*, d.i. een **onderwerp** of een **veurwerp** en neet op een **biewoordelijke bepoaling**.

Vergeliek oke:

Ik wil weten, *wee of* döör woont. en Ik wil weten, *wöör of* hee woont.

Ezelsbruggetjen:

Vragende veurnaamwoorden en vragende biewoorden kunt metene herkend worden in mededelende zinnen, want zee wordt dan automatisch evoldg deur *of*.

Vroagende woorden mot bie talenstudies völle gebruikt worden, want in de algemene taalwetenschap bint meer vroagen as antwoorden. As der antwoorden bint, bint dee meestal vaste eknupt an theorieën. Dat zal de lèzer in dit verhaal oke wel weer emerkt hebben.

14. Griepen en bugen

"Hoe bi'j der too ekommen talen te goan bestuderen?" werd hem evraagd.

Hee zweeg èven en antwoordden: "Dat is te wieten an mien Dèventerse(2) achtergrond. Eén verhaaltjen za'k oe döörvan vertellen.

Mien tante was jörig(2). As kinder ginge wie altied nöör zon verjöördag too. De hele(2) noaste(2) familie ging der hen; dat was noe één keer zoo de gewoonte. 's Middags gingen de kinder en in de loop van de oavond de olderen.

Mien breur Jan was zeek: hee had de griep en hee kon neet mee met mien.

"Zeg even tegen Tante dat Jan de griep heeft", zei moder in haer beste(2) Nederlands, want zee voedden ons, kinder, netjes in dee taal op, met het oge op 'later, als je groot(2) bent'.

Nederlands was een taal, wöör ik heel diepe veur boage(1), want het viel neet mee 'netjes te praten,' zooas ze thuus en op schole wollen. Op stroate proatten ik nooit 'Hollands', zooas wie zeien, dat klonk völs te deftig.

Het woord 'griep'(1) in het keurige zinneken van mien moder *greep(1)* mien: ik dachte namelijk dat dat fout(2) was. Wist ik völle van werkwoorden en zelfstandige(2) naamwoorden? Nee toch. In gedachten boag(1) ik mien oaver het vragstuk 'griepen': *grijpen, greep, gegrepen(1)*. Zoo was het. Jan had dus 'grijp'(1) of 'greep'(1) in het Nederlands. Ik most dus zeggen: "Jan heeft de *grijp(1)*" of "Jan heeft de *greep(1)*". Andere meugelijkheden wären der neet. Wat zol het wèzen, 'grijp'(1) of 'greep'(1)? Ik begon een beetjen te plukken an mien 'pielen-boage'(1), dee ik mee enoamen had veur onderweg as ik soms jonges van het 'Rooie(2) Dörp' integen zol kommen. "Pijl en *boog(1)*", dacht ik, zoomöör in het Hollands, "*boog* komt van *buigen; buigen, boog, gebogen(1)*. *buigen*, de *boog(1)*; *grijpen*, de *greep(1)*. Jan heeft dus de *greep(1)*. Zoo redeneerden ik toen al, en ik vond mieneigen heel knap. Taal onderzeuken zat der blickböör al in.

Noa de oplössing van het probleem staptten ik flink deur en ik was gauw bie Tante.

De kamer zat vol visite. "We gefilseteerd", zei ik, "Jan die heeft de *greep(1)*. Ze bärstten allemoale van het lachen, wat ik neet leuk vond.

"Die jongen toch", zei mien ome, "Wat een taatgevoel en altijd vol grapjes".
 "Ik weet wel dat Jan de *griip(1)* heeft", zei ik in mien onschuld.
 Toen bleven ze hoast in het lachen.

Geboagen(1,2) zat ik stille(2) boaven mien taertjen. Ik durfden niks meer te zeggen. Möör gelukkig was het taertjen erg lekker(2). De ranja döörnoa slobberden ik nöör binnen en toen ging ik möör gauw nöör huus.

Noe bin ik een *gegriepen(1,2)* man, zekt ze. Wöördeur bin ik dat? Deur mien Dèventers? Ik weet het neet. Ik holde van TAAL. Veural het *griepen(1)* en *snappen(1)* van taalverschienselen höldt mien bezig. Döörbie heb ik eleerd dat taal zich neet löt bugen(1).

Dit was mien antwoord op oew vroege. Ik denke da'j der neet völle an hebt, want feitelijk weet ik gin antwoord, möör ik magge zoo graag Dèventers proaten".

(1) *griepen* is een sterk werkwoord uut Klasse I, de IE - EE - klasse, ook wel de *griepen* - klasse eneumd. Het vervoegingsschema döörvan is al bekend:
 Onbep. W. A B C D E V.D.
 griepen griepe griept grip greep grepen egrepen

Bugen, in het Nedersaksisch ook wel *boegen* (met een oaverlange *oe*), is een sterk werkwoord uut Klasse II. Dat is de *ie(ee-oe-uu-ui) - oa(oo) -* klasse, kortweg de *bugen* - Klasse.

Wie nemt dus *bugen* as veurbeeld.

Onbepaalde wieze: *bugen*.

Onvoltooid deelwoord: *bugend*.

Voltooid deelwoord: *eboagen(v.d.)* → → Bievoeglijk naamwoord: *geboagen, zee (2)*.

Stam: *buug(A)*.

In vervoeging:	tegenwoordige tied		verlejen tied
ik	bu(u)g(e)(A)	ik	boag(e)(D)
iej	buugt(B)	iej	boagen(E)
hee	bug(bög)(C)	hee	boag(D)
wie	buugt(B)	wie	boagen(E)
buge wie(A)			
iejluu	buugt(B)	iejluu	boagen(E)
zee	buugt(B)	zee	boagen(E)

De vorm van het tweevold met -beiden is gelieke an dee in het meervold, vandöör dat dee in de vervoeging ontbrek. Het voltooid deelwoord is e + verlejen tied meervoud. In het volgende schema wördt het vort eloaten.

Disse werkwoordklasse is een ofwisselende klasse. Hier komt dan ook ofwisselende veurbeelden.

Onbep. wies	A	B	C	D	E
bugen	buge	buugt	bu(ö)g	boag	boagen
boegen	boege	boegt	bu(ö)g	boag	boagen
fluten	flute	fluut	flöt	float	floaten
fluiten	fluite	fluit	fluit	float	floaten

Dit werkwoord hef (behalve het v.d. efloaten) in het Dèventers ook nog allemoal zwakke vormen:

fluiten	fluite	fluit	fluit	fluitten	fluitten
kiezen	kieze	kiest	ku(ö)s	koas	koazen
verkiezen	ver...	ver...	ver...	ver...	ver...

Van dit werkwoord besteet de verlejen tied verkoor en verkoren. In het bievoeglijk naamwoord *Uutverkoren* vinde wie dee -r- nog weer. Der komt in dit werk meer veurbeelden van verwisseling veur van -z- en -r-.

legen	lege	leegt	lu(ö)g	loag	loagen
vlegen	vlege	vleegt	vlu(ö)g	vloag	vloagen

Vlug, wat ook een biewoord kan wèzen, is een mooi veurbeeld van **woordfleidingen** uut sterke werkoorden: *vlegen* is ook *vlug(gen)* gaan. En dit veurbeeld gef ons dan weer wat zicht op het verblèken van woorden tut achtervoegsels. Wee weet is -gen otstoan uut -goan!?

geten	gete	geet	gu(ö)t	goat	goaten
-------	------	------	--------	------	--------

Denk hier an het zelfstandige naamwoord *göte*.

geneten	genete	geneet	genöt	genoat	genoaten
---------	--------	--------	-------	--------	----------

Merkwaerdig is het dat 'hee genut' nooit eheurt wördt. Meschien zit dat in de oavergang van de *neus*-klanke -n- nöör de -ö-(-u-), wöörbie de mond wat meer lös is.

slupen	slupe	sluupt	slu(ö)p	sloap	sloapen
--------	-------	--------	---------	-------	---------

'Hee slöp' kan verwärring geven, want van *sloapen* (ned. slapen) is de derde persoon enkelvoud van de tegenwoordige tied ook 'hee slöp'.

schoeven	schoeve	schoeft	schu(ö)f	schoaf	schoaven
verlezen	verleze	verleest	verlu(ö)s	verloor	verloren

Hier een heel duidelijk veurbeeld van inwisseling van -z- veur -r-. Dat is in het Gotisch en het Saksisch een normaal verschiensel. De plaatse van vorming van de tong-R en de Z likt dichte bie mekäre. Een gliejer geet dan wat makkelijker oaver in een roller.

sluten	slute	sluut	slu(öt)	sloat	sloaten
--------	-------	-------	---------	-------	---------

'Hee slöt' is ook de tegenwoordige tied van sloan (ned. slaan).

sputten	sputte	sput	sput	spoot	spooten
				spuitten	spuitten

Behalve in het voltooid deelwoord *espoaten* is dit werkwoord in het Dèventers vake helemoale zwak. De vorm *esput* kump oke veur: Hee hef zien buurman nat esput.

kloeven	kloeve	kloeft	klu(ö)f	kloaf	kloaven
---------	--------	--------	---------	-------	---------

Dit werkwoord kump met -UI- in het Dèventers tevens *zwak* veur:

kluiven	kluive	kluift	kluift	kluifden
---------	--------	--------	--------	----------

Het voltooid deelwoord is dan *ekluifd*.

pluzen	pluze	pluust	plu(ö)s	ploas	ploazen
ploezen	ploeze	ploest	plu(ö)s	ploas	ploazen
pluizen	pluize	pluist	pluist	pluisden	v.d. epluisd

Het hangt der sterk vanof of een mense bezig is een ingewikkelde zaak *uut te pluizen*, of dat hee een dèken an het (uut)pluzen is, of, in de omgeving van Dèventer, an het (uu)ploezen.

duken	duke	duukt	du(ök)	doak	doaken
-------	------	-------	--------	------	--------

Een *dok dök* as der een boot in mot vären.

wègen	wège	wèègt	wög	woag	woagen
-------	------	-------	-----	------	--------

Ik *woage* mien spullen in Dèventer in de *woage*.

De jonge uut het verhaaltjen redeneert helemoale neet verkeerd, zien tweetaligheid dut hem wel goed, want dee dut hem tenminsten noadenken. *Griep* as zeekte hef een bonke met *griepen*, *snappen* of *pakken* te maken, het klinkt neet enkelt möör gelieke, het is neet allenig **homoniem** of **gelieke klinkend**. De etymologie leert ons dat *griep* van *griepen* kump; het is een zeekte dee oe härd pakt, *grip*, *snapt*, vandöör de name, vermoedelijk uut de achttiende eeuw, *grippe* (fra. *grippe*, van *gripper*, ned. *pakken*). Nogmoals, het is een zeekte, dee oe härd *grip*.

In de tekst steet (2) bie **bievoeglijke naamwoorden**:

Dèventerse achtergrond.

Mien tante was *jörig* (de jörige tante).

De *hele noaste* familie ging der hen.

Mien breur Jan was *zeek* (de *zeke* Jan).

... haer *beste* Nederlands ...

... als je *groot* bent ... (de *grote* jij).

... dat dat *fout* was ... (het *foute* dat).

... **zelfstandige** naamwoorden ...

... het *rooie* Dörp ...

... *geboagen* zat ik *stille* boaven mien taertjen ...(de *geboagen*, *stille* (ärme) 'Ikke').

... een *gegrepen* man ...

Bievoeglijke naamwoorden kunt neumen:

a. een eigenschap: jörige tante, noaste familie;

b. een gesteldheid: *zeke* Jan, *beste* Nederlands, *grote* jij, *foute* dat, *geboagen* ikke, *stille* ikke, *gegrepen* man, *zelfstandige* woorden;

c. een kleur of tint: het *rooie* Dörp;

d. de plaatse van ofkomst: Dèventerse achtergrond, Dèventer koke;

e. de stof wöörvan het emaaft is: een *holten* boage (piel-en-boage);

f. de band met een persoon: Jan zin *zeekte* (eschreven Jan zien *zeekte*), Moderder Nederlands (eschreven Moder haer Nederlands);

g. een bepoaling van plaatse, tied, richting en meer nog: jörige tante (veur wee weet wanneer Tante jörig is), ingepakt taertjen (veur Jan), een geschreven tekst (schriftelijke).

De bievoeglijke naamwoorden dee bie een zelfstandig naamwoord stoat, bint der in het Dèventers al tied *veur* eplaatst. Kårel de *Grote* is dus gin Dèventers möör Frans. De Linde *greune* is of Frans of een dichterlijke vrieheid, möör gin umgangstaal. Dat is mede zoo met de tweede naamval. Dee kump in het Dèventers ook neet (meer) *veur*: *Jans* zeekte → *Janzin* zeekte, *moders* Nederlands → *moderder* Nederlands.

Wördt een bievoeglijk naamwoord as zelfstandig naamwoord gebruikt, dan kump der in het Dèventers een -*n achter: "Ma'k een sunterklöösken?" - "Wi'j een *groten* of een *Kleinen*?" - Bie gebruik van het lidwoord *het* völt dee -*n weer vort: "Ik wol het *kleinste* hebben". Echte Dèventersen zekt in het geval nooit '*het*': "Wi'j het kleinste taertjen?" - "Ja, neet *den groten*."

Ook in het Dèventers bieft stoffelijke bievoeglijke naamwoorden, dee meistens op *-en* uitgoat, onverboagen, net zoo as de zgn. sterke voltooide deelwoorden as bievoeglijk naamwoord gebruikt: zilveren, holten, stoalen, iezeren, golden; een *gebroajen* hööntjen, de *gelejen* schade; een *gewoagd* standpunt: *gewoagd* geet neet uut op *-en*, dus wördt het wel verboagen → het *gewoagde* standpunt, een *gegronde* mening.

Wee Dèventers wil proaten, mot goed onderscheid kunnen maken tussen **voltooide deelwoorden** en **bievoeglijke naamwoorden**, want der bint een boel voltooide deelwoorden dee as bievoeglijk naamwoord gebruikt wordt. Zoo wördt dat enumd. Het lig een beetjen anders: Hee hef zien mening *uut esproaken* → Het is de *mening*, dee *uut esproaken* is, dus een, deur hem *uut esproaken*, mening. 'deur hem *uutesproaken*' is een beknopte *zin* met *uutesproaken* (noe möör an mekåre) as *voltooid deelwoord*, dus neet met *-ge-*, möör met *-e-*.

In: Hee hef een *uutgesproaken* mening, is *uutgesproaken* een **bievoeglijk naamwoord** in de betekenis van *dudelijk*.

Vergeliek noe is:

Het deur hem op de borste eboagen heufd → Hee zat met geboagen heufd.

De deur een adder ebeten jongen → hee was weer de gebeten hond.

De zoopas eschreven brief → Was het een geschreven of een mondelinge boodschap.

Der bint taalkundigen dee beweert da'j an zukke veurbeelden kunt zeen dat de bievoeglijke naamwoorden met *ge-* der eerder wären as de voltooide deelwoorden met *ge-*. En döör zit wat in. Het Dèventers kenden allicht egeengin veurvoegsel bie de verleden deelwoorden: der bint nog Nedersaksische dialecten, wöörin ze zekt: "Woo bist de *bleven?*" "Wee hef det *doane?*" En wat te denken van 'De *geleersde* Katte'? Döör heurt gheels gin werkwoord bie!

Dat bievoeglijke naamwoorden dee van voltooide deelwoorden zollen kommen, is dus möör de vroage. Gebruuk dus möör een voestregel: Is de bievoeglijke bepoaling feitelijke een beknoppte zin, dan is het voltooide deelwoord een werkwoordsvorm, dus begint het met *e-*; is de bievoeglijke bepoaling dudelijk één woord of synoniem döörmee, dan is het 'zoogeneumde' voltooide deelwoord een bievoeglijk naamwoord, dus *ge-*.

Zoogeneumde → pseudo, onecht:

'Adelbrecht', zoo werd de vondeling eneumd. De zoo eneumde jongen zocht later uut hoe of hee an dee name kwam. Hee bleek evonden te wèzen in de 'Adelbrecht'-stroate. Zoo kwam hee dus an de gegeven name. Het was neet zoomöör een name, dee zee hem egeven hadden; de name gaf zien ofkomst an, het was een heel mooi evonden name. En as de mensen vroegen: "Is dat oew deupname?" antwoordden hee: "Nee, mien gevonden name, want ik bin een gevonden veurwerp en gin geboren kind!" *geboren* is een heel mooi veurbeeld van een bievoeglijk naamwoord met *ge-*, dat gin voltooid deelwoord meer is of nooit is eworden; het lig der möör an watveur theorie of een mense anhangt.

Bievoeglijke naamwoorden kunt oke gescheiden stoen van het zelfstandige naamwoord. Het is bekend dat ze dan naamwoordelijk deel van het gezegde bint. Ze blijft dan vake onverboagen, möör lange neet altied: Jan is *zeek*; möör - De koke is *dikke*; Het vārken is *mager*; möör - De speuling is *dunne*.

Trappen van *vergelieking* kent de meeste bievoeglijke naamwoorden. Onderscheiden wordt de *stellende* trap (*positief*), *Vergrotende* trap (*comparatief*), *oavertreffende* trap (*superlatief*):
Goed of *goeie* - *bèter(e)* of *bètede(r)* - *best(e)*

In het Gotisch:

Gôths (uitspr. *goods*)-*batiza-batists*

dat *-iza-*, oke wel is *-oza-*, mot oaveregoan wèzen in *-ere-*; meschien is dat weer in het Nedersaksisch eworden tut - *-ede-*, zoodat dat kon worden tut → *-eder-*, feitelijk een **stapelvorm**. Het kan ook wèzen dat de vorm '*bèteder*' ekommen is uut oavereenkomstige vormen: ver(re) – ver-der(e) – ver-der(e).

Een feit is dat de trappen van vergelijking in het Dèventers de volgende vormen kent:

lang(e)	-	langeder	-	langst(e)
bre(e)d(e)	-	brejeder	-	breej(d)st(e)
breje				
ho(o)g(e)	-	hogeder	-	hoogst(e)
mager(e)	-	mageder	-	magerst(e)
wied(je)	-	wiejeder	-	wiej(d)st(e)
ru(u)m(e)	-	rumeder	-	ruumst(e)
dik(ke)	-	dikkeder	-	dikst(e)
smal(le)	-	smalleder	-	smalst(e)
mooi(e)	-	mooieder	-	mooist(e)
voel(e)	-	voel(e)der	-	voelst(e)

Disse tien veurbeelden teunt dat *-eder* noch een 'fout' noch een 'uutzondering' is.

As **voegwoord** bie vergelijking wòrdt allenig "*as*" gebruikt. "*Dan*" heurt in het Dèventers neet thuus.

Hee is net zoo groot *as* mien. → Hee is vòlle groteder *as* mien.

Meer wòrdt enkelt gebruikt as der gin vergrotende trap is: Hee is *meer* mans as haer. Ontbrek de oavertreffende trap, dan wòrdt *meest* gebruikt: Dit is het *meest* geschematiseerde lesken.

Tot slot deent opemerkt te worden dat juist bie gebruik van *as* en *dan* bie vergelijkingen *hypercorrectie* optreedt:

Hee is èven groot *dan* mien.

15. Binden en Sloan

"Wee wat *binden* wil, zal eerst touw motten *sloan*", heurden ik jören terugge(2) veur het eerst en oke(2) veur het laatst. Dat was in een ledenvergadering van een voetbalclub, wöör of(2) het der oaver ging, hoe of(2) ze het kommende verenigingsjöör de financiële endjes an mekäre zollen knuppen, want de kas was härtstikke(2) löög.

Alle aanwezige leden begrepen metene(2) wat der bedoeld was, want de omstandigheden wären heel(2) erg(2) duidelijk: de handen mosten eendrachtig(2) in mekäre *eslagen* worden, zoodat uut bepoalde aktiviteiten munt *eslagen* worden kon, wöörmee(2) het an een vereniging *verbonden* werk edoan kon worden, wöördeur(2) der ook een bètere *band* tussen de leden esmeed zol worden.

De oaverdrachtelijke betekenis was feitelijk(2) erg(2) duidelijk: In gedachten zag ik Michiel de Ruijter stoan in de touwslagerieje, *slag* noa *slag* makend met het grote rad, wööran(2) de uutenden van de strengen hennep vaste(2) *ebonden* wären um ze in mekäre te *sloan*. En as dan de dikke en de dunnerre kabels edreid wären, konden ze ofeleverd worden an de schepen, wöörop(2) ze bepoalde delen met mekäre *verbonden*, zoo(2) dat het schip zeewaerdig werd.

En een vereniging was as een schip: het most goan, goed(2) bestuurd in de richting, wöörin(2) de kapitein, de veurzitter, het hebben wol. Möör zonder geld döörbie(2) begon iej niks(2).

Ik kenne een voetbalclub, dee as motto hef: "*De band dee bindt*". Dat hef döör(2) direct(2) met *sloan* te maken, logische associatie, want het is oke(2) nog(2) een *sloa*-club, want der wördt cricket espöld met een *bat*(1), een *slag*-instrument dat in een wedstried gebruikt wordt.

Veur alle betekenissen van *sloan* heb ik de "*dikke van Dale*" op'eslagen. Het wären der een kleine vieftig. Het bleek mien dat alle betekenissen één gemeenschappelijk kenmerk hadden: min of meer(2) snel(2) en soepel(2) bewègen, zelfs(2) in : 'der(2) een *slag* nöör(2) *sloan*'.

Kiek, dat is noe(2) het mooie van zon uitdrukking, al haalt dee nooit(2) een boek van sprèekwoorden en gezegden, dat der(2) nog völle(2) meer in(2)zit as de "sprèkerd" derin(2) leggen wil.

Al(2) kent *binden* völle(2) minder betekenissen, een tiental, der(2) zit toch(2) een dudelijk gemeenschappelijk veurnaam element in(2): 'samen(2) doon of samen(2) wèzen'. Der(2) bint een boel *verbindingen*, wöör(2) dat uut(2) blik: *bond, verbond, verband, bindgören, binnenband, banddikte*.

Soms(2), meschiens(2) vake(2), is het neudig een brugge te *sloan* um een goeie *verbinding* en een goeie *band* te kriegen. Döör(2) bint völle centen veur(2) neudig. Möör dee munten kunt neet(2) allemoale(2) bie de *Munt* in Utrecht *eslagen* worden; dat zol enkel(2) möör(2) ontweerdig in de hand werken. Individueel(2) motte wie dat opknappen. Dat is vake(2) te völle van de mensen veroagd. Het is net(2) as in het verenigingslèven: de wil is der(2), möör welke weg mo'j in(2) *sloan*.

Het filosoferen oaver "Wee wat *binden* wil, zal eerst(2) touw motten *sloan*" hef mien aerdig(2) an het zwalken oaver de wereldzeeën ebracht, dus(2) *sloa* ik möör(2) gauw(2) de handen an het stuurwiel en ik zeile weerumme(2) nöör veilige haven.

Ik *sloa* nöör stuurboord of(2), strieke de zeilen en *binde* mien schip met een mastworp tegen de kade.

(1) BINDEN is een mooi veurbeeld uut KLASSE III van de sterke werkwoorden, de -I-, -E- - -O- - KLASSE.

Onbepaalde wieze: binden (got. bindan).

Onvoltooid deelwoord: bindend(e).

Voltooid deelwoord: ebonden(V.D.).

Bievoeglijk naamwoord: gebonden - een *gebonden* boek.

Stam: bind(A).

Tegenwoordige tied.		Verleden tied.	
ik	bind(e)(A)	ik	bond(e)(D)
iej	bindt(B+C)	iej	bonden(E)
	bind(A) iej		
hee/zee	bindt(B+C)	hee	bond(D)
wie	bindt (B+C)	wie	bonden(E)
iejluu	bindt(B+C)	iejluu	bonden(E)
zee	bindt(B+C)	zee	bonden(E)

Onbep. wies	A	B+C	D	E	V.D.
binden	binde	bindt	bond	bonden	e+bonden
beginnen	beginne	begint	begon	begonnen	begonnen
spinnen	spinne	spint	spou	sponnen	e+E
zingen	zinge	zingt	zong	zongen	e+E
zinken	zinke	zinkt	zonk	zonken	e+E
stinken	stinke	stinkt	stonk	stonken	e+E
zenden	zende	zendt	zond	zonden	e+E
schenken	schenke	schenkt	schonk	schonken	e+E
schenden	schende	schendt	schond	schonden	e+E
gelden	gelde	geldt	gold	golden	e+E
zwellen	zwellen	zwellt	zwol	zwoolen	e+E
bergen	berge	bergt	borg	borgen	e+E
verbergen	ver-	ver-	ver-	ver-	ver-
werpen*	werpe	werpt	worp	worpen	e+E
bederven*	bederve	bederft	bedorf	bedorven	beE
erven*	erve	erft	orf	orven	e+E
helpen*	helpe	helpt	holp	holpen	e+E
sterven*	sterve	sterft	storf	storven	e+E
trekken	trekke	trekt	trok	trokken	e+E
scheren**	schere	scheert	schoor	schoren	e+E
zweren**	zwere	zweert	zwoor	zwoeren	e+E
klimmen	klimme	klimt	klom	klommen	e+E
zwemmen	zwemme	zwemt	zwom	zwoommen	e+E
schrikken	schrikke	schrikt	schrok	schrokken	e+E

*De werkwoorden werpen, bederven, erven, helpen, sterven vinden we ook weer in Klasse VII: verleden tied: wierp, bedierf, ierf (ook erfde en e'erfd), hielp, stierf.

** De werkwoorden scheren en zweren hebt lange klinkers i.p.v. korten; butendat bint ze in het Dèventers ook zwak: scheren - scheerden - escheerd en zweren - zweerden - ezweerd. Dat is neet enkelt zoo, as ze in een andere betekenis gebruikt wordt: Mien vader hef zich escheerd. De meeuwen scheerden oaver onze heufden. Mien wonden zweerden be-heurlijk. Hee hef een dure eed ezweerd.

Het Dèventers kent al lange het werkwoord trimm(p)en, wat trappen en sloan betekent: Hee trimpt alle jonges in mekäre. Ook meschien: Hee trimt alle jonges in mekäre. Het voltooide deelwoord is 'etrimpt' of 'etrimd'. Hee hef mien in mekäre etrimd (etrimpt). De verleden tied wördt ezegd as: "Hee *trimn* mien in mekäre", "Hee *tremn* mien in mekäre", wat in zol holden dat het woord *trimmen* in de betekenis *trappen*, in het Dèventers al bekend was, toen der nog egeeneet *etrimd* werd. Het woord is in de jören dertig, uut het Engels(?) in het Dèventers ekommen.

Het werkwoord *sloan* is uut KLASSE VI van de sterke werkwoorden, de -OA-(-AA-,-A-,-EE-,-E-,-I-) -, -OE-(-O-) -, -AA-(-A-,-OA-)-KLASSE.

Gemakshalve wördt esproken van de SLOAN-klasse.

De vervoeging van sloan:

Onbepaalde wieze: sloan (ned. slaan).

Stam: sloa(A).

Tegenwoordig deelwoord: sloand(e).

Verleden deelwoord: eslagen(V.D.).

Bievoeglijk naamwoord: (een) geslagen (hond).

Tegenwoordige tied		Verleden tied	
ik	sloa(A)	ik	sloeg(e)(D)
iej	sloat(B)	iej	sloegen(E)
	sloa(A) iej		
hee/zee	slöt, slög(C)	hee	sloeg(D)
wie	sloat(B)	wie	sloegen(E)
iejluu	sloat(B)	iejluu	sloegen(E)
zee	sloat(B)	zee	sloegen(E)

Van het tweevold, met -beiden, bint de vormen gelieke an dee van het meervold.

Het vervoegingsschema:

Onb. wieze	A	B	C	D	E	V.D.
sloan*	sloa	sloat	slöt(g)	sloeg	sloegen*	e+o.w.
dragen	drage	draagt	drög	droeg	droegen	e+o.w.
graven	grave	graaft	gröf	groef	groeven	e+o.w.
vären**	väre	vaert	vöört	voer	voeren	e+o.w.
			veert			
			vaert			

stoan***	stoa	stoat	steet stit stöt	stond	stonden	e+o.w.
lachen****	lache	lacht	lacht lech	loech	loechen	e+o.w.
goan***	goa	goat	geet git göt	gong	gongen	e+o.w.

**sloan* is in het Gotisch *slahan* (uitspr. *slagan*). Al is het voltooide deelwoord *eslagen*, der kan toch ezegd worden dat het v.d. evormd wördt deur de onbepaalde wieze, veurof'egoan deur e-. De vormen 'hee slöt' en 'hee slög' komt in het Dèventers beiden nog veur.

***vāren* in de betekenis *riejen* kump in het Dèventers nauwelijks meer veur. In 'hee veert oaver' wördt de betekenis van *veer* in de betekenis van *pont* dudelijk.

****Stoan* hef drie vormen in de derde persoon enkelvoud van de tegenwoordige tied ekregen: noast *steet* hef *stit* met de korte klinker ingang evonden. De vorm STÖT kump veur as hypercorrecte vorm nöör veurbeeld van *slöt*, *drög*, *gröf*.

Een leuke dialoog krie'j, a'j ofwisselend vormen gebruikt:

- "Hoe geet (git) 't met dat peerd?"-
- "Dat peerd geet (git) neet (nit), 't steet (stit)!"-
- "Hoe steet (stit) 't met dat peerd?"-
- "Nou ... , 't geet (git)."

*****Lachen*: *lech* is verolderd. Het v.d. is nog sterk: *elachen*. Verder is dit werkwoord helemaale zwak eworden, as in het Nederlands: *lachen* - *lache* - *lachten*.

(2) De met (2) nummerde woorden bint veurnamelijk biewoorden. Een **biewoord** (lat. *ad-verbium*) is **bepoalend** an andere woorden too evoged, d.w.z. dat ze feitelijk nooit as zelfstandigheid optreedt.

Veurbeelden vindt de lèzer genug in de tekst *binden en sloan*:

terugge - oke - wöör (of) - hoe (of) - härtstikke - metene - heel -erg - een-
drachtig - wöörmee - wöördeur - feitelijk - enorm - wööran - wöörop -
zoo - dat en goa zoo möör deur.

De cursieve woorden doot hier gin dienst as **zuver biewoord**. *Wöörmee*,
wööran, *wöörop* bint **veurnaamwoordelijke biewoorden**. Ze doot
dienst as **betrekkelijk veurnaamwoord**. *Wöördeur* en *zoo....dat* bint in
disse tekst **voegwoorden**, *zoo* is een groadsanduding en gef in verbind-
ding met *dat* een **groadandudend gevolg** an. De lèzer merkt dat tut hier
de grammatica van het Dèventers weinig of niks verschilt van dee van
het Nederlands, of het mot hier en döör de toovoeiging *of*, *as*, *of-as* wè-
zen.

De oldste biewoorden geeft plaats-, tieds- en groadsanduding. In de
loop van de taalgeschiedenis bint der heel wat bie ekommen. Hier volgt
een klein oaverzichtjen.

Biewoorden van plaatse: gunds, gunder, döörgunder, wöör(?), hier(ten)
en döör(ten), hieropan, onderhen, weer(umme), terugge (achteruut).

Biewoorden van tied: (op) stip-en-sprong(ned. meteen), noe, toen-
straks(ned. daarnet), gister, vandage(ned. heden), vake.

Biewoorden van groad (en intensiteit), härtstikke, beheurlijk, tamelijk,
ärg(e), enorm, aerdig (wat).

Biewoorden van hoevölheid: weinig, völle, allemoale, wat.

Biewoorden van hoedoanigheid: Hee schrif *aerdig*; zee tekent *leuk*; ik
wete neet, *hoe* (of) hee dat hef edoan; Zee dreit zich *soepel* deur de nau-
we hoepel.

Biewoorden van veurwaerde: Dan *pas* vertel ik het oe (as an een veurwa-
erde voldoan is); *Eerst dan* doo ik het.

Biewoorden van toegeving: Ik doo het lekker *toch* (too'egeven: het is
mien verboaden); *Evenwels* goa ik der neet nöörtoo.

Biewoorden van modaliteit (veurstelling van zaken tussen *wel/neet*): oke,
feitelijk(ned. eigenlijk), nooit, meschien(s), ageeneet(egeeneet), bepaald.

Biewoorden van gevolg: dus, zoo.

Um een gevolg, een middel, een oorzaak, een reden of een doel an te du-
den wördt meer as in het Nederlands gebruik emaaft van al bekende
veurnaamwoordelijke biewoorden: dat bint SAMENSTELLINGEN dee
ontstoan mot wèzen uut verbindingen van **veurzetfels** en **veurnaam-
woorden**:

Met + wat(wee) → wöörmee. Iej mot neet vroagen wat hier de tussenschakels bint, want dee bint nog neet opespoord. Het mot een eeuwen- en eeuwenlange ontwikkeling ewest wèzen, of ... de vormen bint noast mekäre in *verschillende* talen egreujd en *uutewisseld* bie het *handelsverkeer*. Vergeliek bieveurbeeld: hd. *womit* met ned.sak. *Woamet*; dat laatste weer met dev. *Wöö(r)mee*. Maak zukke vergeliekingen oke is met: *met + dat(dee) → döörmee*; *deur + wat(wee) → wöördeur*; *deur + dat(dee) → döördeur*; *umme + dat → döörumme*; *umme + wat → wöörumme*; *umme + het → derumme* (Hee dut het derumme); *tut + wat → wöörtoo*; *tut + dat → döörtoo*.

In het Nederlands wördt *meestal* bie *personen* het veurzetsel + het veurnaamwoord gebruikt: De jongen *met wie* zij gaat, is al een hele tijd ziek. In het Dèventers wördt dan völle vaker het **veurnaamwoordelijke biewoord** gebruikt: Dee jonge *wöörmee zee* geet, is al een hele tied zeek. Van gebrek an respect veur 'dee jonge' is gin sprake; het is een stuksken taaleigen van een boel oostelijke en noordelijke dialecten.

Der mot goed bedacht worden dat völle woorden as biewoorden gebruikt kunt worden, met name zelfstandige naamwoorden en bieveoglijke naamwoorden: de mǎrgen → *mǎrgen* kump mien moder; de dag en de nacht → *daags* slöp hee, *'s nachts* lig hee altied wakker; → *dagens* slöp e en *snachens* löp e (zee WDD); een *heel* värken → het kind is *heel* leef; een *schone* dook → de boel ging *schone* op.

Der bint biewoorden dee meer de functie hebt van voegwoorden. Ze wördt **voegwoordelijke biewoorden** eneumd. Um hun functie te teunen wördt ze hier in het zinsverband eplaatst.

Aaneenschakelend verband: "Da's een stoere vent, *ook* is e goed bie, *tevens* is e knap um te zeen, *butendat* is e sportief".

"*Eerstens* kan ik het neet, *tweedens* durf ik het neet, *derdens* mag ik het neet."

"*Deels* bi'k derveur, *deels* bi'k dertegen".

Tegenstellend verband: "Zee mochten het neet; *intussen* of *ondertussen* dejen ze het wel".

"Hee durfdn het best, *allenig* wol e neet".

Oorzakelijk verband:

"Ik komme neet; ik bin *namelijk* zeek".

"Wie goat hier neet vissen; dat mag *trouwens* oke neet".

"Ik bin uuteglejen; *döördeur* heb ik mien been ebroaken".

Noe kan de lèzer alle biewoorden en sterke werkwoorden en ofleidingen döörvan nog is goed bekieken en, zoo zee of hee wil, nog beneumen oke; oke veur SPROAKKUNST geldt immers: "Wee binden wil, zal eerst touw motten sloan".

(1) *Bat*, dat in de tweede alinea in de vierde regel steet, kan weer een leuk stuksken woordgeschiedenis geven. Het woord is verwant met het Franse *battre*, wat *sloan* of *kloppen*, *beuken*, *dorsen*, *stèken* (v.d. *zonne*) betekent. In het Engels is het terechte ekommen as *battle* (ned. *slag*), to *beat* (ned. *slaan*); denk oke an het Amerikaanse *beatnik*, biename veur een schriever dee protestteksten schrif (dee härd tooslög). In het Middelnederlands kenne wie *biten* (ned. *kloven*, *hakken*), *bite* (een *gehakt gat* in het ies, ned. *bijt*). *Betten* is het, deur veurzichtig *kloppend* drukken met een vochtig deuksken, behandelen van een wond bievueurbeeld, wat erg kon *bieten* (o.sak. en o.eng. *bitan*). Een *batse* is een platte schuppe met een groot blad um de grond mee umme te *sloan*. Het Middelnederlandse *baterie* is een stuk keukengereedschap; meschiens is dat oke nog familie. Denk verder an de woorden *batterieje* (in drie betekenissen: stukken geschut en energieleverancier en als ander woord veur een dik achterwerk). Dudelijk is dat in een *battle* (eng., uutspr. *bettel*) eslagen, estoten, estoaken, egooid, ekloofd werd. Dee dinger doo'j gelukkig neet met toafeltennis met oew *batjen* allemoale; deur blif het bie *sloan*, net zoo as bie cricket, a'j an het *batten* bint.

De *batterieje* is hoast löög. Dit is de laatste *slag* ewest. Het wördt verder an de *Beatles* (*beetles*), ned. *stampers*, oavereloaten hun biedrage te leveren. Ze kunt dat het allerbeste in *battle*-dress doen.

16. Sloapen en bloazen

Sloapen en bloazen

't Is stille in huus, 'k zitte te lèzen.
De klokke slöt, 't mot tien(2) uur wèzen.
Ik zee ze goan langes de stroaten,
dee vrouw' en kind hebt thuus eloaten.
Bie zukke luu zal ik nooit wèzen:
Ik zitt' bie kind en vrouw te lèzen!

En later zal mien vrouwe roazen:
"Iej zatten te sloapen en te bloazen!"

Ze sjokt(3) en jogt(3) in plaatse thuus te wèzen
en gezellig bie vrouw' en kind te zitten lèzen.
Gezondheid dee steet boavenan.
Loat sjokkend sjouwen(3) möör wat joggen kan.
Zoo wördt de zundag deurebracht:
een niej geleuf dat ze hebt bedacht.

En later zal mien vrouwe roazen:
"Iej zatten te sloapen en te bloazen!"

Ach ja, verloopt hem möör, oew tied.
Het lèven raak iej toch wel kwiet.
Of iej noe jogt umme de perken(4),
slietage blif wel an oe werken!
't Is stille in huus, 'k zitte te lèzen
met vrouw' en kind, 't zal ellef(2) uur wèzen.

En later zal mien vrouwe roazen:
"Iej zatten te sloapen en te bloazen!"

Ens zal de klokke twalef(2) sloan.
Dan, neet uutesjokt, neet uutelèzen,
mot' wie allemoal' stille stoan.

Ik wete neet wöör 'k dan zal wèzen.
Want feitelijk kend'n ik gin bewègen.
Of zult ze mien dan uut goan vègen?

Mien vrouwe zal dan nooit meer roazen:
'k heb de laatste oasem uutebloazen!
Zoo lange hold ik mien möör groot:
Sloapend en bloazend bi'k toch al dood.

Ene, twee, drie, viere, vieve
Loa' k lèven, veur dat ik verstieue!
Zesse, zeuven, achte, negen
Verdoane tied! Wee kan döör tegen?
Tiene, elf, twalef! Dan
kump mien ende der al an

Mien vrouwe mag nooit kunnen roazen:
"Iej likt weer te sloapen en te bloazen!"
Möör zee mag wel kunnen fluusteren(5):
"Wil iej is effekes nöör mien luusteren?
Het was vandage weer zon roazen;
zui we goan sloapen en utbloazen?"

(1) *Sloapen* en *bloazen* bint werkwoorden dee nöör hun vervoeging in KLASSE VII van de **sterke werkwoorden** thuus heurt. De zeuvende klasse is dee met *ie-ablaut* in de **verleden tied**. Der heurt een boel werkwoorden bie, dee in het *Gotisch verdubbeld* of *reduplicerend* wàren in de **verleden tied**. Dee verdubbeling kenne wie in het Nedersaksisch neet of neet meer. Een mooi veurbeeld is het werkwoord *heten* (van name wèzen of eneumd worden). In het Gotisch is dat *haitan*(uutspr. *hajtan*). *Haita* is in het Dèventers 'ik *hete*' (teg. tied). *Haihait* is 'ik *hiete*' (verl. tied). Noe, in het ende van de twintigste eeuw, wòrdt ezegd: 'ik *heeten*'. Het werkwoord is in de verleden tied zwak eworden. Al is 'hiete' verolderd, het teunt dudelijk dat *heten* in het Nedersaksisch in de IE-KLASSE van de **sterke werkwoorden** heurden.

Dee klasse is meschien het makkelijkste te onthouden as de SLOAPEN-SLIEP-KLASSE. As dudelijk veurbeeld wòrdt dan oke de vervoeging van *sloapen* enommen.

Onbepaalde wijze: sloapen.

Onvoltooid deelwoord: sloapend.

Voltooid deelwoord: esloapen(v.d.), d.i. e + onbepaalde wijze.

Een bievoeglijk naamwoord 'gesloapen' wordt nooit ehurd; wel: 'een uitgesloapen menneken'.

Stam: sloap(A).

Tegenwoordige tied:

ik	sloap(e)(A)
iej	sloapt(B)
	sloap(A) iej
hee	slöp(C)
wie	sloapt(B)
	sloape(A) wie
iejluu	sloapt(B)
zee	sloapt(B)

Verleden tied:

ik	sliap(e)(D)
iej	sliapen(E)
	sliap(D) iej
hee	sliap(D)
wie	sliapen(E)
iejl	sliapen(E)
zee	sliapen(E)

Het tweevold krig dezelfde behandeling as het meervold.

Veurbeelden:

Onb. Wies	A	B	C	D	E
sloapen	sloape	sloapt	slöp	sliap	sliapen
bloazen	bloaze	bloast	blös	blies	bliezen
vallen	valle	valt	völt	viel	vielen
holden	holde	holdt	höldt	hield	hielden
vroagen*	vroage	vroagt	vrög	vrieg	vriegen
stoten**	stote	stoot	stöt	stiet	stieten
helpen	helpe	helpt	helpt	hielp	hielpen
werpen	werpe	werpt	werpt	wierp	wierpen
bederven	bederve	bederft	bederft	bedierf	bedierven
erven***	erve	erft	erft	ierf	ierven
sterven	sterve	sterft	sterft	stierf	stierven

De werkwoorden helpen, werpen, bederven, erven, sterven, heurt tevens in KLASSE III, de BINDEN-KLASSE. B en C in de vervoeging bint dan oke gelieke: helpt, werpt, bederft, erft, sterft.

goan	goa	goat	göt (git) geet	ging	gingen
hangen	hange	hangt	hangt	hing	hingen
vangen	vange	vangt	vangt	ving	vingen
loaten	loate	loat	löt	liet	lieten
scheppen	scheppe	schept	schept	schiep	schiepen

Het v.d. is *eschoapen*. C: *schöp* in 'Hee schöp weer een mooi kunstwerk' wördt neet (meer) eheurd.

lopen	lope	loopt	löp	liep	liepen
ropen	rope	roopt	röp rup	riep	riepen
doon	doo	doot	dut döt	deej deed	dejen deden

Het v.d. van doon is *edoan*.

worden	worde	wordt	wörd(t)	wier(d)	wier(d)en
--------	-------	-------	---------	---------	-----------

**vroagen* vinde wie weer bie de gemengd sterke werkwoorden:
vraogen – vrieg of vroeg – evroagd.

***stoten* is tevens een gemengd zwak werkwoord:
stoten – *stooten* – estoten.

****erven* heurt in het Dèventers in 3 klassen werkwoorden:

1. zwak:	erven	erfen	e'erfd;
2. K.III sterk:	erven	orf (orven)	e'orven;
3. K.IV sterk:	erven	ierf (ierven)	e'orven.

Hier volgt een oaverzichtjen van ZEUVEN KLASSEN sterke werkwoorden:

	onb. w.	Iste p.e teg.tijd	3de p.e teg.tijd	Iste p.e verl.tijd	volt. dw.
Kl. I:	griepen	griepe	grip	greep	egrepen
Kl. II:	bugen	buge	bug (bög)	boage	boagen
Kl. III:	binden	binde	bindt	bond	ebonden

Kl. IV:	nemmen	nemme	nemt	name	nommen
Kl. V:	geven	geve	gef	gaf	egeven
Kl. VI:	sloan	sloa	slög	sloeg	eslagen
Kl. VII:	sloapen	sloape	slöp	sliep	esloapen

(2) *Tien(e), ellef, twalef* bint **telwoorden**.

Telwoorden bint woorden dee een völheid, of een getal (een rangorde) angeeft; ze könt bepoalend wèzen, möör ook neet bepoalend.

In schema:

	<i>Heufdtelwoorden</i>		<i>Rangtelwoorden</i>	
bepoald	e(e)n(e)	tien(e)	eerste(n)	tiende(n)
	twee	ellef (elf)	tweede(n)	elfde(n)
	dree	twalef (twaalf)	derde(n)	twaalfde(n)
	vier(e)	dertien(e)	vierde(n)	dertiende(n)
	viev(e)	twintig	viefde(n)	twintigste(n)
	zes(se)	honderdduzend	zesde(n)	honderdd.ste(n)
	zeuven(e)	zeuvenhonderd	zeuvende(n)	zeuvenh.ste(n)
	acht(e)	acht miljoen	achtste(n)	acht milj.ste(n)
	negen(e)	negenhonderdduz.	negende(n)	neg.h.d.ste(n)
onbepoald	<i>Heufdtelwoorden</i>		<i>Rangtelwoorden</i>	
	menigene	een boel	zoovölste(n)	
	völle(n)	enkele(n)	hoemennigsten	
	een paer	minder	middelste(n)	
	alle(moale)	laatste(n)		
	verschillende(n), verscheidene(n)		veurlaatste(n)	
	een bonke	meer	een of ander	
	een bende	meeste(n)		
	een hoop	ettelijke(n)	veurste(n)	
	beide(n)	een partije	boavenste(n)	
een antal	genog	onderste(n)		
weinige(n)	zat			

As antwoord op de vroege: "Watveuren nummer hei'j?" wördt altied de vorm van het heufdtelwoord gebruikt, möör de functie is dee van rangtelwoord: "Achte."

De meeste telwoorden kunt bievoeglijk en zelfstandig gebruikt worden. Bie bievoeglijk gebruik völt bie de bepoalde heufdtelwoorden de eventuele uitgangs-e of: "Hier hei'j vier gulden." - "Hoevölle?" - "Viere." "Hoevölle ongelukken bint der op twalef ambachten?" - "Dertiene." - "Goed zoo; twalef ambachten, dertien ongelukken."

De -(n) gef an dat dee telwoorden bie zelfstandig gebruik as uitgang -n kriegt. Dat is lange neet altied een meervolds-n: "Welke man bie mien mot kommen? De veurlaatsten."

Möör het is oke: Met *enen*, met *tweeen*, met *tienen*, met *duzenden*.

Wördt bie zelfstandig gebruik van rangtelwoorden het lidwoord *het* gebruikt, dan vervölt de -n: "Hee is de *eersten*, dus hee mag kiezen of hee *het eerste* of *het tweede* wil."

In het spölleken 'on-of-ef?' wöör het derumme geet of der ene een on-èven of een èven *getal* kuizen of krallen in de hand hef, kunt 'on' en 'ef' as **onbepoalde heufdtelwoorden** anemerkt worden, um reden het geet derumme een anduding te geven van een **onbepoald tweevold** of **gin tweevold**.

Der is wat twiefel ewest of de telwoorden wel apärt behandeld mosten worden, umdat het zelfstandige naamwoorden (ik hebbe der *dree*), bievoeglijke naamwoorden (völle kuizen hebben), zelfs persoonlijke veur-naamwoorden kunt wèzen (*wiebeiden* goat neet mee). Möör in vorm, uitspraak en schriefwieze bint ze toch zoo ofwiekend van het Nederlands, dat ze in disse grammatica neet meugt ontbrèken.

Het *veurgoande* gef anleiding de **tellende biewoorden** en **tellende bievoeglijke naamwoorden** nog èven an te stippen:

Ik hebbe dat *dreekeer* edoan. (biewoord)

Ze brachten hem een *dreewärf* lang-zal-e-lèven. (bievoeglijk naamwoord)

De woordvorming van de telwoorden brengt ons op de spellingregels: Getallen beneden *honderd* en hun *verbindingen* met *honderd* en *duzend* wordt anmekäre eschreven. Hierbie wördt *honderd* tut de getallen *beneden honderd* erèkend. *Honderd* en ene lig *derboaven* en völt dus bie spelling in *dreeën*.

Veurbeelden: zeuventiene, dreeëndertig, zeuvenenveertighonderd, acht-tienduzend, honderdduzend, viefenzeuventighonderdduzend, dree-honderd en vierenzeuventig, achtentachtig miljoen vierhonderd en dreeënzeuwentigduzend en vierenveertig.

In het Dèventers wördt nog vake eheurd: 'anderhalf', d.i. de tweeden of *de ander half*. '*derdenhalf*' (2), '*viefdenhalf*' (4) wördt nooit meer eheurd.

Dan andere breuken: tweeviefde, zeuvenachtste, dreehonderdste.

"Mo'j nog brood?" - "Doot mien möör een halfjen." - "Moder, ma'k een kwärtjen?" En dan nog een tweevold: "Is een dubbeltjen soms te min?"

Hoapelijk hef der *ginene* bie disse *völheid* van gegevens de *helfte* möör oavereslagen.

(3) *Sjokt, jopt, sjouwen* roopt wat etymologische vragten op. Hebt disse woorden (werkwoorden), dee alle drie bewègen inholdt, verwantschap met mekäre en hoe old zollen ze wèzen?

Sjokken kan hoaste nergens anders van ofkomstig wèzen as van m.ned. *schocken*, o.sak. *skakan* (snel weglopen), eng. to *shake* (uutspr. sjeek). As disse ofleiding juist is, is *sjokken* as woord vake van betekenis en klank veranderd, möör dan is het wel meer as duzend jöör old en ... een Neder-saksisch woord. Het betekent noe 'neet vlug wat schufelend lopen'. To *shake* hef dezelfde inhold as *schokken*: *schuddend* bewègen, vake hen en weer. *Joggen* is oke bewègen, möör dan wat snel en lekker inspannend. Het is een Engels leenwoord, eng. to *jog* (ned. trimmen, veurtsukkelen, sjokken).

Sjouwen is meugelijk verwant met sjouwer. Een sjouwer is een mense dee met grote inspanning *zwöre lasten* verslept, meestal te voet van een (zee)schip nöör de wallekante of ummegekeerd. In Dèventer werkten dee sjouwers vrogger an de Welle en an de Lege Lösval. Meschien kump *sjouw* van *sjeuw*, en dat kan dan te maken hebben met *zeeuw* of *zee*. Zeker is dat het Friese *sjoue* verwant is met m.ned. *Seeuwen*, volgens 'Middel-nederlandsch Handwoordenboek' van Verdam, 'zeewaarts koers houden'. Etymologisch lik der dus gin verband te wèzen tussen an de ene kante *sjokken* en *joggen* en an de andere kante *sjouwen*. Dat de geschiedenis van disse drie woorden een hele langen is, zal ondertussen wel duidelijk wèden.

(4) *Perken*. Taalonderzoekers denkt dat *perk* uut het Iberisch stamt. Me-schiens kump het oke uut het Gallisch. Dat maakt natuurljik weinig uut. Het is wel zoo, dat dit woord een boel betekenissen hef: omheinde ruum-te, jachtterrein, spölräume, luthof, vechtplaatse, stuksken tuin met (bleujende) planten.

Perk ← (← betekent: is ontstoan uut) ned. *park* ← m.ned. *parc, paerc, perc, parric*, ← meugelijk fra. *parc* ← lat. *parricus*, in o.h.dui. *pfarrich, pferrich*, o.eng. *pearroc*.

(5) *Fluusteren* zol deur klanknoabootsing met FFFF..... uut *luusteren* ontstoan wèzen. Luusteren in de betekenis van *heuren* is ontstoan uut m.ned. *lu(u)steren*.

Luuster betekent oke *glans* (luuster biezetten = glans verlenen). Dat *luuster* kump van ← fra. *lustre* ← ita. *lustrò*, van *lustrare*, d.i. *verlichten*.

Hoapelijk is het *sloapen* en bloazen van Vader noa zien *gesjok* en *gesjouw* neet völle keren de *perken* zoo te buten egoan, dat Moder hem is èven wat in het oor most *fluusteren*.

17. Weien en vrezzen

19 januäri 1947: Prinses Margriet wördt vier jöör. Dat is op zundag.

18 februäri 1947: Prinses Marijke (noe Christina) wördt geboren. Dat is op dinsdag.

Was het noe op 19 januäri *dat(2)* mien meisjen *en(2)* ikke op de Iessel liepen *of(2)* op 18 februäri? Ik weet het neet meer. Mien verstand zeg, *dat(2)* het op een zundag ewest mot wèzen; in de wèke hadde wie immers gin tied *um(2)* samen te goan kuieren. Mien geveul zeg, *dat(2)* 18 februäri natuurlijk een feestdag ewest is, wöörop de scholen vrie hadden, *um reden dat(2)* der een prinsesjen geboren was. Möör hoe is het meugelijk *dat(2)* ik dee beide doatums nog wete? *En(2) dat(2)* ik nog bie mien hebbe, *dat(2)* Christina een dinsdagskind was *en(2) dat(2)* Margriet dat jöör op zundag jörig was? Het is beangstigend, *möör(2)* ik weet het neet. Veurlopig hold ik het der möör op, *dat(2)* wie op zundag ewandeld hebt *en(2) dat(2)* de Iessel op dee dag veur Dèventer vaste zat *en(2) dat(2)* hee toen heel goed begoanböör was.

Of de winter(4) van '46-'47 zon strengen was? Dat mot wel, *want* zelden vrös(3) de Iessel dichte. Allenig as de wind krachtig uut het noordoosten weit(1), *of* uut het noorden, *zoodat* de stroom wat wördt opehouden, krig het grondies zien kans, heb ik is eheard, *en* ik geleuve dat voort(5).

In dee winter zat de wind langdurig in de oostelijke contreien *en* hee dacht der neet an nöör het westen te krimpen. Het vroor zoo noe *en* dan *dat* het kraakten; elke dag ging ik èven an de Iessel kieken *en toen* ik het eerste schötsken(7) nöör Kampen drieven zag, was ik hoast an'edoan(6). Natuurlijk, schaatsen op de greften was fijn, *möör* lopen op de Iessel, dat gaf nog een völle mooieder geveul.

Met het vergoan van de dagen werden de schotsen(7) groter en groter. Bie het Iesselmeer mosten ze noe wel hoast vaste elopen wèzen, *en* joa, döör was het bericht: bie Kampen was de Iessel too eschoaven.

Toen duurden het neet lange meer *of* wie konden de Iessel op. Veur de Wöörp-bewoners was dat möör goed, *want* zee hadden de schipbrugge tut dan neet meer kunnen gebruiken; dee was der al lange uut evären *um* ieschade te veurkommen. Stel oe veur *dat* ze hem hadden loaten liggen: de boten zollen deur de scherpe schotsen lek esnejen wèzen eworden, wat een boel nàrigheid zol egeven hebben.

Döör liepe wie dan op dee dinsdag- of zundagmiddag, de handen op mekaers kuntjen, kruuslings, iej weet wel. Wat een zalig gevoel is dat, lopen op het water met oew geleefde: een wonder! Een gebeurtenis dee'j nooit vergèèt! *Of* het weiden, *of* het vroom, ik wete het neet meer. Het kan mien ook niks verschèlen. *En of* het noe dinsdag de achttienden of zundag de negentienden was, interesseert mien oke neet meer. *En of* ik kolde voten had, wat dut het der too; zee *en* ikke op het gladde Iesselpad, dat was veurnaam. Mekäre bewären veur vallen, dat was veurnaam.

En zoo is het ebleven: weien *en* vrezen gef ons holdvaste an mekäre *en* een hārde ondergrond. Natuurlijk is dooi met windstille *en* rēgen ook goed op zien tied. *Möör* dan kump der nog wat anders bie kieken *dat* wie neet missen kunt: zonne. *Möör* dee kui'j bie weien *en* vrezen ook best gebruiken. *Of* neet soms?

Jören bi' wie noe al weer getrouwd. het vrös *en* het weit nog steeds uut de goeie hook. Wie loopt nog altied op het water.

(1) *Weien* is een mooi veurbeeld van de zoogenaamde **gemengd sterke werkwoorden**. Wie zollen dee gemengde werkwoorden in een klasse sterke werkwoorden in kunnen delen: KLASSE VIII. een mooie name is dan de WEIEN-KLASSE. Disse werkwoorden 'weit mee' met de *zwakke* wind, dee een reactie is op de *sterke* wind, dee alle werkwoorden *zwak* wil maken en dee van *lachen - loech - elachen, lachen - lachten - elachen* emaaft hef. *Möör* op de terugtocht sloegen de sterke werkwoorden weerumme en slepten *zwakke* werkwoorden de sterke kante op. Hier volgt de vervoeging van weien:

Onbepaalde wieze: weien (got. waian, verg. ger. (nir) wana = waar het niet meer waait, er is eeuwige rust).

Onvoltooid deelwoord: weiend(e).

Voltooid deelwoord: eweid(v.d.).

Bievoeglijk naamwoord: gin; wel: *verweide* hören (van verweien).

Stam: wei(A).

Meestal wōrdt *weien* onpersoonlijk in de 3de pers. e. gebruikt, net zooas *vrezen, rēgenen, hagelen, winteren, iezelen, sneeuwen, misten*, um kort te goan, dee werkwoorden dee een weersgesteldheid anduudt, en dus een *loos* of *löög* onderwerp bie zich hebt, wat feitelijk sproakkunstig *kats oaverboadig* is, umdat de betekenis der niks deur veranderd wōrdt:

Tegenwoordige tied

(het) weit
vrös(vrus)
règent
hagelt
wintert
iezelt
snee(uw)t
mist

Verleden tied

woei
vroor
règenden
hagelden
winterden
iezelden
sne(euw)den
mistten

Disse werkwoorden hoeft neet onpersoonlijk te wèzen, *weien* is een goed veurbeeld. het wòrdt hier vervoegd in de verbinding *vort weien*:

Tegenwoordige tied

ik wei(e)(A) vort
iej weit(B) vort
wei(A) iej
hee/zee weit(C) vort
wie weit(B) vort
iejluu weit(B) vort
zee weit(B) vort

Verleden tied

woei(e)(D)
woeien(E)
woei(D) iej
woei(D)
woeien(E)
woeien(E)
woeien(E)

Onbep. wies	A	B	C	D	E
(vort)weien	weie	weit	weit	woei	woeien
vroagen	vroage	vroagt	vrög	vroeg	vroegen
plègen	plège	plèègt	pleg	placht	plachten
spugen	spug	espuugt	spug	spoag	spoagen
brenge*	brenge	brengt	brech	bracht	brachten
denken*	denke	denkt	dech	dacht	dachten

De **voltooidede deelwoorden** van **gemengd sterke werkwoorden** goat *neet* uut op *-en*: (vort)eweid, evroagd, eplèègd (hee hef dat altied *eplèègd* (of *plègen*) te doen), espuugd, ebracht, edacht.

* *brenge en denken*. Enkele opmerkingen dööröaver volgt hierno.

Brech(c) en *dech(c)*, 3de pers. E. tegenwoordige tied, loat in hun vormen heel mooi de geschiedenis van *brenge* en *denke* *zeen*. *Brenge*, got. *briggan* (uutspr. bringan), was vrogger helemoale sterk in de tegenwoordige tied. het heurden in de BINDEN-KLASSE wat dat betreft: 1ste pers. e.

brigga, 2de pers. *e. briggis*, 3de pers. *e. briggith*. *Briggith* → (→ = eworden tut) *bringet* → *brenget* → *brengt*. De verleden tied is got. *brahta* ← *branhta*, uutspraak *braachta*, en het voltooide deelwoord *brahts*, uutspraak *braachts*. *Braachts* → *brachts* → (*e*)*bracht*. Volgens de ufgang was het voltooid deelwoord *zwak* (gin -en, möör -t), nöör de klinkerverandering erèkend *sterk*. De verleden tied, *brahta* → *brachte*, wat het in het Dèventers nog is. Döör voerden de -*ch*- tut de *sterke* 3de persoon enkelvoud *brech* noast *brengt*. In het Oldsaksisch is *brenge* 'brengean'.

Denken is in het Oldsaksisch *thenkian* (uutspr. as eng. to *think*). Het mot een *zwak* werkwoord ewest wèèn, wöörvan de verleden tied uiteindelijk oaver vormen as *thanhta*, *thachta* hen, *dachte* eworden is, met de biebeheurende tegenwoordige tied *dech*. Ook bie dit werkwoord teunt *dacht* (soms *docht*) ablaunt t.o.v. *dech*.

Brenge en *denke* bint dus al eeuwen **gemengd sterke** werkwoorden.

Der bint werkwoorden dee kats onregelmoatig bint. Ze wordt wel **onregelmoatige werkwoorden** eneumd. Ze hebt allemoale hun eigen-aerdige geschiedenis achter de rugge. Wie zollen ze best *eigenaerdige werkwoorden* kunnen neumen. Een schematisch oaverzichtjen van zukke werkwoorden met hun vervoegingen:

Onb. w.	A	B	C	D	E	V.D.
weten	wete	weet	wet	wiste	wisten	eweten
motten	motte	mot	mut	moste	mosten	emotten
zeuken	zeuke	zeukt	zöch zuch	zochte	zochten	ezocht
kopen	kope	koop	köch	kochte	kochten	ekocht
kunnen	kanne	kunt	kan	konne	konnen	ekund
können		könt			konden	ekönd
meugen	magge	meugt	mag	mochte	mochten	emeugd
zullen	zal	zult	zal	zol(le)	zollen	
hebben	hebbe	hebt	hef	hadde	hadden	ehad
willen	wille	wilt	wil	wolle	wollen	ewild

N.B. Deur wisselwerking bint in de tegenwoordige tied van zwakke werkwoorden in de 3de persoon enkelvoud sterke vormen ekommen:

proaten → pröt
wonen → wönt
bedujen → bedut
lèven → lef
lujen → lut
hoven → huf

Espeld kan natuurlijk oke worden: beduden - bedudt en luden - ludit.

Verder wördt der nog is op ewezen dat, oke in het Dèventers, nije werkwoorden zwak bint:

stofzoegen – stofzoege – stofzoegt – stofzoegden – estofzoegd
zweefvlegen – zweefvlege – zweefvleeft – zweefvleegden – ezweefvleegd
schatgraven – schatgrave – schatgraaft – schatgraafden – eschatgraafd
Möör natuurlijk bint der mensen dee zekt: "Ik heb vanmārgen stof ezoagen in de kamer" of "Zee hebt gisteren zweef evloagen".

Doon en loaten wordt nogal is as hulpwerkwoord gebruikt; ze holdt dan een oorzaak in of *causaliteit*:

"Hee liet mien vallen."

"Hee deej mien lellijk strukelen."

Noast de anteuende wieze (ik lope - hee steet - zee ging - enz.) wördt in het Dèventers nog vake gebruik emaaft van de *anvoegende* wieze of *conjunctief*:

"Meuge 't oe goed goan." - "Da'k 'm möör helpen konne." - "Da'j möör gauw meugt stoppen met roken."

Een echte Nedersaksische maniere van zeggen van een *eigen aerd* is dissen: "Goa wie verder met onze reize." (noa een stop bie een restaurant bieveurbeeld) - "Nemme wie an da'j gelieke hebt." (in een discussie) - "Kump e bie mien, zeg e tegen mien: 'Bemeuje wie ons der neet mee'." Dit alles in plaatse van: Loa we goan, Loa we annemen, Hee kwam ..., Hee zei ..., Loa we ons der neet mee bemeujen.

De vorm van zeggen zonder *loaten* wördt de *ansporingsvorm* of *adhortatief* eneumd. Bie *kump e* en *zeg e* völt voort op, dat het döör enkelt um de

vorm geet, want van ansporing is gin sprake. Stoppe wie met en oaver de werkwoorden.

(2) In 'weien en vrezén' bint de **voegwoorden** in de eerste alinea an'egeven met (2).

Voegwoorden bint woorden dee *woorden, zinsdelen* en *zinnen* met mekäre verbindt. As ofzonderlijk woord bint ze nooit een **redekundig zinsdeel**:

Was het noe op 19 januäri? (dat)

Was het op 18 februäri? (of)

Mien meisjen liep op de Iessel. (en)

Ik liepe op de Iessel.

De samenstellende zinnen kunt redekundig ontleed worden in **onderwerp, gezegde, veurwerpen, bepoalingen**, möör de voegwoorden *dat, of, en blijft döör buten*.

De voegwoorden bint as volgt in te delen:

- a. nèvenschikkende voegwoorden;
- b. onderschikkende voegwoorden;
- b1. grammatisch onderschikkende voegwoorden;
- b2. logisch onderschikkende voegwoorden.

a. **Nèvenschikkende voegwoorden.** Dee verbindt *geliekweerdige taalkundige eenheden* met mekäre, d.w.z. dat dee eenheden (zinsdelen of zinnen) op hun eigen *onafhankelijk* bint.

Veurbeelden uut de tekst:

mien meisjen *en* ikke – op 19 januäri *of* op 18 februäri – Dat mot wel, *want* zelden vrös de Iessel dichte. – uut het noordoosten *of* uut het noorden – Natuurlijk is dooi met windstille *en* rëgen ook goed op zien tied. *Möör* dan kump der nog wat anders bie kieken ...

Noe eerst wat oaver **afhankelijke** en **onafhankelijke** zinnen.

in *onafhankelijke zinnen* of *heufdzinnen* stoat onderwerp en persoonsvorm zoo dichte meugelijk bie mekäre; in *afhankelijke zinnen* of *biezinnen* stoat ze zoo verre meugelijk van mekäre of.

Veurbeelden geeft de volgende zinscombinaties.

O

P

Mien verstand zeg,

/ dat het op een zundag ewest mot wèzen.

O A P A

O = Onderwerp

P = Persoonsvorm

A = Ander zinsdeel: veurwerp, bepoaling, oaverige delen van het gezegde.

Mien verstand zeg = onafhankelijke zin.

(dat) het op een zundag ewest mot wèzen = afhankelijke zin; het ... wèzen, kan neet op zichzelf stoan.

De tweede zin is ondergeschikt an de eersten; wie sprèèkt dus van **onderschikkend** zinsverband.

O P A A P O A

Dat mot wel, want zelden vrös de Iessel dichte.

Dat mot wel = onafhankelijke zin.

(want) zelden vrös de Iessel dichte = onafhankelijke zin.

Ze bint *nèvenschikkend* met mekäre verbonden.

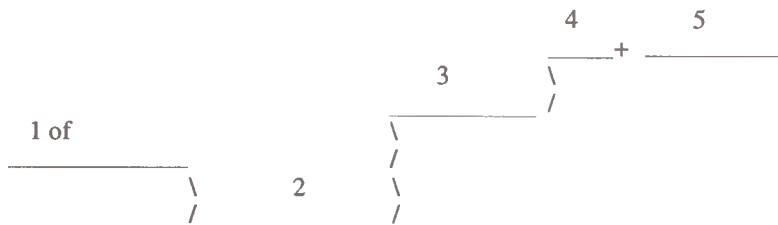
Bekieke wie noe de *derde samengestelde zinne* uut de *tweede* alinea.

Allenig as de wind krachtig uut het noordoosten weit, *of* uut het noorden, *zoodat* de stroom wat wördt opeholden, krig het grondies zien kans, heb ik is eheurd, *en* ik geleuve dat voort.

Disse samengestelde zinne bestaat uut vijf **enkelvoudige zinnen**:

1. allenig ..., of ... noorden → afhankelijke zin O A A P;
2. zoodat ... opeholden → afhankelijke zin O A P;
3. krig ... zien kans → onafhankelijke zinsvorm P O A;
4. *heb ik is eheurd* → onafhankelijke zinne P O AA;
5. *ik geleuve dat voort* → onafhankelijke zinne O P A A.

Dit geheel bringe wie in beeld:

Dit beeld teunt ons wat aardige dinger:

a. Disse zin is ingewikkeld: een typische schrieftaalzinne. Gesproaken taal zol wèzen: Ik heb is eheurd, dat het grondies zien kans krig bie noorden- *of* noordoosten wind. Dan wòrdt de stroom wat opeholden. En ik geleuve dat voort.

b. Der bint *twee* nèvenschikkende voegwoorden gebruikt, *of*, *en(+)*; *as*, *zoodat* bint dus onderschikkende voegwoorden.

c. De zinsopbouw in het Dèventers is in grote trekken gelieke an dee in het Nederlands; *biezunderheden* döörut hoeft enkelt möör besproaken te worden.

De nèvenschikkende voegwoorden kunt zoowat eteld worden op de vingers van ene hand:

noch:	nèvenschikkend	aneenschakelend
en	„	„
möör	„	tegenstellend
doch	„	„
of	„	„
want	„	oorzakelijk (redengevend)

'Hee *noch* zien vader' wòrdt in het Dèventers vake 'Hee neet *en* zien vader oke neet' of 'Hee *net as* zien vader neet'. *Doch* wòrdt in de sprèektaal neet gebruikt. Het wòrdt as verolderd ervären.

De onderschikkende voegwoorden verbindt zinnen en zinsdelen, dee op ongelieke heugte likt (zee nog is de tekening). Der bint 3 GRAMMATISCH onderschikkende voegwoorden: dat (dadde), of (ovve), as (azze). *Of* vonde wie oke bie de nevenschikking. *As* en *of* wordt in de sprèktaal deur mekäre gebruikt: "Ik wete neet of ik kan." noast "Ik wete neet as ik kan." Zelfs wördt eheard: "Ik wete neet wanneer *of as* ik kan."

As dat, of, as in de sprèktaal evolgd wordt deur *iej*, ontsteet al gauw *da'j, o'j, a'j*: "Da'j komt vind ik fijn." – "Ik vernemme dat e deran kump." – "Ik geleuve dadde wie vanmiddag vrie hebt." – "Wie verlangt dernöör asdat iejluu komt."

Opemerkt mot worden dat (as)dat, of en as altied an een **onderwerpszinne**, of een **veurwerpszinne** veurof goat. *Dat* steet an het begin van een *afhankelijke mededeling*, of en as an het begin van een *afhankelijke vroege*:

"Het steet te betwiefelen, *of(as)* e slaagt."

"Ik wete neet, *of(as)* e kump."

"Ik zol welis willen vernemen, *ovve* wie welkom bint."

"Wie bint beniejd, *ofazze* wie uuteneudigd wordt."

"*Dat* e meegeet, steet veste."

N.B. Dadde, ovve, azze, wordt in het Dèventers enkelt eheard in disse verbuging, as ze evolgd wordt deur het persoonlijke veurnaamwoord wie(luu, -beiden).

De **logisch onderschikkende voegwoorden** geeft een verband an van: *I. Plaatste, II. Tied, III. Causaliteit (oorzaak, gevolg), IV. Hoedoanigheid, V. Modaliteit, VI. Toogeving, VII. Veurwaerde.*

I. Plaatste: "Wöör iej woont, bin ik geboren." – "Wie goat, *zooverre(as)* het kan." – "Iejluu goat hem achternoa, *wöörhen* e ook möör geet."

II. Tied: "As 't zeuven uur is, stoa ik op." – "Wie mot 't doon, noe 't nog kan." – "*Veurdadde* wie begint, wasse wie ons eerst." – "Ik doo 't, (zoo-vake) *as* ik wil."

III. Oorzaak en gevolg: "Het ging mis, *deurdat* e zien pols verstuukten." – "Hee slaagden, *umdat* e zien beste deej." – "Ik bin neet langeder

kwoad* op hem, *noe-t-e* bekend hef." – "Deur zich an mien veste te klampen, ging e as eersten oaver de finish." – "De brugge was ter uut, *wöördeur (zoodat)* e te late kwam." – "Umme te oaverlèven, vrat e zien eigen been op."

*N.B. 'kwoad' = ned. 'ontstemd'; 'hellig' = ned. 'kwaad'.

IV. Hoedoanigheid: "Zoo'as de olden zongen, piept de jongen." – "Hee deej dat *net as* mien." – "Hee was lever as ik dachte." – "Zee is knapper *as* mien." – "Ze liepen ons veurbie *zonderdat* ze wat zeien." – "Het rè-gent *zoo, dat* ik niks kan zeen." – "Zee had *zukke* mooie ogen, *da'*k der stille van wordden." – "Zeeluu bint völs te lui *asdat* ze nog slagen könt." – "Iej wordt betaald (al) *nöörgelang* iej presteert."

V. Modaliteit: "Nöör de kranten meldt, kump der een regeringscrisis." – "Zooa'k al zeie, hef e 't neet ehaald." – "Het ging, *liek'* ik oe veurspel-den."

VI. Toogeving: "Ondanks *dat e* zoo tekeer ging, hielpen wie hem neet." – "Ofal (uitspr. ovva) Bello nog zoo jankten, wie gavven neet too." – In: "Al jankten Bello nog zoo, wie gavven neet too." is al een biewoord; dat is te 'zeen' an de woordvolgorde:

"Ofal Bello nog zoo jankten, wie gavven neet too."

O A P → volgorde van een biezin

"Al jankten Bello nog zoo, wie gavven neet too."

P O A → biezin met woordorde van een heufdzin

VII. Veurwaarde: "A'k oe kriege, za'k oe!" – "Hoeneer iej mien helpt, help' ik oe."

As bekend bint der biewoorden dee as verbindingswoorden dienst doot, veurnamelijk bie het nèvenschikkend zinsverband; ze wordt welis voegwoordelijke biewoorden eneumd.

Veur het aneenschakelend verband kenne wie bieveurbeeld: oke(ook), döörbie, èvenzoo(effenzoo), èvenens(effenens).

Der bint der oke, dee versterkend werkt: butendat, döörboaven, veural, neet enkelt(allenig) ... möör oke.

Um zaken op een rietjen te zetten, gebruke wie in het Dèventers vake: eerstens, tweedens, verder, wieder, as laatste(n); en um te onderscheiden

of te delen: deels ... deels, an de ene kante an de andere kante, noe is ... dan weer, van veurten ... van achteren, hier ... döör.

Veur het tegenstellend verband bint der een hele rieje: döörentegen, toch, èvenwels, ondertussen, neetemin, enkelt, allenig.

Veur het oorzakelijk verband wordt vake gebruikt: hierdeur, döördeur, döörumme, hierumme, hiermee, döörmee, namelijk, trouwens.

(3) *Vrezen, vrös, vroom*. Disse woorden wordt op hun ofkomst bekeken, uitgaande van het woord *vorst*.

De weerstoestand bie temperaturen onder nul graden Celsius wordt an'eduud met: "Het *vrös(vrus)*." of "Wie hebt *vorst*."

Zet *VRÖS* noast *VORST*. Hoe kump in eeuwen en eeuwen en eeuwen taalgebruuk *VRÖ* tut *VOR* of ummegekeerd. Ze denkt dat dat kump deur veurtdurende kleine klemtoon-, klank-, en onderscheidingsveranderingen.

Met onderscheidingsveranderingen is dan emeend betekenis en functie dee onderscheiden mosten worden um mekäre te snappen. Butendat betekenden onderscheid in taal, dat een groep mensen zich kon *onderscheiden* van een andere groep of groepen.

De geschiedenis van *vorst*, dat noe het woord is veur 'weersgesteldheid wöörbie het butenwater härd wördt' is meugelijk: *vorst* ← *vorr*st* ← *vorrust* ← *vorròst* ← *vòrròst* ← *vurrost* ← *v*rost* ← *vrost*. en dan stoat hier möör zes uutspraakvormen uut al dee eeuwen. Der bint natuurlijk völle meer vormen ewest, möör dee kenne wie neet. *Vrost* werd oke uut-esproaken as *frost*, vandöör dat dat in het Duuts en Engels neet zoo espeld wördt as in het nederlands. *Vrös* is de sterke woordvorm bie *vrezen*. Dat behof gin noader betoog meer. het geet enkelt nog um de -r an het ende van *vroom*.

Het blif een neet te verklören wisseling van S, Z en R, dee, zooas al besproaken is bie de sterke werkwoorden, noe een keer op'treden is bie frees: *vrezen* – *vrös* en *vrees(t)* – *vroom*. Vergeliek het möör met *verlezen* – *verlus* en *verleest* – *verloor*, *verkiezen* en *uutverkoren*, *wèzen* – *wèès(t)* – *was* – *wazzen* en *wären*.

Dit was het verhaaltjen van een stuksken sterke woordvorming.

(4) *Winter*, got. *wintrus*, o.sak. *wintar*, kan ontstoan wèzen uut *wieter* kan *weeter* kan *waeter* kan *waeter*, wat een vorm is van *hwa*, *ahwa* (uitspr. *achwa*). De *winter* is dan de tied van het (bevroren) *water*. Het is een vrie logische gang van zaken, möör meschiens is het wel kats noast de wöörheid.

(5) *Voort* betekent in het Dèventers meer *metene, dadelijk* en *straks* ("Voort doo ik het wel."), as *veuruut* ("Wij trokken tezamen voort"). In het Oldsaksisch is het *forth*, wat dan wel op zien Engels uutesproaken worden mot.

(6) An'edoan kump van *andoon*, wat in het Dèventers *antrekken, gewaerworden, anklejen* is. Het beste bint hier veurbeelden: "Wat *doo* iej *an* vanoavend?" - "Wat heb iej mien noe toch *an'edoan*?" - "Toen ik het eerste schötsken nöör Kampen drieven zag, was ik hoast *anedoan*."

De veurbeelden teunt dat de grondbetekenis *antrekken* mot wèzen. De figurlijke of oaverdrachtelijke betekenissen bint in het taalgebruuk döörvan of'eleid.

(7) *Schötsken* en *schotsen* hebt beiden as grondwoord *schotse*. Een kleine schotse is een *schötsken* (met umlaut). Het *schötsken* springen oaver de bevroren Iessel hef de Dèventer jeugd alle eeuwen deur edoan. De olde- ren kent oke de *schotse* en *scheve* vormen van een *schotse* an de goed zichtböre rand, want deur het *schotsen* en schoeven tegen mekäre hebt de *schotsen* een sneeuwachtige, opstoande rand, dee de *schotsen* mooi *ofschut*. Een heldere ofkomst hef het woord *schotse* dus neet, möör het woord is hier toch aerdig mee verklöörd.

Al *schotsen* springend onder *weien en vrezén* binne wie noe voort an de oaverkante van de *winterse* Iessel; hoapelijk is ons döörbie neet te völle *an'edoan*.

18. Hoeneer?

Uut een lèzing op 'etèkend.

Feitelijk bin ik meer een verskesman as een verhaaltjesman. Ik vinde dat ik in een versken edwongen worde alles kort en bondig te zeggen zonder der umme hen te dreien. Ik mot de juuste uitdrukkingen weten te vinden, zelfs dee veur mien twiefel.

Wee veurdragen wil, wat hee schrif, veronderstelt dat der luusteraers bint en luusteraers moet neet oaverspeuld worden met woorden en nog is woorden; geklets uut de neuze döör holdt ze neet van, al meugt zezelf welis lekker liggen te nölen, möör dat hef niks met schrieverschap te maken.

Ik wil bie de luusterenden oaverkommen. Neet, umdat ik een boodschap te brengen heb, *nee(1)*, ik wil gewoon dat mien geheur genöt. Het genten van de heurders is tevens mien eigen genot.

En noe mien grote verdreet met mien verskes: ik kan ze veurdragen en dat doo ik ook wel, möör ze zult nooit gin groot publiek bereiken, want wee wil verskes in de streektaal uitgeven? *Joa(1)*, iedere uitgever, a,j een zolderschute geld meeslept tegen de stroom van de Iessel op. Dat laatste hef mien op een idee ebracht. In het vervolg schrief ik mien dichtsels in het Sallands en in het Nederlands, dan krieg ik meschien wat minder stroom tegen en meugelijk vind ik dan een uitgever dee der zakelijk wat in zut.

Ik beseffe wel dat het erg meujlijk zal worden tegeliekeried mien aller-individueelste emoties tevens in het Nederlands uut te drukken, möör nooit eschoaten altied mis, en as der van de tiene ene in de 'roos' zit, bin ik dikke tevrèden.

Ik goa dus gin gedichten vertalen. Dat is godsonmeugelijk. *Kiek(1)*, döör hei'j al zon woord dat zich neet vertalen löt: 'godsonmeugelijk'. In mien taal hef het niks met vleuken te maken en iederene gebruik het in de juuste absolute betekenis. Zeg ik in het Nederlands: 'godsonmogelijk', dan hef datzelfde woord voort een kats andere geveulsweerde.

Ik hebbe vake vertaalde gedichten elèzen. Van de feitelijke *bewoordingen* was möör een *pietsken* oaverebleven. Hoe zol iej trouwens 'een *pietsken*' in het Nederlands in een zinsnede van een gedicht motten zeggen, bv. in: Leefde hef zee nog gin pietsken, sterker nog, egeengin fietsken. En dan geet het nog möör umme zon kleinigheid!

Ik goa dus veur de tweede keer gin gedichten vertalen. Dat is gods-onmeugelijk. Ik schrieve ze gelieke tweetalig op. Dat is zwöör, möör het kan wel. Dat zal ik bewiezen. Het wördt zweetwerk, dat steet vaste. Hoeneer de eerste vruchten eplukt worden kunt? Döör vraag iej mien wat. Twee vragten tegelieke feitelijk: Hoe denk iej het an te pakken? Wanneer is oew eerste bundeltjen klöör?

Hoeneer? Hoeneer? Hoeneer?
Mien härte geet tekeer....
Want wat en hoe en ook wanneer
trekt in hoeneer van leer.
dree vragten möör, neet meer.
Märgen zee ik wel weer.

Dit sextetjen kan ik neet in het Nederlands weergeven.
Ze zollen metene zeggen: "Jij spreekt geeneens geen goed Nederlands, want 'hoeneer' bestaat geeneens niet".

Döör holde wie het dan möör op.

(1) *Nee, joa, kiek* heurt bie de woordsoorte, dee met de name *tussenwerpsels* of *interjecties* an'eduud wördt.

Arnold Moonen, een Dèventer dominee in de zeuventiende eeuw, hef wel terecht op'emerkt dat tussenwerpsels deenden tut uting van härts-tochten. As zoodoanig valt ze ook buten het gewone zinsverband. Tus-senwerpsels bint woorden dee of een uting bint van *geveulens* of dee *tekens* bint veur anderen:

"Brrrr, wat is het hier kold!" - "Aaaaw! Geet e precies op mien voet stoan." - "Psss, kom is èven hier." - "Kiek, döör rit ze."

De *tekens* kunt esplitst worden in:

1. *Klanknoabootsingen* of *onomatopeeën*,
2. (bewuste) *seinen*.

1. *Onomatopeeën*: *Pets*, döör had hee een klap te pakken. – *Rinkelde-kink*, döör ging de roete. – *Plons*, zee lei in de Iessel. – *Krrak*, een winkelhoake in de brook. – *Rommeldebom*, wat is zon trappe dan lang.

2. *Seinen*: "*Stop!* Oew achterlichtjen brandt neet." – "*Halloooo!* Ik zitte opesloaten!" – "*Hellup!* Ik verzoepel!".

Geveulsutingen goat in elke taal vake heel verre, tut flink vleuken too. In dit bestek goa we zoo verre neet:

"*Aaah*, wat een mooie kleuren!" - "*Ach*, wat zunde toch veur oe." - "*Potveredreedubbeltjes*, hold noe toch is een keertjen op!" - "*Gatverederrrie*, wat een lucht hangt der hier." - "*Doedeltjen* (WDD Doedel, zn., sufferd, slaapkop), wat zit iej weer te sloopen!" - "*Keerl, keerl*, wat was dee vent sterk." *Zee* veur '*keerlswerk*' WDD. - "*Verknupt*, wat was dee vent hendig!" Een '*knup*' is een 'knoop in touw of draad', zee WDD.

Heel völle andere woorden, bevestigend en ontkenkend en vragend, bint tut tussenwerpsels eworden:

"*Tja*, dat wete ik zoo neet." - "*Nee*, dat ka'k zoo een, twee, drie neet zeggen." - "*Nou*, riej is een beetjen härder." - "*Watte?* Wist iej dat helemoale neet?" - "*Hoezoo?* Hebt ze oe dat dan neet verteld?"

Tussenwerpsels kunt makkelijk tut biewoorden worden. *Ze* verandert dan van plaatse, komt in de zinne terechte en zörgt zoo veur een ander beklemteuning, wat de taal lèvendiger maakt:

"*Helaas!* Hee is ezakt." - "*Helaas* is e ezakt." - "Hee is *helaas* ezakt." - "Hee is ezakt. *Helaas!*"
"*Och*, wat was dee zeek." - "Dat kind was *och* zoo zeek!"

Taal gebruiken is taal maken. Sprèken is sproakkunst maken.

Gelukkig, wie blijft zoo an het "*scheppen*" an! Wie blijft zoo *gelukkig* an het "*scheppen*" an!

Dat "*scheppen*" kan voeren nöör nije woorden:

"Zit neet zoo te *hummen*." - *Ze sakkerten* de hele dag. - *Ze verknupten* het wat uut te voeren. - *Zee kletsten* hem umme de oren. - *Ze smaksten* de spullen neer. - Hee *fietsten* nöör huus. - "Zullie ratst (*zee* WDD) alles bie mekäre." - Hee *klabangsten* der neer (*Klabangs*, döör lag e op de vloere). '*Klabangs*' wördt veural ezegd, as der iets groots of zwöørs tegen de vlakte slöt. (*Klabanus*, iets dat groot of lomp is, zee WDD) "Hee *hecht* (*zee* WDD) as een old peerd." (*Heche, heche*, wat had e het weer benauwd!).

Zol alle sprèektaal vanuut de klanknoabootsing begonnen wèzen?

Zoo kump dan noe as vanzelf de **woordvorming** an de orde.

Döörümme bint *hoeneer*, *bewoordingen*, *pietsken* (zee WDD) in *heufdletters* in de inleidende tekst of edrukt. *Hoeneer* is samenesteld uut *hoe* en *eer*, twee woorden dee elk een eigen betekenis hebt; *pietsken* hef as grondwoord *piets*, dat as zodoanig neet veurkump, met as achtervoegsel *-ken*, wat enkelt as achtervoegsel besteet en neet as zelfstandig woord, *bewoordingen* hef as zelfstandig bestoand woord as grondwoord *woord*, met as veur- en achtervoegsels drie neet zelfstandige delen, nl. *be-*, *-ing*, *-en*.

Der is dus alle rëden too um de woordvorming is goed onder de loep te nemmen.

Welke middelen stoat de mensen dee een taal sprèèkt van *Indogermanse* oorsprong bie um hun woorden te vormen?

1. *Klanknoabootsing* of *onomatopee*: -iewi- → kievit, -oe -oe- → koek-koek.

2. *Inwendige klankverandering*: (umlaut, ablaut) springen → sprongen, vallen → vellen.

3. *Uitwendige vormverandering*: ge/zichte ← zicht, dak/spante ← dak ... spant, aerd/ig ← aerd ... -ig.

4. *Nieuw(e woorden)vormen*: nuka ← *nuchter kalf*, vrom ← *volks-huusvesting ... ruimtelijke ordening ... milieu*.

Dee vier middelen kunt natuurlijk in combinatie optreden.

Wat in de ALGEMENE TAALWETENSCHAP telt, telt oke veur een *lèvend dialect* as het Dèventers: de woordvorming geet deur. Döörümme deent de veurnaamste middelen döörtoo besproaken te worden. Der bint vier dudelijke modellen te onderscheiden, dee veur het hele Nedersaksische taalgebied van belang bint. Begonnen wördt met:

1. KLANKNOABOOTSINGEN

Klanknoabootsingen leidt tut *onontleedböre* woorden: ssst - sissen, rrrts - ritsen, klabangs - klabangsen, iieee - piepen.

Der bint der een bonke dee neet meer as zodoanig herkenböör bint: brood, wien, water (- kwa ... kwa ...kwa...wat *kabbelen* angaf), bere, roete, en goa zoo möör deur. Völle van dee onontleedböre woorden komt der neet meer bie, meschiens was 'fietse - fffttss' nog zon klanknoabootsing. De meeste nije woorden wordt evormd uut bestoande elementen (in klank en schrift) en zgn. grondwoorden. Veurbeelden van elementen: -ig, -heid, be-, ge-, e-. Veurbeelden van grondwoorden: water, huus,

boot, visie, bleek, schoere, batse, buurte. Het combineren van dee elementen tut nije woorden heet **zwakke** woordvorming; de elementen bint immers *neet sterk* genug um zichzelf *inwendig* te *veranderen*.

2. INWENDIGE KLANKVERANDERIG OF STERKE WOORDVORMING.

Dat is de woordvorming dee 'bie ongeluk', d.w.z. zonder hulpe van butenof, verlöp. 'Verlöp' deent hier letterlijk te worden opevat, want der is een klankverloop in de tied.

As dudelijk veurbeeld in de woordgeschiedenis is het verloop van *ahwa* tut *ie* en *Iessel* beschreven in disse sproakkunst oaver het Dèventers; en der wördt ook nog is herinnerd an woorden as *beuren* (uut *bairan*), *schoere* (uut *skura*), *bèke* (uut o.sak. *beke*), *bleike* (uut *blieken*, wat 'licht geven' of 'wit wèzen' betekent), *härte* (ontstoan uut *hairto hairdo cardo(lt.)*, **cardu*. * gef an dat de laatste vorm, dee Indogermaans veurstelt, ereconstrueerd is).

Disse veur beelden bint uterst willekeurig ekoazen.

Oke de **KLASSEN sterke werkwoorden** geeft genug veurbeelden.

KLASSE I:

griepen: een grepe
stiegen: een stege
bieten: een beet(jen)
sniejen: een snee
drieven: op drift

KLASSE IV:

brèken: een breuk
stèken: een stok
sprèken: de spraak
mèten: de moate nemmen

KLASSE VII:

sloapen: slööpken
werpen: worp

KLASSE II:

beden: een bod
bugen: een boage
kiezen: een keuze
geten: een göte
wègen: De Woage

KLASSE V:

geven: een gift, gave
lèzen: een les
bidden: een (ge)bed
zeen: een (ge)zichte

KLASSE III:

binden: een band, bond
stinken: de stank
spinnen: een span
zingen: (samen)zang
goan: de gang

KLASSE VI:

sloan: een slag
graven: een groeve, grefte
varen: een voer hooi
stoan: de stand

Een mooi zinneken met sterke en zwakke woordvormen is: De *bond* vörmt as het wäre een *band* veur mensen met een sterke *binding* met hun *achterban*. Sterk: *bond* en *band* (klinkerverandering in *binden*); Zwak: *binding* (*bind* + *ing*) en *achterban* (*achter* + *ban*).

3. UUTWENDIGE WOORDVORMING of ZWAKKE WOORDVORMING.

Zwakke woordvorming gebeurt vake expres; de woorden wordt um zoo te zeggen uut onderdelen in mekäre ezet. Verlöp de sterke woordvorming volgens bepoalde klankwetten, de zwakke vorming is helemoale van de mensen dee taal gebruikt ofhankelijk. Dat is veur een lèvende taal, dus oke veur het Dèventers, van grote weerde. De mense kan an zien eigen taal een boel doen. Möör ... dat telt tevens veur de minkante! Döör mot taalgebruikers zich wel bewust van wèzen!

Deur een paer oorzaken geet de vorming van andere of nije woorden wel steeds gauwer:

1. Deur het verkeer, wat heel erg too enoamen is, bint verschillende talen völle meer met mekäre in verbinding ekommen. Vremde middelen tut woordvorming wordt in de eigen taal op'eslagen.
2. Deur meer onderwies, wat ook belangstelling wekt veur de '*wortels*' van de mense, is dee mense niejsgierig in zien verleden goan wreuten en hee vindt döörbie taalelementen weerumme, dee vergèten leken te wèèn, en hee geet ze of weer gebruiken of bestuderen; dat laatste trouwens nog het meeste.
3. De mensen kriegt der meer en meer behoefte an dinger nauwkeurig te beneumen zonder dat der misverstoan ontsteet.

De zwakke woordvorming wördt hier begonnen met de *ofleiding*.

Dat is het vormen van woorden wöörbie **grond- of stam-woorden** veurzeen wordt van **veur- of/en achtervoegsels**, wöördeur *nije woorden* ontstoat.

Veurbeelden met *achtervoegsels* of *suffixen*:

nööl	nöle	nölen	
bärst	bärste	bärsten	bärstend(e)
hand*	hendig(e)		
jong*	jungesken	jungeskes	

rot*	rotte	rötjen	
lek	lekkazie		
dag	(van)dage	dagens	
den	dennen(t)		
disdissen(t)			
dik	dikke(n)	dikkeder	
bak	bakker	bakkerieje	
sch(e)t	sch(e)tse (zee WDD)		
road*	brödeken		
balk	balkens (zee WDD)		
half	halfscheid (zee WDD)		helfte*
broam	broame	bröömken*	brummel
oadem	oademloos		

* Dee veurbeelden teunt een samengoan van sterke en zwakke ofleiding. Dat *ofleiding* mooi gebruikt worden kan um van de ene woordsoort nöör de anderen oaver te goan is wel dudelijk.

Ofleiding met veurvoegsels of prefixen:

grondwoord	préfix	ofleiding
nööl	ge-	genööl
goan	e-	egoan
doon	be-	bedoon
koms ^t *	her-	herkomst
kuis	on-	onkuis
hand	ont-	onhand
sprong**	oor-	oorsprong
gunst*	of	-ofgunst
woord	ant-	antwoord
klank**	wan-	wanklank

* *Komst* en *gunst*: hier is dudelijk dat het feitelijk veurbeelden bint van *ofleidingen* met *veur-* en *achtervoegsels*, oke al bint dee laatsten dan wat verborgen.

** Hier weer veurbeelden van samengoan van *sterke* en *zwakke* woordvorming.

ofleiding met tovoegsels (veur- en achtervoegsels) of AFFIXEN:

am - PART - en	be - DEEN - en	be - DROOF - d
be - GRAF - en - isse	be - SEIBEL - en	
ge - BEEN - te	ge - BREK - elijk	ge - HEG - el
ge - ZEG - elijk	on - ge - RIEM - d	

De veurbeelden geeft de *grondwoorden* in *heufdletters* en ze geeft neet altied de spelling weer. Ze stoat allemoale in "WOORDENBOEK VAN HET DEVENTER DIALECT" (WDD).

Mooi bint woorden als: *mooi-ig-heid*, *blie-jig-heid*, *goei-igheid*, *leu-kig-heid*, *gau-wig-heid*, dee in het *Dèventers heurt* as de wandversiering in een kamer: as ze der neet bint, mis iej ze dadelijk!

De achtervoegsels dee gebruikt wordt um onbepaalde wiezen van werkwoorden te vormen, bint: -en, -eren en -elen. Het suffix -en is de normale uitgang; -eren en -elen wordt gebruikt veur werkwoorden met een vlug weerdoond effect (iteratieven) of een minder vlug oaverdoond aspect (frequentatieven): stotteren, köttelen (zee WDD, *drentelen*), knötteren (zee WDD), kletteren, fluusteren.

De volgende achtervoegsels behoort gin noadere bespreking:

- a. -(ed)er, -st(e) veur de *trappen van vergelijking*;
- b. -ken, -kes, -jen, -jes, -tjen, -tjes, -pjes, -pjes, -sken, -skes veur de vorming van **verkleinwoorden**;
- c. -en, -n, -s, -er, -ers veur de *meervoldsvorming*.

Der bint natuurlijk ook samenstellingen uut een stuk of wat ofleidingen; ze wordt *samenstellende ofleidingen* eneumd: *achtersteveuren*, *allebendig*, *allemensenkinder*, *potverdreedubbeltjes*.

Soms is möör ene van de samenstellende delen een ofleiding: *anhaalder*, *ölienötjes*, *poepiedik*, *pierensoep*, *zandkeuksken*.

Samenstelling is de zwakke woordvorming wöörbie twee of meer woorden tut één woord wordt verenigd. Dit kan gebeuren buten het zinsverband en döörbinnen. Gebeurt het *buten* het *zinsverband*, dan wördt esproken van *samenstelling* of *compositie*:

huus	+	deure	= huusdeure
deure	+	krukke	= deurkrukke
krukke	+	been	= krukkebeen
been	+	mèèl	= beenmèèl
mèèl	+	zak	= mèèlzak
zak	+	mes	= zakmes
mes	+	heft	= mesheft

De veurgoande veurbeelden bevat allenig zelfstandige naamwoorden. Andere woordsoorten kunt natuurlijk ook betrokken wèzen bie samenstelling tut nije woorden:

noa	+	kieken	= noakieken
in	+	sloan	= insloan
mee	+	goan	= meegoan
half	+	breur	= halfbreur
wit*	+	brood	= wittebrood
vrie	+	kaerte	= vriekaerte
hang	+	lampe	= hanglampe
balk*	+	brie	= balkenbrie
drink*	+	breur	= drinkebreur
gold*	+	blome	= goldsblome
dörp*	+	kerke	= dörpskerke
niej*	+	jöör	= niejööör
hoe*	+	eer	= hoeneer

De met * an'egeven woorden bint samenstellingen dee een *klank too* evoegd kriegt of *verleest*. Ze wordt *samenstellingen deur middel van ofleiding* eneumd, neet te verwärren met *samenstellende ofleidingen*.

De **samengestelde werkwoorden** kunt verdeeld worden in **scheidböre en onscheidböre werkwoorden**:

a. *scheidböör*:
 veuruutkommen → kump ... veuruut → veuruut-
 ekommen
 achterlopen → löp ... achter → achterelopen
 insturen → stuurt ... in → in'estuurd

b. *onscheidböör*: misdoon → misdut → misdoan (der kump gin klank -e-tussen *mis* en *doan*)
 umgeven → umgef → umgeven (gin -e-)
 weerkaatsen → weerkaatst → weerkaatst

c. *scheidböör* en *onscheidböör*:
veurzeggen → zei ... *veur* → *veurezegd*
veurzeggen → *veurzei* → *veurzegd*
deurlopen → liep ... *deur* → *deurelopen*
deurlopen - *deurliep* → *deurlopen*
ondergoan → ging ... *onder* → *onderegoan*
ondergoan → *onderging* → *ondergoan*

De *klemtone* krig de *cursieve lettergrepe*.

De *veurbeelden* teunt dat der een zeker verschil in betekenis is tussen *scheidböre* en *onscheidböre* werkwoorden: *letterlijk* tegenover *oaverdrachtelijk* of *figuurlijk*.

Dubbelwoorden (tautologieën) komt völle *veur*, oke in het *Dèventers*: twee woorden met gelieke betekenis bint an mekäre eklonterd. Dat kump ook bie lösse woorden *veur*. Denk möör is an: "Ik was blie en verheugd." (dus dubbel gelukkig)

1]	drille	+	bore	=d rilbore
2]	drille	+	pitte	= drillepitte
3]	winkel	+	hoake	= winkelhoake
	brok	+	stuk	= brokstuk
4]	härte	+	cärdio(gram)	= härtcärdio(gram)
	boom	+	stamme	= boomstamme
	stamme	+	boom	= stambome
5]	welle	+	kante	= wellekante
	zieje	+	kante	= ziejkante
	boaven	+	op	= boavenop
6]	boord	+	rand	= boordrand
	stroate	+	weg	= stroatweg
	druk	+	pers	= drukpers
7]	kloot	+	balle	= kloteballe
8]	koo	+	beest	= koobeest

9]	piele	+	ente	= pielente
10]	achter	+	baks	= achterbaks
	kei	+	steen	= keisteen

1] Een *drille* is een *bore*; 2] een *drille* is een *tolle* en een *pitte* of een *pitjen* is een stöksken deur een platte kurke, dee as tölleken deent; 3] *winkel* en *hoake* bint beiden rechte hoken; 4] *härte* en *cārdio* bint twee härten; 5] *welle* is *waterkante*; 6] *boord* = *rand*; 7] *kloten* bint *ballen* of *bollen*; 8] *beest* betekent in het Dèventers *koo*; 9] *piele* of *pieleken* is in het Dèventers *ente* of *endekuken*; 10] *achter* is van veurten neet zichtböör, *bak* is *rugge*, van veurten oke neet zichtböör.

Tautologieën bint feitelijk *woordovertolligheden* of *pleonasmen*: een *olde bejörden*, een *dikke vetzak*, en zoo verder. Vake ontstoat pleonasmen uut *versmelting* van uutdrukkingen in de sprèèktaal, dee dan tevens de schrieftaal binnendringt en zoo as anvaerd taalgebruuk (of neet) bestoan blieft. Der bint der dee beweert dat *versmelting* of *contaminatie* sproak- en schriefbedervend werkt; het blif een open vroage of dat wöör is. Dee luu proat dan oaver *besmetting* of *bederf*. In het Dèventers spölt dat gelukkig neet; döör is elke *taalverlèvendiging* mee enoamen, vandöör de behandeling van dit verschiensel. Afijn, deur contaminatie ontstoat *samenstellingen*:

anbevèlen + *rekommanderen* = *anrekommanderen*
In het Dèventers - *anrikkemederen* (zee WDD)

veurbiegoan + *langesstèken* = *veurbiestèken*
verzèkeren + *assuraderen* = *verassuraderen*

Uutesproaken as - *verasseraderen*

kärreket + *latte* = *kärreketlatte*

Een Dèventer tennisvereniging hef een clubblad met de name '*De kärreketlatte*'.

Volgens 't WDD is *kärreket* het *verdèventerste* Engelse *racket*.

koldkleumerd + *fiesterd* = *koldfiesterd*
Zee oke WDD

<i>vetkōrskes</i> kōöntjes: WDD	+	<i>kōöntjes</i>	= vetkōöntjes
<i>krentewèger</i> krentekakkerd: WDD	+	<i>kakkerd</i>	= krentekakkerd
<i>gaffelstōksken</i> Een <i>strampe</i> is een <i>gaffel</i> .	+	<i>strampe</i>	= gaffelstrampe (veur katapult)

Een bende samenstellingen hebt bepoalde endwoorden wōör de betekenis van wazig eworden is:

boer	: melkboer, greunteboer, koalenboer, ölieboer, turfboer, lesboer (schoolmeester);
balle	: korpsballe (lid van Nji-Sri, studentencorps van 'Larenstein'), kloteballe;
brook	: lolbrook, lullebrook, scheidindebrook;
lappe	: zoeplappe, smärtlappe;
kouse	: zeurkouse, kletskouse;
konte	: klepkonte, schuddekonte (vleger dee in de lucht altied 'nee' steet te schudden), dreikonte;
hulpe	: verplèèghulpe, washulpe;
grei	: neigrei, koakgrei, visgrei;
iezer	: hoefiezer, doemiezer (ned. handboei, duimschroef), ooriezers, brèèkiezer;
kreuze	: appelkreuze (m.ned. crose = afval)
heufd	: Potheufd, bruggeheufd;
schap	: kelderschap, bokenschap, kastschappen, (schap = planke veur het dragen van lasten);
todde	: smeertodde, zoeptodde, (todde = olde, voele lappe).

Mooie veroldeerde samenstellingen bint onder anderen:

huusband: Dat is de echtgenoot, verg. eng. husband;
wellebalken: zwöre leeg liggende balk dee eplaatst was langes de Welle um te veurkommen dat de mensen en kårren in het water rejen of liepen. Het "Middelnederlandsche Handwoordenboek" van Verdam gef het begrip oke. *wellebalken* werd in het Dèventers veur enkel- en meervold gebruikt en meschiens nog wel; het meervold 'balkens' is uut de mode.
kårredriever: voerman (verg. eng. cardriver).

As de samenstelling binnen het zinsverband ontsteet, wördt esproaken van *samenkoppeling* of *copulatie*.

Veurwaerde is dan wel dat:

1. de klemtone verschuf,
2. de betekenis van minstens ene van de samengekoppelde delen verandert.

a. veurzetsel b. gramm. voegwoord

Hee dut neet mee, *um* (reden) *dat* hee neet mag.

Umdat - logisch verbindend voegwoord.

De klemtone is verschoaven van *um* nöör *dat*.

a. onbepaald vnw. b. biewoord

Hee höldt (van) *alles* *beholve* van snert.

allesbeholve → biewoord.

Hier verschuf de klemtone van beholve nöör *alles*; butendat verandert de betekenis van de hele zinne.

a. veurzetsel b. biewoord

Hee kwam *achter* ... (ons) ... an.

achteran → biewoord.

De klemtone geet van *achter* nöör *an*.

Zoo ontstonden heel wat samenkoppelingen binnen zinsverband.

In de volgende zinnen wördt slechts het *endprodukt* egeven

Wat was zee toch *biedehand*!

In Dèventer kunt de mensen *ellekoken* kopen.

"Nee, ik mot gin gemberkoke; ik mot een gewone kruudkoke en as het èven kan wel een *Dèventerkoke*."

"Tjonge, wat hef dee meid een *moekepoten*!" (zee WDD)

"Kiek, een *nakendeersken*!" (zee WDD)

Dat der *verholen* samenstellingen bint, is dudelijk; döörumme hier neet te völle veurbeelden. Wee dat wil, kan der zelf een hele studie van maken. Hier enkelt wat bekende woorden:

<i>thans</i>	←	<i>te hande s</i>	
<i>althans</i>	←	<i>al te hande s</i>	
<i>nochtans</i>	←	<i>noch dan s</i>	
<i>dèventer</i>	←	<i>daven trae</i>	<i>davo's boom?</i>
<i>bathem</i>	←	<i>batoheim</i>	<i>bato's huis of heem</i>
<i>welsum</i>	←	<i>wiel som pe</i>	<i>kolkmoeras</i>
<i>olst</i>	←	<i>holista</i>	<i>heilige plaats (uit prehistorie)</i>

Dan nog wat *verborgen* ofleidingen:

<i>blieden</i>	←	<i>bi-lieven</i>	<i>dörst</i> ← <i>dör-ste</i> (Germ. -ista)
<i>grei</i>	←	<i>ge-rei</i>	<i>schrift</i> lt. <i>scrip-tum</i>
<i>komst</i>	←	<i>kom-ste</i> (germ. -thi)	
<i>blome</i>	←	<i>blo-me</i> (germ. -ma)	<i>gift</i> ← <i>gif-te</i> (germ. -TI)

4. NIEUWE WOORDEN en WOORDVORMEN.

Van de paer veurbeelden dee volgt, is neet bekend of ze echt in het Dèventers ontstoan bint, möör het kan heel goed:

a. pang → *pengel*, d.i. is een strafschup; dat laatste woord wördt in Dèventer nooit gebruikt. Te denken völt oke an verbastering uut het Engelse *penalty*; pang → *pengel* kan ook een *umlaut*-kwestie wèzen.

b. dop → *döppen*, d.i. een spölleken voetballen; allenig in Dèventer en omgeving wördt dat eheurd; *döppers* bint voetbalschonen. Het enkelvoud wördt nooit gebruikt;

c. *spaken - *speken, dat bint de spaken in een rad van de *fietse*.

*N.B. *Spaken* en *speken* heurt bie de *nieje vormen neet thuus*. Een *speke* (o.sak. *speka*) is van oldsher een vrie dunne stok, dee van het midden van een wagenrad uut de verbinding vormt met het rollende gedeelte van het rad: ene *speke*, twintig *speken*. Met het engelse *spoke* is het verwant, möör het is der *neet* van *ofeleid*. De saksische dialecten kent het woord al eeuwen en eeuwen. Het Nederlandse *spaa*k is meugelijk in de vrogge Middeleeuwen uut het Nedersaksische *speke* ekommen.

d. ffftttss → *fietse* ??? Döör is al andacht an egeven;

e. televisie → *kiekglas* of *kieglèèsken*, oaver enoamen uut de öliewe-reld: "Ja, oke in de oavend mot het *kiekglas* vol wèèn."

Ja ... ja, zoo brachten *hoeneer* en *pietsken* ons op *bewoordingen* um de *woordvorming* te bekieken en *nee*, het völt neet mee ondertussen ook nog te begriepen wat noe feitelijk *tussenwerpsels* bint.

Hé, met welke woordvorming zolle wie bie de cursief-ofedrukte woorden te doen hebben?

19. Sawè.

Op het bord zetten ik twee zinnekes:

Morgen is mijn vriendin jarig.
Ik koop voor haar een leuk cadeautje.

"Sawè", klonk een heldere stemme achter uut de klasse.

Reageren deej ik der möör neet op, want ook anstoande kleuterleidsters mot hun frustaties of en too kunnen luchten.

Ik ging verder met te vertellen, dat ik de opstellen noa ekeken had, möör dat van de zinsbouw oaver het algemeen enoamen neet zoovölle klopten.

"Sawè", klonk dezelfde stemme weer.

Ik keke haer an en ik zagge dat haer blik èven cynisch was as haer "Sawè" en besloot dus onverdroaten deur te goan.

"Daarom ga ik in kort bestek de hoofdzaken van de zinsontleding nog eens met jullie doornemen."

"Sawè".

"Iedere enkelvoudige zin is gebaseerd op één *gedraging*, wat een handeling, het ondergaan van een handeling, of een toestand inhoudt."

Ik zwege um de volgende "Sawè" of te wachten.

"Sawè".

"Dat gedrag is iets wat je *gezegd* wordt, wat je je zelf *gezegd*, of wat je een ander *opdraagt* of *gezegd*; kortom, het is het *gezegde*".

Ik wachtten op de volgende "sawè", onderwiel ik '*is jarig*' en '*koop*' op het bord as *gezegden* onderstreepten. Möör der kwam niks. Ik keke verbaasd nöör 'sawè' haer gezichte: ze keek heel belangstellend nöör het bord. Dat gaf mien mood en ik zetten mien beste beentjen veur.

"Wie zich aan het gedrag, de handeling, het *gezegde*, *onderwerpt*, een ander eraan *onderwerpt* of eraan *onderworpen* wordt, is het *onderwerp* van het *gezegde*". Ik onderstreepten '*mijn vriendin*' en '*ik*'.

Rustig kon ik verder goan met lesgeven. De klasse was één en al aandacht. Ik vertelden dat '*is jarig*' een **naamwoordelijk gezegde** was, omdat het uut een **werkwoord** en een **naamwoord** bestond, '*koop*' enkelt een **werkwoord** was en döörumme **werkwoordelijk gezegde** heetten, dat '*Morgen*' noader het *tiedstip bepoalden*, wöörp het gezegde gebeurden, dus een biewoordelijke bepoaling (bijwoordelijke bepaling) van tied

was; "van tijd", zei ik natuurlijk keurig. Ik vertelden dat 'mijn' en 'leuk' bepoalingen (bepalingen) wären bie 'vriendin' en 'cadeautje', wat zelfstandigheden bint, wöördeur ze bievoeglijke bepoalingen (bijvoeglijke bepalingen) heet, dat 'een leuk cadeautje' een veurwerp (voorwerp) is, dat mien gezegde ondergaan of liejen mot: **lijdend voorwerp (liejend veurwerp)**; en dat 'haer', mien vrindinne dus, *meewerkten* deur het cadeautjen an te pakken, tenminsten dat ik dat hoapten, anders ging de hele veurstelling neet deur; 'haer' most echt **meewerkend veurwerp** wäzen.

Onderhand stond der het volgende schema op het bord:

zin →	gezegde →	werkwoordelijk
	→	naamwoordelijk
	onderwerp	
	voorwerpen	→ lijdend
		→ meewerkend
	bepalingen	→ bijwoordelijke
		→ bijvoeglijke

Ik vertelden nog dat het **oorzakelijk voorwerp** en de **bepaling van gesteldheid** later nog wel is an de orde kwammen, möör dat de klasse dit eerst goed deur most hebben.

"Wie heeft er wat te vragen?"

'Sawè' stak de vingerop.

"Jaaa ... ?"

"Wat te vroagen he'k feitelijk neet, ik wol wat zeggen."

"Jaaa ... ?"

"Wöörumme ze mien neet eerder zoo uutelegd hebt, hoe het in mekäre zit, snap ik neet, möör iej wordt in ieder geval bedankt. Ik snap het noe helemoale!"

Dat allemoale in het Dèventers, want wie kenden mekäre al heel lange.

En döörumme antwoordden ik een beetjen beduusd:

"Sawè!"

Oke in het Dèventers is een **enkelvoudige zinne** een taaluting dee in **ge'articuleerde spraakklanken, schrifttekens, seinen of gebören, onge'articuleerde klanken, ene mededeling of ene vroage inhöldt**. Wat veurbeelden.

Twee kinder spölt met mekäre 'on of ef', een spölleken wöörbie evroagd wördt: "On of ef?" De vroager knip zien knoeste of voeste too, wöör wat kuizen of krallen in zit. De vroage is feitelijk: "Heb ik een onèven getal kuizen in de hand of heb ik een èven getal kuizen in de hand?"

Dit bint twee vroagen. 'On of ef' is dan oke een *samengesteld zinneken*, bestoande uut de *twee enkelvoudige zinnekes* 'On' en 'Ef'.

Zoo zo'j 'On' en 'Ef' de twee kortste *éénwoordzinnenes* van het Dèventers kunnen neumen.

'Sawè' betekent '*Het zal wel*', soms wat cynisch, soms wat twiefelend, soms wat vals bescheiden emeend. 'Sawe' wördt deur de slechte ärticula-tie van veural de medeklinkers vake neet esnapt, möör het is èven goed een mededeling en dus is 'Sawe' een *enkelvoudige zinne*.

'Reageren deej ik der möör neet op' is een wat langere enkelvoudige zin-ne, dee tevens teunt dat de structuur van een Dèventers zinneken toch wel is een keertjen van dee van een Hollands zinneken verschilt. In het Standaard Nederlands zol iej immers zeggen en schrieven: '*Ik reageerde er maar niet op*', een maniere van zeggen en schrieven, dee een echte Dèventersen as een *hollandisme* veurkump. Dat geldt oke veur een me-dedeling as '*Ik goa hen vissen*'; in het Nederlands: '*Ik ga vissen*'.

Een heel mooi veurbeeld is wel: '*Wie mot is an 't werken an*', in het Ne-derlands: '*Wij moeten nodig aan het werk*'. Wee zich echt wil verdiepen in de *werkelijke structuur* van het Dèventers en andere Nedersaksische dialecten, mot een grondig onderzoek verrichten vanuut de **structurele grammaticale opvattingen**. Dende hef niks an de *traditionele redekun-dige ontleding*. Het geet namelijk völle meer um het **klank- en woord-beeld** as um **onderscheiding** van zinsdelen. Het geet um **onderschei-dende woordgroepen**.

Helaas zol vergelieken van woordgroepen in de streektal ('Reageren deej ik der op') en het Nederlands ('Ik reageerde er op') hier völs te ver-re voeren, vandöör dat heel simpel de verschillende 'traditionele' zinsde-len bekeken en met mekäre vergeleken wordt.

Het zal dus veurkommen dat schienböör onneudig zinsdelen wat noader besproaken wordt; dat kan neet anders.

Noa mekäre wordt bekeken:

1. gezegde
2. onderwerp
3. liejend veurwerp (lijdend voorwerp)
4. meewerkend veurwerp(voorwerp)
5. oorzakelijk voorwerp
6. bievoeglijke bepoaling (bijvoeglijke bepaling)
7. biewoordelijke bepoaling (bijwoordelijke bepaling)
8. bepoaling van gesteldheid (bepaling van gesteldheid)

1. Gezegde

Der wördt volstoan met veurbeelden, wöörin het **gezegde** onderstreept is.
Hee *löp* – Mien moder *slöp* – Het *règent*
Het olde mense *kwam* te *vallen* – Hee *hef* een *hekel* an iederene.
Der is gin enkel verschil met het Nederlands, oke neet wat de woordorde betreft. In 't vervolg wördt dat neet meer op'emerkt. Aneduud wordt enkelt de verschillen.

Dit wāren **werkwoordelijke gezegden**. Döörnoast bint de **naamwoordelijke gezegden** bekend:

Mien breur is *doodzeek* – Dee man *mot hāristikke rieke wèèn*
Wat een lange sloadood wördt dat. ('sloadood' is een "klankspölling" van 'soldoat')

As bekend völt het **naamwoordelijke gezegde** uut mekäre in een **werkwoordelijk** en een **naamwoordelijk deel**.

In het Nederlands is het **werkwoordelijke deel** een vorm van een van de volgende **koppelwerkwoorden**:

zijn – *worden* – *blijven* – *lijken* – *blijken* – *schijnen* – *heten* – *dunken* – *voorkomen*.

Van dee *negen* werkwoorden bint der in het Dèventers möör *dree koppelwerkwoord*:

Wèzen(zijn) – *worden* – *blieven* (blijven). De anderen bint *hulpwerkwoord van modaliteit*, umdat in het Dèventers *te wèzen* (*wèèn*), *te worden*, *te blieven* neet vort eloaten wordt:

Hee *bleek doodzeek te wèzen* (*blieven of worden*)

Mien moder *leek wel honderd te wèzen*

De sjaffeur *scheen bewusteloos eworden te wèzen*

In een bepoald geval is *heten* in het Dèventers **koppelwerkwoord**, namelijk as het een *name* an het ene of het andere koppelt: *dee jonge heet Jan* – *Dat heet broodnied*.

N.B. Wie mot uitkieken met zinnen as 'Hee bleek dronken achter het stuur te zitten'; döörin is *bleek* een **zelfstandig** werkwoord. "*Dat hee dronken achter het stuur zat bleek*." Het cursieve deel is **onderwerp**(szin) en 'bleek' is **werkwoordelijk gezegde**.

2. Onderwerp

In het algemeen hebbe wie te doen met een **gewoon onderwerp**:

Ik goa nöör huus

– Geet *Jan* oke mee?

Dat kind oneerlijk?

– Op de kaste likt *de boken*

Lope *wie* allemoale?

– *Vrieheid*, een groot goed!

Sommige veurbeelden loat zeen dat het gezegde der neet altied bieeneumd huf (hof, hoofd) te worden.

Der bint ook onderwerpen dee *onderworpen wordt*, zgn. **liejende(lijdende) onderwerpen**:

Dee krante wördt vandage völs te late bezörgd.

De stoepe mot neudig eschrobd (worden).

Zoo is tevens het **loze onderwerp** bekend, d.i. een *onderwerp zonder enige inhold*. Heel dudelijk bint veurbeelden as:

Het règent – *Der* wördt ebeld – *Het* zeumert.

Dan is der natuurlijk nog het **veurlopig (voorlopig) onderwerp**:

Der is oaverlejen *een veuranstoande grootburger*.

Der → veurlopig onderwerp

Een veuranstoande grootburger → gewoon onderwerp

Het is verboaden *de beesten te voeren*.

Het → veurlopig onderwerp

De beesten te voeren → (beknopte) onderwerpszin

Een Dèventenaer dee wat neet lust, zal neet gauw zeggen: "Ik luste dat neet." Hee zeg: "Mien lust *dat* neet." Mien is in dat geval een oordeel weergevend **meewerkend** veurwerp, want had hee neet *epreufd* of *mee'ewerkt* an de *beoordeling*, dan had hee neet eweten dat '*dat*' hem neet smaakten.

In '*Hee* is groteder as *mien*' mot *MIEN* is èven bekeken worden, want voege wie *binne* (ned. *ben*) too, dan zol het motten wèzen: '*Hee* is groteder as ik binne'. Dat is dan een samengestelde zinne, wöörin 'as ik binne' een **biewoordelijke biezinne** van *vergelieking is, met 'ik'* as **onderwerp**. *Mien* wördt in het Dèventers neet as zoodoanig ervären, want '*binne*' wördt neet too evoegd. *Mien* wördt as **bepoaling** eveuld en zoo behandeld. Dat is ofwiekend van het Nederlands.

3. *Liejend veurwerp (lijdend voorwerp)*

Het wördt ook wel **passief veurwerp** enumd. Der kan volstoan worden met wat veurbeelden:

"Ik atte een *appeltjen*".

"Broos Seemann schreef *een breefwisseling* in het Dèventers".

"Ik bezitte *gin cent*".

"Ze vangt tegenwoordig *een bult vis* in 'n *Iesselt*".

"Ze hebt *de hele supermärkt* verneeld".

"Ik heb *het* oe wel ezegd, *dat e neet kommen zol*".

"Wee hef hem *dat* egeven, *dee stapel boken döör in de hook*?"

Wat zinnen hierboaven kunt **liejend (lijdend)** emaaft worden:

'Een *appeltjen* wier (wordden, werd) **deur mien* egèten'.

'Een *breefwisseling* werd **deur Broos Seemann* eschreven'.

'Een *bult vis* wördt der tegenwoordig in 'n *Iessel* evangen'.

'De *hele supermärkt* is verneeld eworden'.

*De cursieve zinsdelen bint van **onderwerp actief veurwerp** eworden; de **liejende veurwerpen** bint **passieve onderwerpen** eworden.

In 'Ik heb *het* oe wel ezegd, ... ' en 'Wee hef hem *dat* egeven, ... ' bint '*het*' en '*dat*' **veurlopige liejende veurwerpen**, want de *echten* komt döörnoa pas, ene zelfs as *zinne*.

4. *Meewerkend veurwerp(voorwerp)*.

De mobiele eenheid beletten de stakers de deurtocht.

1. De stakers rukten op.

2. De M.E. beletten het oprukken van de stakers.

Zee beletten dat *an de stakers*. '*De stakers*' – **meewerkend veurwerp** in *engere zin* of **echt meewerkend veurwerp**.

De bekende annemmer bouwden mien vader een niej kantoer.

1. Mien vader gaf de bouwopdracht.
2. De annemmer voerden de opdracht uut.

'Mien vader' → **echt meewerkend veurwerp**.

In de volgende veurbeelden bint de *echte mw. vw.-en* gecursiveverd:

Hee gaf de *jubilāris* een prachtig cadeau.

(*an de jubilāris gaf hee het.*)

Nieje kousen hef mien moder *mien* ebreid. (*veur mien*)

Ik vertelden mien *breurken* het hele verhaal. (*an mien breurken*)

Der is blickböör een ezelsbruggetjen um het *meew. veurw.* op te sporen, namelijk de vroege: 'an of *veur* wee of wat wördt der ewerkt?'

Dat kump *veur* het *Dèventers* al heel goed uut, want *an of veur* wördt in dee taal hoast altied vort eloaten, in tegenstelling met het Nederlands.

Vergeliek boavenstoande veurbeelden met het Nederlands:

Hij gaf een prachtig cadeau *aan de jubilaris*.

Nieuwe kousen heeft mijn moeder *voor* mij gebreid.

Ik vertelde het hele verhaal *aan mijn broertje*.

De ezelsbrugge um **meewerkende veurwerpen** te vinden voert wel tut het beneumen van zinsdelen tut **meewerkend veurwerp**, dee het feitelijik neet *echt* bint.

In *dialecten* bint döör een boel veurbeelden van, dee oke hun weg in het Nederlands evonden hebt:

1. "Dat lik *mien* neet goed te wèèn". (*an mien: mien* is een **be'eurdelend meewerkend veurwerp** in *rumere zin*)

2. Noa de scheiding blijft völle kinder *hun vader* trouw, as ze an hun moder too ewezen wordt. (*ondervindend mw. vw.*)

3. "Ja, ik bin *mien* der eentjen". (*mw. vw. van geveul*) De Twentse humorist Herman Finkers hef dit zinneken in het Nederlands gebruikt. Dat werkten op de lachspieren: "Ja, ik ben *mij* er eentje!"

4. Moder dreugden *breurken* de troanen. (Het wāren 'breurken' *zien* troanen: *mw. vw. van bezit*)

5. "De zwärte handel lei *dee smerige *ow'er gin windeier*". (mw. vw. van *veurdeel*). *Een ow'er is een *oorlogs-winst-maker*.

6. "Nou, dee nije autobane hef *de eigenaer van dat café anders zien bestoan ekost*". (mw. vw. van *noadeel*)

In de vorm van een **biezinne** of **meewerkende veurwerpszinne** kan dit **veurwerp** ook veurkommen:

"Ik heb 't *hem* egeven".

"*Wee?*"

"*Dee döör achter dee piläre zit*".

5. Oorzakelijk veurwerp

Bie dit veurwerp is, wat het onderwerp dut, *op'ewekt*. De *oorzaak* van dee *opwekking* is het **oorzakelijk veurwerp**.

Nöör de vorm bint der drie benamingen veur: **oorzakelijk veurwerp**, **veurzetselveurwerp** of **tweedenaamvalsveurwerp**.

Stel dat een mense weerstanden *opwekt* en der wat *tegen hem* ondernomen wördt, dan zol hee op een keer de volgende vroege kunnen stellen: "Wee hef oe *tegen mien* op'eschuund?"

Tegen is hier een *vast* veurzetsel, want het is al tied '*opschunen tegen*'; '*tegen mien*' wördt dan **oorzakelijk** of **veurzetselveurwerp** eneumd.

Andere veurbeelden bint:

"Loa we möör hoapen *op een goeie oavond*".

"*Op zien eerlijkheid* konden ze nooit vertrouwen".

"Dee jonge vrög gewoon *um een pak slaag*".

"Tradities verzet zich vake *tegen nije dinger*".

As het veurzetsel emist kan worden, dan wordt het vake vort eloaten:

"Vol *verwachting* klopten zien härtjen, möör Sunterkloas kwam neet".

"Wie bint *de brand* meester!" riep de lulleman.

In disse gevallen is de name '**veurzetselveurwerp**' neet op zien plaatse, möör *mot* '**oorzakelijk veurwerp**' ezegd worden.

De tweede naamval wördt bie dit veurwerp nauwelijks meer gebruikt:

"Ik verklöre oe *des doods* schuldig", kump in het Dèventers neet allenig neet meer veur, umdat de doodstraf of'eschaft is, nee, in kinderspöllekes

heur iej noe enkelt nog: "Ik veroordele (of vereurdele) oe *tut de dood deur de strop*". (bie reuvertjen spöllen op'etekend)

Veurlopige oorzakelijke veurwerpen bint der te oaver:

In "Ik hebbe *deroaver* noa'edacht, *wa'k oe zol geven*", is '*deroaver*' **veurlopig oorzakelijk veurwerp** en '*wa'k oe zol geven*' een biezinne en wel **oorzakelijke veurwerpszinne**.

6. Bievoeglijke bepoaling (bijvoeglijke bepaling)

Disse bepoaling zeg wat van een zelfstandigheid; der wördt *uitbreiding of beperking* an egeven:

Het grote huus	–	Het huus <i>an de oaverkante</i>
Geert Grote	–	De <i>gekroonde</i> stokvis

Een heel ampärte **bievoeglijke bepoaling** is de *biestelling* (*bijstelling*): Revius, *de bekende Dèventer dominee-dichter*, verhuusden nöör Leiden. Herman Körteling, *de Dèventer pennestilist*, blif altied nog heel aktief schrieven.

7. Biewoordelijke bepoaling (bijwoordelijke bepaling)

Dinger gebeurt op bepoalde tieden, op plaatsn, deur andere dinger, op een wieze, wel of neet of meschiens. **Biewoordelijke bepoalingen** geeft dat an. Ook noe weer veurbeelden uut de praktijk van alle dag op'etekend. Ze geeft dudelijk an dat Nederlands sprèkenden um Dèventers te leren hun zinsbouw neet völle hoofd te veranderen.

"Ik zitte *al de hele dag thuus*". → tied en plaatse.

"Wie moss'n alles *nöör 't stesjon* sjouwen". → plaatse.

"Hee hef *hätstikke slecht* ewerkt". → groad en hoedoanigheid.

"En toen hef ze hem *met een broodmes* vermoord". → middel.

"Wat mos' e? Hee hef *um mien* ontslag enoam'n". → rëden.

"Nee, zien wagen slipt'n *deur de gladdigheid*". → oorzaak.

"*Tut onze opluchting*, ma'k wel plechtig zegg'n". → gevolg.

"Ik doo 't *lekker toch* neet!" → toogeving.

"*Volgens mien mening* is dee keerl gek". → beperking.*

"*Veur zien breudjen werkt e!*" → doel.

"*Vieftig gulden* kostten het gebonden exemplaar". → hoevölheid.

"Döör hadde wie 't *toch nog hoaste* verspöld". →toogeving en modaliteit.

"Wat löp Gerärd Nijboer *hård!*" → intensiteit.

* '*Volgens mien mening*' is in het Dèventers gin "*foute*" contaminatie.

Natuurlijk kunt dee bepoalingen oke in de vorm van **biewoordelijke bie-zinnen** veurkommen.

8. *Bepoaling van gesteldheid (bepaling van gesteldheid)*

Dit zinsdeel gef de *gesteldheid* an wöörin een *onderwerp* of een *veur-werp* verkeert:

"Dat jonk hef alweer zien knejen *kepot* evallen!"

Kepot zeg wat oaver de *gesteldheid* van de *knejen*, möör het vertelt oke wat oaver *vallen*. Feitelijk is *kepot* met *twee* andere *zinsdelen* verbonden; döörumme wordt der wel esproken van **dubbelverbonden bepoaling**.

Meer veurbeelden, met de ciefers 1 en 2 emerkt um an tegeven met welke zinsdelen de bepoaling verbonden is:

"Dat mense lag *doodstille* in bedde"
 2 1

"Weet iej hoe o'k zon man neume? *Een kakkerd!*"
 2 1

"Dee vent? *As dokter* is dee gin vierduit weerd".
 1 2 2 2 (weerd wèzen)

Der wördt op'ewezen (nog is) dat disse acht zinsdelen in het kort besproken bint um de zinsopbouw van het Dèventers wat an de orde te stellen. De lèzer dee zukke dinger wat minder interesseert, kan dee dreuge stof makkelijk oaversloan of enkelt gebruken um noa te sloan. Veur de volledigheid most dit allemoale besproken worden. En noe zult der verschillenden hiero reageren met:

"Sawè!"

20. Ikke en ieje en wiebeiden.

Nog dichte eslagen likt ze veur mien:

WOORDENBOEKJE	—	WOORDENBOEK
VAN HET		VAN HET
DEVENTERSCH DIALECT		DEVENTER DIALECT

Ja, noast mekäre likt ze, veur mien op mien bureau, wöör de tekst-verwerker opsteet. Het rechter book is het jongste, van midden tachtig; het hef een härde wat donkerbrune kaft, het linker wördt op 31 maart 1993, wat dacht iej, *zeuven en negentig* jöör, möör het hef in 1936 deur *P. Fijn Van Draat* een verjongingskuur ekregen; de slappe, grieze kaft is deur de tied verweerd.

Ondertussen heb ik de beide boken lös eslagen, en ik zee dat het rechter book, het jongste dus, een hele staf van medewerkers ehad hef en onder eindredacteur *G.J. Mäkel* zien beslag ekregen hef.

"An hem hoof iej neet zoovölle aandacht te besteden," kraakt het olde book, "van hem bint der nog wel wat bie Praamstra te koop, möör ikke neet; ik bin antikwärisch vake al egeeneet meer te kriegten."

"Hee hef gelieke, ik bin jong en ik blieve der nog wel èven", piept het oeleken op de umslag van het jungesken. "Besteed noe möör èven aandacht an mien grote breur, want döör he'k een boel van eleerd."

"Loat hem zelf möör vertellen", zeg ik.

"Goed", zeg de olden.

"In mien '*Voorbericht voor den eersten druk*' steet dat het Dèventer dialect de laatste jören doanig elejen hef; dat was dus toen as ik geboren wier op het ende van de negentiende eeuw. As veurbeeld wördt eneumd dat het antal '*vleeseters*' onrustbärend is estegen en de '*vleiseters*' met hetzelfde getal of enoamen bint. Vandöör dat *Draaijer* het neudig vindt as '*taalminnaer*' het Dèventers is onderhanden te nemmen. Bie de inleiding hef mien schepper dankböör gebruik emaaft van het '*Geldersch-Overijsselsch woordenboek*' van *J.H. Gallée*, dat in het begin van mien geboortejöö verscheen. Het zol noe, hoast honderd jöör later, goed wèzen as nog is een of andere leefhebber besprak hoe of ik zon beetjen in

mekäre stèke, um reden dat de mensen oe oke bèter snapt." Dat laatste richtten hee an zien völ jongere breurken.

"Iej hebt geliek", antwoordden dee, "want ik beginne in mien 'voorwoord' met: "De woordenschat van het Deventer dialect is voor het eerst beschreven door *W. Draaijer* (M. Nijhoff, Den Haag 1896)." Het is hærtstikke sneu dat de meeste leefhebbers van het Dèventers de eerste of de tweede druk van *Oe* neet meer kunt noasloan, umdat iej der hoast neet meer bint. Ik make dat wel een beetjen goed, möör helemoale mien met *Oe* identificeren kon ik toch oke neet: Dèventers is lèvend en ontwikkelt zich en ik most wel met de tied meegoan um gin dooie deender te worden."

"Döörumme bin ik zoo blie dat iej oe neet veur mien schaamt", zei de olden, "Iej hebt mien integendeel goed anevuld in oew optreden; en dat vind ik prachtig van oe."

"Och", zei het jonge breuksken, "Iej mot möör zoo rèkenen, veur de leefhebbers van *Oe* en mien mot het wèzen: *Ikke en ieje en wiebeiden*."

"Döör holde wie het op", zei ik.

Dree man hebt ezörgd dat het 'Woordenboekje van het Deventersch dialect' der noa bienoa honderd jöör nog is:

1. In 1896 bezörgden *W. Draaijer*, leraer an de HBS te Leiden, de eerste druk.

2. Op de umslag van de tweede druk steet vermeld dat *J.C.L. van der Lande*, in 1936 woonachtig in Ubbergen, ene van de bezörgers van de tweede druk was.

3. *Prof. Dr. P. Fijn Van Draat*, uut Utrecht, was de tweede bezörger in 1936; hee schreef '*Voorbericht voor den tweeden druk*'.

De tweede druk was een uitgave van de '*N.V. Uitgeversmaatschapij Æ.E. Kluwer – Deventer*'. Dat mag hier neet vergèten worden, want wee de name *Kluwer* heurt en zut, denkt voort an mooie *wetenschappelijke* uitgaven.

Fijn van Draat schreef in het veurbericht oaver dinger, dee noa ruum vieftig jöör noa 1936 heel mooi met de feiten noe vergeleken kunt worden. Der wordt der hier een boel an'estipt, dee de *leefhebber van noe* mooi kan vergelieken.

2a. De telwoorden van 1 tut 10. "Ik heb vier, vief appels". "Jan hefter ene, zesse, achte, tiene". Möör: twee en drie verandert neet. (F.V.D. beschrif dit allemoale onder 2.a-2.f, 3.a-3.c in het Nederlands).

b. Dèventers kent neet ik en gij: *wel ik en iej; dee laatsten hebt een tweede vorm op -e, as ze absoluut, dus zonder gevolg, gebruikt wordt: "Wee hef dat ezegd?" - "Ikke".*

c. Een biewoord höldt vake *-e as utgang, dee feitelijk al eeuwen deenden um uut het bievoeglijke naamwoord een biewoord te vormen: "De stok was meer as een elle lank", möör: "Dat duurt mien te lange". "De meester was heel streng". - "De jonge wier te strenge behandeld".*

3a. De medeklinkers bint heel bewègelijk:

"'t Kump ter zoo need *ob an*".

"'t Arme kukentjen *dad et laaste waz udekommen*".

"'t Stak zien kob *onder de vleugels*". (Stak sien gef F.V.D. neet.)

"Hee kreeg 'n kob *as fuur*". (as fuur gef F.V.D. wel, möör hee beklemteunt het neet as een geval van bewègelijkheid van medeklinkers.) 'kreeg' steet hier tègenoaver 'een kop as hee kreech'.

Noa het veurbericht zeg F.V.D.: "Ter aanwijzing van de uitspraak heb ik, naar het voorbeeld van Prof. Gallée, de volgende letterteekens aangemen: ..."

Hee herhaalt dus wat Draaijer al edoan had. Het zal de lèzer van disse sproakkunst neet verbazen, dat der een ander tekensysteem ekoazen wördt as noe, in 1993. As veurbeeld een fragmentjen uut "'t Léleke ende-küken", vertaling in het Dèventers, een spreuksken van Hans Chr. Andersen: "Het lelijke jonge eendje", wat as veurbeeld van vertellen en spellen in het Dèventers in het woordenbook of'edrukt is.

"O, wat was 't lekker büten (op de -ü- ook nog een ^)! 't Was zomer, 't höj ston an d'n öpper (op de -ö- een ^), 't zaod (gin -oa-) was ripe, de haver grön (-ö- met ^). De heiläover (eiber, uiver, ooievaar) lip op z'n lange rooie pooten égyptís te babbelen; dat taaltjen hatte van môderman eleerd.

Ûm de landerijen en weijens wazzen groote bossen, en middel in diee bossen diepe kölken.

Sjonges, 't was zoo lekker büten (^)!

Middel in de zünne lag daor 'n öld spiker met diepe greften d'r ümhen; en van de mü^ren òf tüt an 't water tō stonnen planten met groote blajen, diee zoo hóge waren, dat kleine hümmels d'r best rechtop onder konnen staan; 't waster zoo wö^st as middel in 't bos.

Hier zat 'n pîlende te brö^jen. Maor wat dü^rden dat lange , eer de eier ü^tebrö^jd waren! Hiee had ook weinig anspraak; de andere pîlenden zwömmen vö'lle lieever in de grefte rond, as dat ze onder 'n blad met hum gongen zitten kwèken."

Veur het spreuksken is een 70-tal sterke en ander onregelmoatige werkwoorden ofedrukt, dee schematisch as volgt inedeeld bint:

Inf.	Ind. praes.	Praet.	Part. pass.
		1e p. sing.	1e p. sing.
		3e p. „	1e p. plur.
	1e 2e 3e p. pl.		
brèken	brèke brek brèkt	braok of brak braoken of brakken	ebroaken

Dit is het eerste van de tientallen werkwoorden. As laatste werkwoord is 'hebben' in de lieste openoamen:

hebben	heb of hebbe hef hebt	had hadden	ehad
--------	-----------------------------	---------------	------

Het is leuk dat een werkwoord as 'knûven' (nieje Dèventer spelling 'knoeven') te zeen is, wat in zien vervoeging noe nog neet veranderd is:

knûven	knûve knûf of knûft knûft	knaofe knaoven	knaoven of eknûfd
--------	---------------------------------	-------------------	----------------------

Toch kan op'emerkt worden dat in disse tied meer 'kluf' en 'knuf' ezegd wördt as 'kloeft' en 'knoeft'. 't is net of het Dèventers zich meer en meer geet verzetten *tegen de zwakke verhollandsing*. Dat kan oke econstateerd worden bie vormen as:

hee lèèft → hèè lef

hee woont → hèè wönt

zee vleukt → zee vluk

hee hoeft → hee hòf → hee huf

En dat bint dan vier willekeurige veurbeelden.

Het heufdstuk wöörin de vervoeging van de werkwoorden bie *Draaijer* besproken wordt heet: *Inleiding*.

Dee inleiding is vandage nog zoo van weerde, dat dee hier veur een deel overonnenen wöördt.

Het geet um hoast de hele eerste bladzije, wöörin de weerde van een dialect veur stad en streek heel mooi nöör veurten kump veur het jöör 1896. Vergeliek dat met noe , lèzer!

Inleiding

"De tongvallen, die in Groningen, Drente, Overijssel en de Graafschap worden gesproken, herinneren in veel opzichten aan het Oud-Saksisch, d.i. de taal van den Germaansche stam, die vroeger het Noord-Oostelijk deel van ons vaderland bewoonde. Het Deventers is dus een Saksisch dialect en verschilt niet weinig van het Algemeen Nederlandsch, dat een sterk sprekend Frankisch karakter draagt.

De kennis der dialecten, waarin zoo veel oude taalelementen voortleven, is voor den taalvorschuer van het hoogste belang.

Over het algemeen is op het platteland het oude dialect beter bewaard dan in de steden. Dat neemt niet weg, dat ook stadsdialecten voor de taalstudie van groot belang zijn.

Het kan wel niet anders, of het dialect van een stad als Deventer, van oudsher bekend om haar uitgebreiden handel en beroemd om haar inrichtingen van onderwijs, moet veel geleden hebben; en toch hebben de vele nadeelige invloeden, die er op werkten, niet zulke groote verwoestingen aangericht, als we zouden verwachten. Dat komt, omdat de Deventerschman zijn taal lief heeft. Hij lacht even hartelijk om den bekrompene van geest, die hem wil wijs maken, dat zijn dialect eigenlijk een verbasterd Nederlandsch is, als om vroegere stadgenoten, die een blauwen Maandag of iets langer in Holland gewoond hebben en van daar een nieuw taaltje meebrengen, dat niet zelden naar Hooghaarlemmerdijsch riekt. Hij is zich volkomen bewust, dat het hart ons gehele leven door het best de taal spreekt, die we aan moeders knie geleerd hebben, dat het aanstellerij is, de taal zijner jeugd tegenover vroegere bekenden en vrienden te willen verloochenen. Tegenover vreemdelingen, voor wie het dialect minder goed verstaanbaar is, zal hij de beleefdheid in acht nemen de beschaafde omgangstaal te gebruiken.

Als schrijftaal is het Deventersch maar hoogst zelden (in 1896) gebezigd; vandaar dat hij, die den woordenschat van dit dialect aan anderen bekend wil maken, al zijn stof moet putten uit de gesproken taal. Dat is een werk van tijd en geduld, en hoeveel moeite hij ook aanwendt, zijn arbeid zal steeds zeer onvolmaakt blijven. Toch zal zijn ernstig streven bij velen reeds waardering vinden.

Aan een bloote lijst van woorden met vermelding hunner betekenis heeft de taalvorscher evenwel niet genoeg. Hij moet ook weten, hoe ze worden uitgesproken en verlangt daarbij tevens zinnen, uit den volksmond opgeteekend, waarin ze voorkomen. Eerst wanneer aan deze drie vereischten voldaan is, krijgen de woorden voor hem kleur en leven."

Wat een schitterend verhaal: leefde, ofkomst, moders knee, uitspraak, woordenkennis, kennis van de *sprèktaalzinsbouw hei'j neudig um veur oezelf* de woorden *kleur en lèven te doen kriegen*; Zoo is het! Meer mot een *spraakunst*, dee de *kunde* en *kunst* van de *spraak* wil *bevestigen* of *vaste leggen, neet willen wèzen*.

Wat fijn dat deur mensen as de Dèventer dialectschrievers van noe ook al een *schrieftraditie wòrdt op'ebouwd!*

Mooi is het um vaste te stellen dat de neiging tut in mekare opgoan van klankverbindingen noe nog èven sterk is as vrogger. Hier volgt alle veurbeelden dee *Draaijer* gef; dōōrachter bint ezet: moderne spelling in de directe rede, en de gebruikelijke spelling in zinnen dee neet uut een gesprek komt.

<i>1896dev.</i>	<i>1896ned.</i>	<i>1993 directe r.</i>	<i>1993 gewone sp.</i>
aj	als ge	a'j	as iej
ak	als ik	a'k	as ik
asse	als hij	as e	as hee
asse	als ze	as ze	as ze(e)
aster	als er	as ter	as der
awe	als we	a'we, azze wie	as wie
azzet	als het	as 't	as het
azzî	als gij	azziej	as iej

bij	bent ge	bi'j	bin iej
bink	ben ik	bi'k	bin ik
bîwe	bennen we	bi'we	binne wie
buwe			
daj	dat ge	da'j	dat iej
dak	dat ik	da'k	dat ik
dawe	dat we	da'we, dadde wie	dat wie
dauwe			
déje	deed hij	deej e	deej/d hee
dék	deed ik	deej ik('k)	deej/d ik
daoj	daar gij	döör iej	döör ieje
		door iej	door ieje
dôj	doet ge	doo'j	doo iej
dôk	doe ik	doo'k	doo ik
dütte	doet hij	dut e	dut hee
duwe	doen we	doo we	doo we/wie
gaoj	gaat ge	goa'j	goa iej
gaok	ga ik	goa'k	goa ik
gaowe	gaan we	goa we	goa we/wie
gieete	gaat hij	geet e	geet hee
haddî	hadt ge	ha'j	had iej
haj			
hatte	had hij	had e	had hee
heffe	heeft hij	hef e	hef hee
hei	hebt gij	hei'j	heb iej
hek	heb ik	he'k	heb ik
isse	is hij	is e	is hee
ister	is er	is ter	is der/döör
izzet	is het	izz't	is het
koj/kôj	kondt ge	ko'j	kon iej
kouwe	kunnen we	kou we	könne wie
		kui we	kunne wie
kréche	kreeg hij	kreeg e	kreeg hee
kriche	krijgt hij	krige	krig hee
krîj	krijgt ge	krie'j	krieg iej
krîk	krijg ik	krie'k	krieg ik
krîwe	krijgen we	krie'we	kriege wie
kuj	kondt ge	ko'j	kon iej
kui	kunt ge	kui'j	kun iej

kümbet	komt het	kump 't	kump het
kuwe	konden we	ko'we	konn/de wie
lîte	liet hij	liet e	liet hee
laoj	laat ge	loa'j	loatiej
laok	laat ik	loa'k	loat ik
laote	laat hij	löt e	löt hee
		loat e	loat hee
laowe	laten we	loa we	loate wie
lauwe		lou we	
mak	mag ik	ma'k	mag ik
moj	moet ge	mo'j	mot iej
mok	moet ik	mo'k	mot ik
mosse	moest hij	mos e	most hee
motte	moet hij	mot e	mot hee
ðffe	of hij	of e	of hee
ðj	of gij	o'j	of iej(e)
ðk	of ik	o'k	of ik(ke)
ðkktet	of ik het	o'k't	of ik het
ðwe	of we	o'we	of wie
		ovve wie	
slaoj	slaat gij	sloa'j	sloa iej
slaok	sla ik	sloa'k	sloa ik
slötte	slaat hij	slöt e	slöt hee
slaowe	slaan wij	sloa we	sloa we/wie
sluche	sloeg hij	sloeg e	sloeg hee
stieete	staat hij	steet e	steet hee
		stît e	stît hee
staoj	staat gij	stoa'j	stoa iej
staok	sta ik	stoa'k	stoaik
stonne	stond hij	ston e	stond hee
staowe	staan we	stoa we	stoa we/wie
tuë	toen hij	toe(n) e	toen hee
waffer	wat voor	wa'veur	watveur
was	wat is	wa's	wat is
wasse	was hij	was e	was hee
wij	wilt ge	wi'j	wil iej
wik	wil ik	wi'k	wil ik
wille	wil hij	wil e	wil hee
wiere	werd hij	wier e	wier hee

wîwe	willen we	wi' we	wille wie
waoj	waar gij	woa'j	wöör iej(e)
		woo(r)'j	wooriej(e)
wòj	wildet ge	wo'j	wol iej
wòk	wilde ik	wo'k	wol ik
wòlle	wilde hij	wol e	wol hee
wötte	wordt hij	wö(r)t e	wördt hee
zak	zal ik	za'k	zal ik
zalle	zal hij	zal e	zal hee
zieej	ziet ge	zee'j	zee iej
zieek	zie ik	zee'k	zee ik
zieewe	zien we	zee we	zee we/wie
zoj, zòj	zoudt ge	zo'j	zol iej
zok	zou ik	zo'k	zol ik
zolle	zou hij	zol e	zol hee
zouwe	zullen we	zou we	zulle wie
		zui we	
		zu' we	
zowe	zouden we	zo' we	zolle wie
		zuwe	
zui	zult ge	zui'j	zul iej

Disse uitspraakveurbeelden teunt dat het "Dèventer klank- en verbindingsgebeuren" of de *inclinatie* nog net zoo is as 100 jöör elejen.

Natuurlijk verandert der welis bepaalde bugingen in de stemme, möör oaver het algemeen is in de laatste eeuw het Dèventers aerdig intakt ebleven. Juust deur luu as *Draaijer, Fijn Van Draat, Van der Lande* en zoo nog meer kui we dat vandage vaste stellen; dat zal de lèzer van veurgoande rietjes emerkt hebben. Dat der bewèging in een lèvend dialect zit, is dudelijk. Denk möör is an andere vormen, dee ontstoat, bv. bie de werkwoorden: 'zee hoeft' → 'zee hof' → zee huf'; 'hee woont' → 'hee wönt'; 'het geet' → 'het git'; 'loat hee' → 'löt hee'.

Wat 'Woordenboek van het Deventer dialect' van G.J. Mäkel c.s. te bejen hef, hoeft hier neet uiteenezet te worden:

1. Het is te leen en te koop;
2. Disse sproakkunst is mede op dat boek ebaseerd.

Draaijer bevat natuurlijk een prachtige 'Woordenlijst'; dee telt 64 pagina's, um nog is een leenwoord te gebruiken.

Oaver meer studie angoande het Dèventers van *Prof. Dr. P. Fijn Van Draat* wördt nog eschreven.

21. Paadjjen en Pèken

Laatst heurden ik een zestigplusser zeggen: "Hef dee Brinkman noe een *gèken* in zien kop?"

Dat had ik jörenlange neet meer eheurd. 'Gaatjen' was de laatste tientallen jören toch het gewone woord veur een 'klein gat'.

Möör wat heet '*gewoon*', a'j zukke dinger heurt?

In een verhaal oaver de Dèventer Toren schreve ik zelf '*zoltvaatjen*', omdat ik dacht dat dat zoo in het Dèventers most, möör noe raak ik an het twiefelen. Had ik neet '*zoltvèken*' motten schrieven?

In mien jeugd liep der van het Nije Plantsoen tut in Diepenveen een *pèken* of *paadjjen* met hoge peppels der langes, het zgn. *smokkelpaadjjen*. Nog nooit heb ik '*smokkelpèken*' döör tegen ezegd. Raer bint zukke dinger feitelijk, raer in de betekenis van opmerkelijk. Zoo sprakke wie ook altijd van '*Beldman's paadjjen*'. De *Lagestroate* wordden nooit de '*Legestroate*' eneumd. Pas had ik der ene an de telefoon dee wat jeugdherinneringen met mien ophaalden en wat zei dee? Juust! "In de *Legestroate* bie oew huus spölden ik ook vake."

Der is dus bliëkböör (of -baer) Dèventers en Dèventers. Het zol interessant wèzen alle factoren noa te goan dee de groepsontwikkeling en de individuele ontwikkeling van dialecten en strèëktalen is noagingen, oaverniej dan. Der bint namelijk tegenwoordig onderzeukingen bezig dee mot anteunen dat de dialecten zich ontwikkelt tut regiolecten. As ik döör oaver heure en lèze, dan lust mien der nog wel ene, al bin ik geheelontholder. Een regiolect is immers neet meer as een strèëktaal en strèëktalen hebbe wie noe oke. En as der mee emeend zol worden dat dialecten steeds meer nöör het Nederlands greujt, dan is dat al helemoale een misvatting: juust de laatste vieftien jöör zet het dialect en de dialectsprèkers zich völle meer of tegen het Nederlands as cultuurtaal. De 'provincie' hef immers zien eigen cultuur en talen!

Wee in Oost- en Noordoost-Nederland zien oor te luisteren leg, kan in alle teunaerden de dialecten heuren, nog net zoo lèvend(ig) as vieftig of zestig jöör elejen. "Ja", wördt der dan ezegd, "möör jongeren proat het neet meer." Dat is wel wöör, möör dat betekent neet dat ze der gin belangstelling veur hebt. Het kump deur het onderwies dat dialecten min-

der onder de jeugd gebruikt wordt, möör dat wil neet zeggen dat de jongeren hun eigen strèktaal neet gebruiken wilt. Ze schaamt zich minder veur hun eigen taal as een boel jongeren vrogger, is mien ebleken.

En as alle pessimistische utingen oaver dialectgebruuk noe is realiteit bleken, wat dan nog? Van vandage op mårgen verdwienen dut gin enkel dialect. Der zal een lèvendige ontwikkeling blieven in wat veur richting dan oke! Zon ontwikkeling vòlt neet tegen te holden, möör wee zol dat ook echt willen? Beholdzucht hef een taal nog nooit verder ebracht. Het hef allenig möör tut dooie talen eleid en tut minstens ene dooie kerktal, dee in Nederland al hoaste of'eschaft is.

Döörumme deent een sproakkust ook *beschrievend* te wèzen, as het um een dialect geet en *neet veurschrievend*, neet wat uitspraak betreft, neet wat spelling angeet, neet wat woordgebruuk en neet wat zinsstructuur anbelangt.

Dat betekent '*spraakunst*' noast '*sproakkunst*', '*gaatjen*' noast '*gèken*', '*paadjjen*' noast '*pèken*', '*-böör*' noast '*-baer*'.

De rest is *tevens* een kwestie van *kiezen*!

In februari 1923 begon de Engels-kenner Dr. P. FIJN VAN DRAAT, Deventenaar van geboorte, zijn ongeveer 70 gedrukte pagina's tellend artikel "Klankleer van den tongval der stad Deventer" met een voorrede die hier helemaal volgt.

VOORREDE

De Deventer tongval, als zoovele andere dialecten, is aan 't verlopen, gestadig teruggedrongen als zijn vormen worden door het Nederlandsch. Zullen de zuivere dialectvormen dus aan de vergetelheid worden ontruk, dan is het hoog tijd dat iemand die er goed mee bekend is, zich er toe zet ze te boek te stellen.

Dit klemt te meer, wanneer men in aanmerking neemt, dat in tegenstelling met zoovele andere steden (Groningen, Oldenzaal) Deventer zijn oorkondeboeken alle in het Nederlandsch heeft vervat. Ook bij Geert Groote en zijn kring zoekt men naar een preek, collatie of verhandeling in het dialect vergeefs. Wie het dialect beschrijft, heeft enkel de levende taal tot zijn beschikking, en kan alleen door vergelijking met verwante dialecten tot 'Rückschlüsse' komen betreffende andere vormen.

Het wordt dus hoog tijd dat het Deventersch met zijn rijke klankverscheidenheid, zijn vele umlauten en uiterst gevoelige en beweeglijke

consonanten wordt te boek gesteld. Tot nog toe is weinig in deze richting gedaan. De bijdragen in den ouden Overijsselschen Almanak zijn in het weergeven der klanken zóó vaag en onsystematisch, dat ze alleen begrijpelijk zijn voor wie het dialect kent. Galleé's Geldersch-Overijsselsch Woordenboek helpt ook niet voldoende. Wie iets van het Dev. dialect kent, weet dat men zich slechts een paar uur in welke richting ook te verplaatsen heeft – Olst, Gorssel, Twello – om dadelijk door merkwaardige klankverschillen getroffen te worden. Een woordenboek van Gelderland en Overijssel te gelijk is, wat klanken betreft, alleen dan mogelijk, wanneer genoemde klankverschillen duidelijk worden aangegeven. Draaijers woordenboekje is het voortreffelijke werk van een man die het dialect goed kent en vrij goed weergeeft. Maar onschatbare diensten als het kan bewijzen, is het een woordenboek, en geen klankleer.

Zelf Deventerschman, heb ik getracht het dialect te beschrijven, zooals ik het sprak in de jaren 1865-80 en zooals ik het later nog in tal van gesprekken met ras-echte Deventernaren hoorde. Dat zich hierbij voor mij, den Anglist, die zich op glad Hollandsch ijs waagde, groote bezwaren en moeilijkheden voordeden, behoeft geen betoog. Maar mijn werk was "a labour of love", het resultaat van een lang gekoesterden wensch, het dialect dat mij om duizend redenen lief was, te mogen beschrijven. En dan mijn vriend Dr. J. H. Kern te Groningen, getroostte zich de moeite mijn MS. door te lezen, en op tal van punten uit zijn rijke kennis aan te vullen en te verbeteren. Ik kan hem hiervoor niet genoeg danken.

Utrecht Febr. 1923

P. FIJN VAN DRAAT.

Noa disse 'veurrede' volgt der drie heufdstukken:

- I DE VOCALEN VAN HET DEVENTERSCH DIALECT
- II REKKING
- III UMLAUT

Nöör anleiding van de veurrede bint een boel opmerkingen te maken.

Helaas mot F.v.D. zich beperken tut beschrieving van de Dèventer tongval. Hee had anno 1923 neet de meuglijkheid teksten van Dèventersen op de band op te nemmen. Noe, in 1993, bint dee meuglijkheden tut ge-

luudsregistratie hoast onuutputtelijk. Ook de meugelijkheden dialecten deur grote groepen mensen te doon beluusteren bint geweldig too' enommen, denk allenig al is an de radio: Radio Drenthe, Radio Groningen, Radio Oost (veur Oaveriessel), Omroep Gelderland. Al dee umropen hebt speciale uutzendingen veur en in de strèktaal.

Deur zien angst veur het totaal verdwienen van het Dèventers in korte tied hef F.v.D. zien 'sproakkunst' eschreven. Leefhebbers van noe meugt hem dankböör wèzen veur dee angst, want ze hebt der een beschrijving van de historische ontwikkeling van de klinkers in heufdstuk I an te danken van het Westgermaans tut in het Dèventers an too. Bv. paragraaf 4.3: Door umlaut wordt a tot è, welke klank niet onderscheiden wordt van oorspr. ger. è (F.v.D. gebruik andere tekens): vlemmeken (vlammetje), zeksken (zakje), menneken (mannetje), hendjen (handje), engel, dreg (draagt). 'Hendjen' en 'dreg' kunt ons noe weer tut de opmerking brengen dat anno 1990 ook de vormen 'handjen', 'drug', 'drög', 'draagt' (3de p. E.) bestoat, oke en *neet enkelt*.

Deurdat F.v.D. *zuvere dialectvormen* wil beholden, kunne wie hem noe een compliment maken dat hee ze zoo zuver enoteerd hef, zoodat wie onze wetenschap kunt vergelieken met zien prognose. Veur ons is dan opvallend hoe langzaam veranderingen plaatse vindt en ... hoevölle beholdzucht de taal zelf hef. Een prachtig veurbeeld steet in I.12.2., wat hier in de Nije Dèventer Spelling weeregeven wördt:

Kleinzönne: 'k Heb piene in 't lief.

Grootmoder: Joa, menneken, iej 'eb zeker te völe proem'n egèt'n.

Kleinzönne: Te völle prumen? 'k Heb vandage gin *pruum* ezeen.

Dr. F.v.D. trekt de conclusie dat de kleinzönne oaveregoan is van *oe* nöör *uu* en dat zien kleinkinder oaver zult goan van *uu* nöör *ui*. Gelukkig hef hee ongelieke ekregen. In 1990 lope wie zelfs grote kans dat de ofbraak van de dialecten heel beperkt bliieven kan, deurdat ze weer meer gebruikt wordt in: clubs veur dialecten, lessen op schole, de geneumde radio, op platen en c.d.'s, deur muziekgroepen, deur vertellers en veurdragers.

Wie mot wel eerlijk vaste stellen dat steeds minder kinder onder mekäre en thuus Dèventers proat. Möör dat hef gelukkig met *zuiverheid* van *dialect* niks te maken.

F.v.D. wil in 1923 het Dèventers an de vergètelheid ontrukken. Emeend zal hee wel hebben 'veur de vergètelheid' bewären of spören, want in 1923 was het Dèventers nog lange neet vergèten, em noe, 70 jöör döörnoa, ook nog lange neet. Dit book oaver de Dèventerse sproakkunst wil een bidrage lèveren tut interesse veur en het gebruiken van Nedersaksische dialecten, met name het *Dèventers*.

F.v.D. betreurt terechte dat Dèventer zien 'oorkondeboeken' in het Nederlandsch hef egoaten. Ook de samenstellers van disse sproakkunst vindt dat Dèventers (of en too) in stadsstukken gebruikt mot worden. Dèventers is een taal, wöör de stad zich neet veur mag schamen. Een prima spelling is der noe toch! Leefhebbers um dee te gebruiken genug.

Uut het gebruik van het woord "Rückschlüsse" blik dat in de tied van Prof. Dr. Fijn Van Draat ook dialectstudies gelieke tred mosten holden of in de pas mosten blieven met natuurwetenschappelijke studies. Der mosten altied *gevolgtrekkingen emaaft kunnen worden*. Möör meestal bint dee neet meugelijk: zoovölle dialectgebrukers, zoovölle opvattingen. Vake bint slechts verschillen tussen individuen en groepen enkelt anwiesböör en dat is dan dat.

Met disse opmerking wil niks of'edoan wèzen an de wetenschappelijke weerde van een sproakkunst of een ärtikel, integendeel wördt deur onderzoekers prachtig werk elèverd, wöör brukers van taal hun veurdeel mee kunt doen, möör taal is gin natuurwetenschap.

Het woordenbook van *Draaijer* wördt deur F.v.D. eprezen. Des te fijner, dat hee het in 1936 mocht bezörgen in de tweede druk. Helaas hef hee *Mäkel c.s.* neet meugen kennen.

Anno 1990, op de rand van de 21-ste eeuw dut een mense gin veurspellings meer oaver de ontwikkeling van een stad, een streek en zien dialect. De ontwikkelingen op audio-visueel gebied (gebeed?) bint zoo snel en revolutionair dat talen döördeur net zoo snel en èven(effen) revolutionair nije meugelijkheden ekregen hebt van ontwikkeling en ... of(af)remming, van modernismen (denk an de ofkörtitis) en traditie, van verdwienen en ... conserveren (taal enkelt bie bepoalde gelegenheden blieven gebruiken).

De laatste tied vindt der bieveurbeeld steeds meer kerkdiensten plaats in het Twents, um(reden)dat de Twent dat mooi vindt. Dialect klinkt de dia-

lectsprèker, en vake ook de neet-dialectsprèker, as muziek in de oren vergeleken bie het *burgerlijke, weinig lèvende* soms *doodse(deudse)*, vake *verambtelijke, gestandärdiseerde Nederlands*. De mense höldt(holdt) van humor, van spölsheid, van geveuligheid. Dat mist de standärdtaal, ook in zien literatuur vake. De mense zu(ö)ch en zu(ö)ch möör Lèven. Literatuur in het dialect kump mede döördeur meer en meer in de belangstelling.

Wat hef dat alles met *spraakunst* te maken? Een heleboel. Spraakunst is de *kunst van het zuver sprèken*. Oaver wat 'zuver sprèken' is kui'j met mekäre van mening verschillen, möör een paer dinger bint zeker:

1. Een dialectsprèker vanof 'Moders knee' zal zich in zien dialect *zuverder* uutdrukken as in een *vremde taal*.
2. Wee zich in een dialect *zuver uut wil drukken*, umdat dee taal hem leef is, zal dat dialect *zoo zuver meugelijk* willen beheersen.

In het Dèventer dialect wördt sinds een tiental jören völle eschreven. Zoo is de *spraakunst* oke de de *kunst* van het *zuver schrieven* worden. Dat betekent neet in de eerste plaatse een goeie spelling, al is een uniforme spelling veurnaam, möör het höldt völle meer een zuvere formulering in: neet een stuk *wat letterlijk uut het Nederlands is vertaald*, möör op papier denken, veulen en reageren in oew eigen taal. Döörbie gef het neet of een uting in het dialect is: "Het *völt* wel, *moor* neet mee" of "Het *valt* wel, *möör* neet mee" of "Het *valt* wel, *moa* neet mee". Dat blif allemoale gelieke. Loat elk van ons zelf möör een *paadjen* kiezen. Möör ... wiek neet van oew eigen (Moders?) *pèken* of!

22. Dèventers proaten.

"A'j dialect könt proaten,
dan mo'j 't neet loaten!"

Dat heure ik vake zingen op Radio Oost, Umroep Gelderland en Radio Drenthe. Het is een liedjen in het Nedersaksisch (Twents-Achterhooks), wat mien uut het harte egrepen is. Möör sinds een half jöör zo'k der een paer regeltjes bie willen zetten en wel:

"En a'j 't neet könt proaten,
mo'j 't ook neet loaten!
Wi'j oew strèektaal eren,
dan mo'j hem leren!"
En hoe kom ik döör op?

Veur een jöör terugge ongeveer had ik bezoek van een meiken (mèken, meisjen, deerntjen); zeuventiene was zee. Ze was leerling van een "Vrije School" in Zutphen. Het was, geleuf ik, de herfst van eenennegentig, möör dat dut der neet too. Zee vertelden mien dat ze een algemeen onderwerp most uutwerken veur haer endexamen MAVO en dat ze "Dialecten" ekoazen had met de noadruk op het Dèventers, wat zee neet actief kenden. Haer vader kenden het wel en zee vond het een mooi dialect. Feitelijk vond zee het heel jammer dat zee het neet sprak. Deur hulpe van de veurzitter van de Dialektkringe Salland en Oost-Veluwe had zee mien adres ekregen.

Ik vertelden haer dat ik haer heel graag op streek helpen wol en wie hadden het der oaver hoe of zee 't een en ander an zol pakken.

Een hele tied heurden ik niks meer oaver haer 'werkstuk', möör ik troffe haer wel geregeld in de Fermerie op het Muggenplein, wöör de eerste zoaterdag van iedere moand de dialektkringe bie mekäre kump, behalve in juli en augustus.

Op ene van dee zoaterdagen vertelden ze mien dat ze het spreuksken van 'Roodkapje' in Nederlandse dialogen verteld had op papier en of ik dat veur haer in het Dèventers bewerken kon. Dan kon zee op de ofslutings-avond van de schole haer werkstuk vergezeld doon goan van haer actie-

ve Dèventers proaten als vertelster van 'Roodkepken' en medescholieren konden het spreuksken dan in het Dèventers spöllen.

En ik hebbe 'Roodkepken' bewerkt. En zee hebt het döör espöld op de "Vrije School". En het is een groot succes eworden. Dat kwam mechiens deurdats ik Hanneke in het diepe had egooid wat haer werkstuk betrof, want ik had haer steeds wel de sleutel van het Dèventer taalgebouw egeven, möör haer de deure zelf lös loaten doon; butendats heb ik haer een keer loaten veurlèzen in het Dèventers in de Fermerie, wat ze fijn vond, umdat de reacties van het publiek op haer 'Dèventers proaten' positief wären.

Kiek, dat bracht mien op het idee dat der mechiens meer mensen bint in Dèventer en omgeving, dee de strèktaal neet machtig bint en hem toch graag leren wilt. Zoo kwam ik bie het heuren van dat mooie versken van Hiddink-Schreurs op de volgende regels:

"Wi'j oew streektaal eren, dan mo'j hem leren!"

Hoapelijk bint der een boel neet-dialectsprèkers dee het dialect van hun directe omgeving wilt leren. Zee kunt altied bevorderen dat dat op een of andere wieze kan: in clubverband, schoolverband, cursusverband en neum möör op. Niks is onmeugelijk. En ... het gebeurt al hier en döör.

Ja, de anleg um een taal te leren is elk mense angeboren. Möör de omstandigheden mot gunstig wèzen. Anleg allenig is neet genog. As kinder bie de geboorte op'esloaten wordt in uterste ofzondering zonder enig contact met andere lèvende wèzens, ontwikkelt zich bie hun gin taal, te minsten gin *sprèktaal* dee al besteet; het kind leert zien taal van de noaste omgeving, d.i. de omgeving dee tegen de baby an pröt.

Oaver dee omgeving as *taalmeester* besteet een heel mooi verhaal:

Bèkos

De Egyptenären dachten duzenden jören terugge dat zee de oldste soorte mensen wazzen. Tutdats Psammetichus koning oaver Egypte wordden. Hee wol noe is goed utzeuken of dee stelling of bewering 'De Egypte-naer is de oldste Mense' wel wöör was.

Hee wol zuver wètenschappelijk te werk goan en bedacht het volgende. Twee pasgeboren kindekes, zoo uut de moderschoot, gaf hee an een her-

der um ze bie zien schoapen een tiedjen op te loaten greujen, op de noa-volgende maniere: hee bevèldden dat hee (de herder) neet met de kinder proaten mocht; enkelt mocht hee de geiten, dee de kinder zogen mosten, op de juuste tiden bie hun brengen, möör dan mocht hee nog niks zeggen. De farao had namelijk een prachtige theorie: taal was erfelijk vanof het begin van de jöörtelling. As de Egyptenären de oldste mensen wären, dan most hun taal de oldste taal van de wereld wèzen, dus dan zollen disse kinder vanzelf Egyptisch goan proaten. Möör ... gingen de kinder een andere taal proaten, dan was dee taal de oldste taal en dan was het volk dat dee taal sprak, het oldste volk van de wereld. Döör was gin spelde tussen te krieggen. De wètenschap zol weer is zegevieren.

Zoo ezegd, zoo edoan. Twee jöör lange verzörgden de schoapherder en geitenhoeder de kinder; 's mārns, 's middes en 's oaves kregen de kinder hun èten, eerst geitemelk, dan kinderpap, dan hārd èten as brood en vleis. De kinder greujden mooi op; met een jöör konden ze lopen en toen had de herder der heel wat mee te stellen, möör gelukkig had hee een knechtjen derbie ekregen, dee op de schoapen en geiten kon passen, zoodat hee zich meer met de kinder bemeujen kon. De kinder ontwikkelden goed hun stemme: het hulen werd ofwisselender, ze gingen lachen, andere geluudjes gingen ze maken, ze begonnen onverstoanböör tegen mekāre te brabbelen, möör verstoanböre ofgeronde klinkers en medeklinkers kwammen der neet uut.

Tut op een mārgen dat zee hun mārgenbrood kregen. Toen de herder met de beide bördjes in hun kèmerken kwam, zei het jungesken: "Bèkos, bèkos". Dat was wat de herder verstond, möör hee begreep het neet. Het meiken zei der voort oaverhen wat gerekter: "Bèèkos". De herder kon hoast neet wachten. De kinder hadden hun eerste dudelijke woordjes ezegd en dat most Farao weten. Noa het èten hoastten hee zich nöör de koning en vertelden het hele verhaal. "Bèkos, zeiden zee en ze stoaken hun handen uut nöör het brood", zei hee.

En de koning ging met hem mee; en hee stelden zelf ook veste dat de kindekes "Bèkos" konden zeggen en hee liet onderzoeken welke mensen 'bèkos' as woord kenden en wat ze dermee zeggen wollen. En de koning ontdekten dat het volk van de Phrygiërs zoo 'brood' neumden en hee kwam tut de conclusie dat de Phrygiërs older wären as de Egyptenären.

Dit verhaaltjen steet in 'De taal van het kind' deur J. A. Meijers. Het is deur Dr. Ch. M. van Deventer uut het Grieks in het Nederlands vertaald. Veur disse sproakkunst is het in het Dèventers bewerkt deur G.W. Kuijk.

De vertelling gef oaverdudelijk an dat kinder de taal van hun taalmilieu goat sprèken en vanuut dee omgeving hun 'taalhuus' zelf opbouwt met de al ingebouwde grammatica derbie.

Het is interessant veur wee met heel jonge kinder umme goat te onderzeuken hoe of dat opbouwen verlöp. Resultoaten van zukke onderzeukingen bint bekend. Ene döörvan is de ontdekking dat in het algemeen het loaten opgroejen in meer dan één taalmilieu meugelijk is. Ja, veur een goeie taalontwikkeling zelfs wenselijk. Opgroejen met twee of meer talen kan meujlichkeiten geven, as een tweede of derde taal te vrog an'eboaden wördt, möör bie een goeie anpak is der gin enkel probleem.

Veur mensen dee hun eigen dialect leefhebt en dee graag wilt dat hun kind(er) tèvens döörin groot wordt, bint der dus feitelijk gin bezwören hun noakroost mede in hun dialect op te doon greujen. Noe bint der dee zegt: "Loat ze dan in het Frans, Engels, Spaans of watveur taal dan oke opgroejen! Döör hebt ze wat an".

Twee opmerkingen derbie: het ging oaver olders dee gek bint op hun eigen dialect en dat oaver wilt brengen op hun noageslacht; en wee van de Nederlanders kan een Frans, Engels, Spaans *milieu* veur een opgroeijend kind scheppen? De praktijk leert immers dat in tweetalige gezinnen werkelijk twee talen eleerd wordt as de olders beide talen bieft gebruiken, möör dat der wel is verwärringen kunt veurkommen.

Trouwens, een juuste anpak van de opvoeders bie taalontwikkeling in bievueurbeeld Nederlands en Dèventers gef enkelt veurdelen bie dee taalontwikkeling, onder anderen wördt de maniere van uitdrukken een boel spölser en zuverder.

Bie het Dèventers sprèken kump een mense dezelfde zaken tegen as in het Nederlands:

- a. naamgeving (zelfstandige, bievoeglijke naamwoorden en lidwoorden),
- b. handelingen (werkwoorden),
- c. zinsbouw (enkelvoudige en samengestelde zinne),
- d. relatiewoorden (veurzetsels, biewoorden, voegwoorden, tussenwerpsels),

- e. telwoorden,
- f. veurnaamwoorden.

Het grote veurdeel is - en de lèzer van disse sproakkunst hef dat allange op'emerkt -, dat het Dèventers volgens dezelfde Germaanse structuur is op'ebouwd as het Nederlands. Döördeur is enkelt de *klankverscheidenheid* bie beide talen heel veurnaam. Döörumme lik het veur een observeerder van *kindertaal* asof kinder dee ook dialect noast het Nederlands goat sprèken dat heel makkelijk doot. Möör döör mag een mense zich neet op verkieken. Het is neet een kwestie van makkelijk of meujlijk, het is een zaak van natuurlijke anleg of neet. En der bint kinder dee heel graag wilt, möör dee helaas dee anleg in vöel mindere moate hebt as andere kinder. Geef dee de kans de *veurnaamste Umgangstaal* meester te worden en dat is Nederlands.

Wee Dèventers as *vremde taal* leren wil, kan gebruik maken van disse sproakkunst, dee heel natuurlijk is op'ebouwd. Enkelt de *luustermeuglijkheid* mot buten dit book ezocht worden.

Mocht het leren van het Dèventers in een groep(jen) gebeuren, dan is het maken van tweegesprekken een mooie bezigheid. Dee tweegesprekken kunt dan later op'evoerd worden. As veurbeeld wördt hier het spreukken van Roodkepken of'edrukt, zoo'as het bie de 'Vrije School' in Zutphen deur Hanneke en haer vrinden en vrindinnen op'evoerd is.

Roodkepken

Volksspreukken, ummezet in het Dèventers, een Sallands dialect, beheurende bie de Nedersaksische strèëktalen.

Gebruikte ofkörtungen:

- V =VERTELLER
- M =MODER
- R =ROODKÈPKEN
- W =WOLF
- O =OPOE
- J =JAGER

V: Der was is een meiken, dat altied een rood kepken droeg, umreden dat zee deur alle mensen en dieren "Roodkepken" neumnd werd, want toen zee dat kepken ene keer op ezet had, neumden ze

haer al zoo, wöördeur zee het alle dagen wel most dragen. Ens op een dag most Roodkepken bie haer moder kommen.

M: Roodkepken ... ! Roodkepken ... !! Roodkepken!!! Roodkepken ..., kom is gauw ... !

R: Ik komme der al an, Moder.

M: Roodkepken, Opoe is hätstikke zeek. 'k Heb' 'n mande vol met lekkere dinger veur haer klöör emaaak'. Zol iej dee effetjes nöö' Opoe will'n breng'n?

R: Netuu'lijk Moder, graag heur!

M: Hier hei'j de mande, goa'mo'gauw, dan bi'j veur 't tweeduuster weerumme.

V: Roodkepken wol de deure al achter haer toosloan, as Moder haer nog achternoa riep:

M: Ooh, Roodkep'n!!! Zörg da'j nee' van 't rechte pèk'n ofraakt! Anders ve'dwaal iej! En pas op veur de Boze Wollef!

R: Joa ... joa ... Moder, atjeu ... !

V: Döör huppelden en dertelden Roodkepken vrolijk deur de donkere bos ... Zee genoat van de schitterende Sallandse en Gelderse natuur. Kiek toch is, wat een mooie wei met blomen, een klein endjen van het paadjen of; zee vindt ze heel erg mooi.

R: Oooh ... , wad'n alderbastende mooie blom'n! Dee pluk ik veur Opoe. Döö' za' ze wè' helemoale van opknapp'n.

V: Zee vergat kats dat haer moder haer ewaerschouwd had en holden van het paadjen of um blomen te goan plukken.

R: Oooh .. , wat sal Opoe blij wèèn! Wad'n mooie blom'n! Oooh ... , diss'n is mooi, en den'n ... ! Hééééé ... , wöö' bi'k feitelijk?

- V: Roodkepken keek um zich hen en herkenden de omgeving inens ginens neet meer. Zee is finaal van de kaerte. Kiek, döör hef de Boze Wolf op ewacht. Zoo dut hee dat altied, een mense stiekem in de gaten holden, tut a'j neet meer verder kunt; en dan is hee der inens. Dat was noe weer zoo ...
- W: Heuj, Roodkep'n.
- R: Heuj Wollef. Gelukkig da'j d'r bint. Wee'j, 'k wete de weg nöö' Opoe nee' meer; ik bin van 't paadjen of eraakt, en mien moder hef nog wel ezeg' da'k op 't goeie pèk'n mos' bliem'n.
- W: Mmmmmmmmm Dan kan ik oe meskiens de kötste weg deu't bos wè' wiez'n. Za'k dad dam mö'doon?
- R: Weet iej dee echt? Ieje ... ? Weet iej de weg nöö' mien opoe ... ?
- V: Natuurlijk wist de Boze Wollef dee, en goed oke! Hee wees Roodkepken een hele lange umweg. En onderdoems en achterbaks nam hee de körtste weg veur zien eigen. Zoo was hee as eersten bie het husken van Opoe. Hee keek wöör de belle zat, möör dee was der neet; der zat een olderwetse klopper.
- W: Bonk ... Bonk ... Bonk ...
- V: De Boze Wollef klabangsten op de deure.
- O: Trek möör an 't tuik'n, dan geet de deure wè' lös.
- V: De wollef trok an het tuiwken, störmde nöör binnen ... , en veurdat Opoe wist wat of der gebeurden, was zee al met vel en vet deur de wollef verslonden. Zat as een vol evrèten peerd ging de gloeperd, ummeleed as Opoe in haer bedde liggen.
- W: Zoo, loat noe dad döddek'n mö' komm'n. Ik vrète haer rauw!
- R: Klop ... Klop ...
- W: Trek möör an 't 'tuik'n, dan geet de deure wè' lös!

- V: As een vrolijk lemmeken kwam Roodkeppen het huusken van haer grootmoder in ehuppeld. Zee liep bliej lachend nöör het bedde van Opoe.
- R: Heuj ... Opoe!! Ik komm' oe bleumkez breng'n en lekkere dinger, wöö'deu'j heel gauw weer bête' wo't!
- W: Ach ..., wat leef van oe mien kind ...!
- R: Za'k de blom'n èv'n op 't water zett'n ob oew nach'kes'ken? En 't lekke's op 't töfe'k'n bij oew bedde?
- V: Zee wachtten egènsneet op antwoord en gong dalijk an het werken an. Onderwiel kik zee of en too nöör Opoe. Dan schrikt zee zich een heudjen, möör ze hef al een keppen op.
- R: Möör ... Opoe ..., wat hei'j een grote oog'n!
W: Döö-ka-k-oe-goet-mee-zeen-mien-kind.
R: En wat hei'j een grote oor'n!
W: Döö-ka-k-oe-goet-mee-heur'n!
R: En wat hei'j een grote neuuze!
W: Döö-ka-k-oe-goet-mee-roek'n!
R: En wat hei'j een grote smo...nd!
W: Döö-ka-k-oe-goet-meej-opfrèt'n ...!
- V: En zoo ging Roodkeppen der onderdeur net zoo as haer opoe ...!
De wolf was uut bedde esprongen en sloekten haer nöör binnen in ene hap, want binnen is binnen en van wat buten is, mo'j möör ofwachten o'j dat ooit binnen kriegt. Het motto van de wollef was en bleef: "Griep wa'j griepen kunt, der is altied wel wat bie". Zat evrèten liep hee nöör buten um een tukjen te doen. Voldoan ging hee derbie liggen en hee viel in een diepe, diepe sloap. En toen ... kwam de jager der an.
- J: Pomme-de-pom ... Pomme-de-pomme-de-pom-pom-pom ... Hééé ..., wat see'k döö'dan? De wollef! Wat-lich-tee-döö-foldoan-te-snrök'n! D'r-is-faste-wad-need-in-order!

- V: Veurzichtig slup de jager körterbie. As hee vlak bie de wollef is, heurt hee dudelijk een paer angstige stemmen ...
- R/O: Hellup ... Hellup ... Hellup ons ...!
- J: Roodkepk'n ..., Opoe ...! Ik heure oebeid'n wè', möö' wöö' bind uuliej ...?
- R: In de boek van de wollef, dee voelek! Red ons toch ...! Verlös ons van de Boze wollef!
- J: De wollef hef ulie op eslokt ...?
- O: Red ons dan ..., verlös ons!
- J: Ssssst sss..t. 'k-Ellep-oeliej-az-iejluu-zachjez-doot.
- V: De jager grip zien mes en snit de wollef in zien lief. Dan komt Opoe en Roodkepken helemoale ondersteboaven, neet op de kan-te, uut de wollef zien boek rollen. Zee sjankt het beiden uut van schoamte en van bliedschap: van schoamte, dat zee de Boze Wollef neet voort herkend hebt, dan was hun heel wat leed bespöörd ebleven; van bliedschap, dat de jager de Verlösser bleek te wèèn, dee hun het lèven redden. Möör de jager hef gin tied um nöör hun biecht te luusteren. Hee beduujt hun stille te wèzen, wat ze pre-beert. Dan zuch de jager alle keien bie mekäre dee hee vinden kan, want der mot een heel gewichte an hãrdheid in het lief van de wollef estouwd worden um hem nöör de andere wereld te helpen. En toen ... neiden de jager de wollef dichte en toen ... sloap hee vort met Roodkepken en Grootmoder achter hem an. En toen ... bleef de wollef allene achter ... En toen ... wordden de wollef wakker met boekpiene ...
- W: 'k Ep-lekker-esloopen; möör noe hè'k-seert'-in't-lief. Vedree-dubbeltjez-wad-dud-dat-seer. Ik-mos-möör-effekes-wad-drink'n. Meskienz-'ellubd-'at. Sjonge-sjonge-sjonge-meiken, ik-kan-'oas-te-nee'-meer.

- V: De wollef slepten zieneigen nöö de waterputte. Hee boag zich een heel ende nöö onder, want het water stond hærtstikke diepe. Möör hee most en hee zol het onderste uut de putte hebben. En toen gebeurden, wöör loerend achter een boom, Jager, Opoe en Roodkepken op stonden te wachten! Plòdònnns ... De stenen schoaven nöö de kèle van het beest en dat ondier maakten een smak, dee 'j in de hel heuren konden.
- J: Dee-zee-we-nooit-nee'-weerumme.
- O: Da'k-ob-mien-olden-dag-nog-mos'-fall'n.
- R: Wat-sa'-moder-kwoad-wèèn.
- V: Möör Moder was egeelsneet kwoad. Ze was völs te blij dat haer döchterken weer op het goeie pad was, möör ... dat zei zee neet, want as kinder weet dat hun moders tevrèden oaver hun bint, dan weet ze dat heel goed te gebruiken, hè, Moder?! En zoo lèèfdén zee allemoale nog lange en gelukkig.
- O/J/M/R: Nou, wat dach' iej!
- V: En as de lèzer noe ontdekt hef dat der een verschil is tussen *vertellende sprèèktaal* en *directe gesprekstaal*, ook in het Dèventers, dan is de verteller het gelukkigste.

Dit spreuksken is natuurlijk an'epast an de umstandigheden, wöörin het noe op'genomen is. Het most immers beantwoorden an de titel:

Dèventers Proaten.

23. Dèventers Schrieven

In het Dèventers bint dinger eschreven, zoo'as dat in het Nederlands ook gebeurt. De meeste geschriften bint verschenen in de tweede helfte van de twintigste eeuw, de periode wöörin ze het bangste bint dat de dialecten wel verdwienen zult. 'Vaste leggen, dee hap', dat is vandage de dag bie een boel mensen de leuze.

Toch bint der oke een hoop schrievers dee zich gewoon veur hun plezier met hun dialect bezigholdt, al bint der wel wat bie dee huneigen broodschriever neumt, möör döörmee doot ze zichzelf onrecht, want hun plezier steet veurop.

Natuurlijk kui'j oe in het Dèventers met zakelijke schrieverieje bezigholden: notulen, verslagen, breven, en met meer literaire zaken: gedichten, verhalen, novellen, romans.

Oaver literaire dinger geet het hier, want de opvatting dat de literaire weerde van *alle* Dialect-literatuur nihil is, mot bestreden worden. Zonder verder namen te neumen mot literair ezeen de schriever in het dialect net zoo hoge an'eslagen worden as dee in het Nederlands. Um dat te loaten zeen hier twee keer hetzelfde sonnet van dezelfde dichter, eerst in het Nederlands, dan in het Dèventers.

Spiegelbeeld

Van d' and're kant staat hij mij aan te staren.
Hij lijkt op mij, maar net niet helemaal
zo ik zou willen zijn. Als ik mijn hand haal door mijn haren,
doet hij hetzelfde, geloof maar dat ik baal.
Doe ik iets links, doet hij het rechts en omgekeerd.
Als ik mijn tong uitsteek, toont hij op slag de zijne,
zijn smaakpapillen even grauw beslagen als de mijne.
Ik moet U wel bekennen dat zijn gezicht mij deert.
Wanneer ik naar hem kijk, blijft niets voor mij verborgen:
Hij toont mij al mijn ongerechtigheden in de morgen.
Als ik na zachte nacht ontspannen op wil staan,
komt alles wat ik zie weer eens te harder aan.

Zo word ik dagelijks bepaald bij mijn vergank'lijkheid:
Een rimp'lig grijze kop, getekend door de tijd!

Spiegelbeeld.

Van d' and're kante staert hee mien altied möör an.
Hee lik op mien, möör net neet helemoale
wat ik zol willen wèèn. Raak' ik mien hören an,
dut hee hetzell'de en döör hol' ik noe neet van.
Wa'k links doo, dut hee rechts en um'gekeerd.
Stèèk ik mien tonge uut, teunt hee sebiet de zien'n,
zien preufpapillen grauw beslagen, as de mien'n.
Ik mot oe wel bekennen dat zon gezichte deert.
En a'k hem zoo fiksere, kan e niks veur mien verbergen:
Hee teunt mien al mien ongerechtigheden in de mårgen.
As ik noa zachte nacht' ontwake en mien ontspanne,
slöt mien alles wat ik zee härd op de hersenpanne.
Want 'k merke dag an dag wat 't lèven mien nog liet:
Een grieze greufkeskop, gèèlkleurig deur de tied!

Schrieven in het Dèventers? Heerlijk! Of neet soms?

Dèventers schrieven gebeurden in de Middeleeuwen in stukken oaver de stad en de omgeving al egeeneet meer. Dat is veur de leefheebbers van een dialect as het Dèventers heel jammer. Tut in de twintigste eeuw mot de lèzer wachten, wil hee of zee een schriftelijk stuksken onder ogen kriegen. Zoo'as de 'insiders' weet, kump der een eerste verandering in 1896 bie het verschienen van "WOORDENBOEKJE VAN HET DEVENTERSCH DIALECT" van W. DRAAIJER. Döörin worden veur de uutspraak een *systeme lettertekens* op'ennommen, dee veur dee tied zoo dichte meugelijk bie het 'a-b-c' kwammen, wat blik bie het lèzen van 't *Léleke Endekükken*'. Dat systeem worden deur schrievers an'egrepen dee tekens as spellingtekens in het algemeen veur schrieven in het Dèventers te gebruiken. Tut in ongeveer 1984 gebruikten een heel bekende schriever as HERMAN KORTELING dee spelling in zien Dèventerse dialogen en in enkele verhalen.

In 1984 verschieit de "HANDLEIDING VOOR HET SCHRIJVEN VAN HET DIALECT VAN DEVENTER EN OMSTREKEN". Disse spelling is bie het

schrieven van disse sproakkunst gebruikt en in bepaalde heufdstukken in samenhang met een stuksken *foniek* (*klankkunde*) besproaken.

De laatste spelling, de 'NIEJE DÈVENTER SPELLING' wördt völle deur Dèventer schrievers gebruikt anno 1990: Jo Jurgens, A. J. de Weerd, Wim Roetert, Jans Groenink-Theys, Henk Fetlaar, Broos Seemann, Gerrit Kuijk, Gerrie van de Waarde-Nikkels, zee maakt allemoale gebruik van het hele spellingsysteem of een gedeelte döörvan. Ze schrief der hun proza in, ze dicht derin, ze schrief der kollums in, ze bakt en broajt der um zoo te zeggen hun 'gelegde eier' in as in het beste taalmilieu-vrindelijke bakmiddel, want een spelling dee dichte bie de spelling van het algemene Nederlands kump, is ook veur *neet dialectsprèkers* te lèzen. De uutspraak mot zee immers toch heuren, deur veurlèzen of toneelveurstellingen biewonen in het dialect of samenkomsten van een *dialectkringe* of...vul möör in.

Wil de schrieftaalspelling van het Dèventers en heel nauw verwante dialecten *officieel* worden, dan mot disse spelling nog samen esmolten worden met dee van dee verwante dialecten en dat wordt hoge tied, noe dialect sprèken en beluusteren an een *opmàrs* begonnen is in Oost- en Noord-Nederland. Welke beroepsdialectologen meldt zich um neet enkelt studies te verrichten, möör praktisch de verschillende spellingen en spellingregels te integreren in een *fonisch spellingsysteem veur het Nèdersaksische taalgebied*, ook het *Duutse deel*? Of bint ze der al mee bezig? Dan is dit enkelt möör een ansporing tut opscheten.

Het dialect van Dèventer en omgeving leent zich blickböör prima veur het schrieven van: artikelen, verhalen, krantekolummekes, vārskes, gedichten, breven, romans, prèken, dagboken, notulen, verslagen. En dat gebeurt meer en meer. En wat eschreven is, wördt ook uutegeven, veurelèzen, espöld, besproaken: het schrieven in het dialect is bevörderlijk ebleken veur het *mondellinge* dialectgebruuk.

Möör de nije spelling brengt gevören mee:

- A. Spellinguutspraak. De mensen goat deur de Nederlandse 'tekens' de woorden met verkeerde klinkers uutsprèken.
- B. Taaleigen-aerdigheden kunt verloren goan: "kchoanööhuis" = Schrieven in *sprèktaal-weergave*; "Ik goa nöör huis" = *spelling-weergave*.

Het is tèvens neet ondenkböör dat der mensen bint dee bepoalde dinger 'mooi' wilt zeggen en dat 'mooi' is dan volgens de regels dee veur de structuur en maniere van schrieven in het Nederlands deur *taalkenners* esteld bint. Dat 'stellen' wördt dan op'evat as *schriefwet* veur het Dialect. En döör goat wat dialectschrievers helaas op het verkeerde spoor. Loa we wat sporen is bekieken.

Döör is bievuebeeld de beknopte zinne, dat is de zinne zonder persoonsvorm en zonder onderwerp. In het Nederlands is de regel: Het onderwerp van de beknopte zinne is het onderwerp van de biebeheurende heufdzinne; biev. "Na gegeten te hebben zetten wij onze wandeling voort". 'Na gegeten te hebben' - beknopte zinne, 'zetten wij onze wandeling voort' - heufdzinne met 'wij' as onderwerp. Dit wordt as een goeie zinne beschouwd, umreden dat der noe zol stoan 'Nadat *wij* gegeten hadden, ...'. Was der ezegd of eschreven: "Na gegeten te hebben werd onze wandeling voortgezet", dan zol de sprèker of schriever ezegd of eschreven hebben dat *de wandeling wat egèten had*, dus was dat onzin. In het Dèventers is het heel normaal dat der ezegd en *dus* eschreven wördt: "Noadat der wat egèten was, worden de kuierlatten der nog is goed tegenan ezet". Hier wög dus de *betekenis* zwöörder as de **redkundige ontleding**. In de dialecten goat (gelukkig?) betekenis en geveulsstructuren boaven taalkundige structuren.

Onvolgreujde taalvormen komt der in dialecten ook völle meer veur as in het Nederlands. Feitelijk is dee formulering neet goed. Het mot wèzen: Onvolgreujde taalvormen wordt in het Nederlands gauw of'ekeurd. Enkelt olde uitdrukkingen wordt anvaerd. Elke Nederlander kent ellipsen as :

Oost West, Thuis best;

Rust roest;

Oog om oog, tand om tand;

Beter blô Jan dan dô Jan;

's Lands wijs, 's lands eer.

Nieje taalvörmn nöör disse veurbeelden veur reclaimedoelen wordt in het Nederlands nog net anvaerd:

Beter bij Box; Balmoral de sigaret.

Möör in de dialecten ontstoat zukke gezegden an de lopende band, want de ellips is ene van de oldste taalvormen. Wat in het Nederlands *net of neet* anvaerd is, is in dialecten *lange neet altied fout*. Heel goed bint uutdrukkingen as:

Uutverkoren en kaal eschoren (deur een vader tegen zien zönne ezegd dee kloosterling wordden. Let op de dubbele boadem);

Gelag voldoan met gelach (deur drinkebreur dee neet betalen kon);

Ja, bereumd, beneumd (bie weg promoveren);

Olde banden verknupt, niejen aneknupt (bie wisselende contacten um watveur reden ook);

Neet te proemen wat Kok koakt. (Kok: minister van financiën)

Dat bint toch prachtige stijbleumkes!

Ze mot in het Dèventers meer eschreven worden, want *zoogenaamde* ellipsen bestoat nauwelijks in de dialecten, het bint meestal *oertaal*-vondsten, dee uut het deepste van de mensen opwelt.

In het Nederlands geldt de regel dat het het voegwoord *om* allenig gebuukt mag worden as het een doel angef en dus *teneinde* betekent. Der bint dialectschrievers dee disse regel klakkeloos oavernemt. Kiek nöör de volgende veurbeelden en zeg ze härdop:

"Ik ga naar huis om te eten". - goed;

"Ik goa nöör huus um te èten". - goed;

"Hij emigreerde naar Nieuw-Zeeland om berooid terug te keren". - fout, want 'Hij' had de bedoeling niet berooid terug te komen;

"Hee emigreerden nöör Nieuw-Zeeland um stroatärm weerumme te kommen". - *goed*, want 'um'is hier een **schakelend voegwoord**, zoo'as in het Nederlands in: "Het besluit *om* terug te keren is nog niet genomen".

Dan een veurbeeld met *dan dat*. In het Nederlands wördt of'ekeurd: "Ik heb de tekst nog niet zo goed bestudeerd, *dan dat* ik er een oordeel over durf te geven". In het dialect van Dèventer onder anderen hef *dan* nog vake de betekenis van 'möör' (got. *than*, uutspr as in eng.) Dus: "Ik heb dee tekst nog neet zoo goed bestudeerd, *dan dat* ik der een eurdeel (oordeel) oaver dörve te geven". Het Dèventerse zit hem juist in *disse constructie*.

Versmelting van uitdrukkingen is in het Dèventers een heel gewoon verschijnsel, wat dat dialect lèvendiger maakt, het kan ook wèèn 'lèvender' maakt: lèvend en lèvendig bint immers in betekenis en gebruik deur versmelting in mekäre op'egoan. In het Nederlands is 'versmelting' 'besmetting' en vake ontoelootböör. In het Dèventers is de zgn. **contaminatie** vake heel gewoon in het taalgebruik: "Veur een stuk of wat jören terugge koch'e een huus in Frankriek". "Volgens onze mening hef zee het der heel goed of'bracht". "Wie hebt der nooit gin nàrigheid van ehad" (al eerder besproaken).

Het voegwoord '*hoewel*' wördt in het Dèventers hoast neet gebruikt, wel '*alwel*', dat onder invloed van '*alhoewel*' '*allewel*' is eworden. Meestal wördt het, in het schriftelijke Nederlands of'ekeurde, '*ondanks dat*' gebruikt: "*Allewel* mien moder mien in het Nederlands as eerste taal op'evod hef, is mien Dèventers mien völle noader" of "*Ondanks dat* mien moder mien ...".

Dèventers schrieven is dus ook een ding van betekenis- en geveulsconstructies, nog sterker, juist schrieven in een dialect wördt edoan um krachtig en geveuldig uut te drukken wat der in een mense lèèft.

Nog völle meer telt dat veur *poëzie*. Wee dat wil plègen, zal zich motten verdiepen in de algemene versleer, um vorm, riem, moate, ritme, verssoorten, epiek, lyriek en zoo meer wat te leren deurgonden. Völs te völle dialectgedichten bint neet meer as riemelàriejen, hoe goed of ze ook emeend bint. En wee veur eigen plezier döör druk doonde mee wèzen wil, dee mot veural dermee deurgoan, möör dee mot bedenken dat vorderingen maken studie betekent. Dat laatste geldt mede veur *prozaschrievens*.

Veur wee verslagen schrif, vergaderingen verslög, breven maakt, telt veural het weergeven van de *klanken* en het *zuver spellen*, veur Dèventers dus de N(ieje) D(èventer) S(pelling) of NDS, zoodat as ze vraagt: "Wöör schrief iej in?" ezegd kan worden: "Ikke? Ik gebruke NDS!"

Het mooiste is een verhaal in Oew dialect te maken (zweten ... zweten ... zweten), wat egeeneet vertaald kan worden, möör dat ze veur het Nederlands zollen motten herschrieven.

'*Egel*' is een veurbeeld döörvan. Hier kump het helemoale.

Egel

Negentien-negenen-tachtig. Jöör veur egels. In Moder haer taal kwam 'egel' feitelijk egeeneet veur, neet meer in elk geval. Hee had altied "stekkelvärken" ezegd en dat most Dèventers wèzen, umreden dat hee dat zoo in zien dialect eleerd had umstreeks 'dertig. Ze kórtten dat vake of tut 'stekkel', nee, neet 'stekkel'tjen' of 'stèkeltjen', dat wazzen stekkelböörskes en een stekkel was een stekkelvärken. As der ene stekkelhóör had, worden der wel is "Stekkel" tegen hem ezegd, dat was dan al heel gauw een bijnaam. Wollen de jonges gemeen wèèn, dan zeien ze tegen zon jonge met stekkelhóör "Pleebörstel", wat meer een scheldname was. Hee had van dee zakkewassers ekend, dee zon name een ander inschuunden, dan kon dee mooi de kiezels uut den Iesselt halen as der escholden worden most.

Möör goed. 'Negenen-tachtig, het zeumert möör deur veur de stekkelvärkens. Slangenèters wazzen het volgens de mening van 'VAN DALE'S ETYMOLOGISCH WOORDENBOEK' van Dr. P. A. F. van VEEN, in samenwerking met Drs. NICOLINE van der SIJS. In het Oldsaksisch bestond 'stekkelvärken' neet, möör 'IGIL' (egel) wel. In het Oldindisch is een 'AHI' (uutspr. AGI) een slange, dan most een EGEL wel een slangenèter wèzen. Effekes had hee nog edacht zien huusstekkelvärken "Slangenvrèter" te deupen, möör döör had hee vanof ezeen, de name was te lange. 'Egel' was het eworden, een mooie Oldgermaanse name, wö'j van wisten dat de -e- uut een -i- ekommen was. Ja, Egel had een oerlange ontwikkeling achter de rugge. En dat liep in zien Dèventer tuin. Hoe lange of dee soort der al liep? Hee kon wel roajen, möör dan had hee het èvenwels neet goed.

's Winters woonden Egel in de composthoop achter in de grote stadstuin. In de zomer ging al het natte ofval derop en het laatste wazzen in de noazomer de boomblajen an de beurte. Veur zien wintersloap te beginnen werd deur Egel een hólleken binnen in de breujende hoop emaaft. Veurzooverre noa'egoan kon worden, werd der möör deur één stekkelvärken onder de composthoop ewoond. Meschiens was Egel een solitair, dat kon natuurlijk. Bie de dieren geet het der neet vólle anders an too as bie de mensen. 's Zomers kwam Egel op zwoele oavenden bie de achterdeure van de keuken, slobberden een schöttelken water met bruun brood derdeur, nöör binnen en verdween dan op hoge peutjes de buskes in oaver

het grösveldjen um te goan jagen. Disse zomer kwammen der meer stekfels in de tuin. Het juuste getal kon neet noa'egoan worden: ze leken allemoale op mekäre. Zien zönne had al ezegd dat hee ze most ringen, möör hee had gin zin dee dierkes te vangen. Veur hem was vangen hangen, dat hoofden neet.

Ene van dee nije dierkes was altied bie Egel. Wee van de beiden was het menneken en wee het vruiwken? Hee zol döör wel nooit achter kommen. Döör kwam nog bie dat het best twee mennekes of twee vruiwkes wëzen konden; taboes wären der in de dierenwereld minder as bie de mensen. Hee had zelf natuurlijk wel is dieren zeen pären, zelfs stekkel-tjes met hun butenlichamelijke gemeenschap, op een film, möör hee kon der zieneigen gin veurstelling van maken, hoe of dat bie stekkelvårkens ging. Hee had welis an dee scherpe stekkel-tjes eveuld, as zon dier operold lei. Dat veulden verrekke scherp an en hee kon zich neet indenken hoe of dee dieren mekäre konden benoaderen zonder dat ze mekäre lelijk stakken. Möör wat hee ook möör loerden in het nachtelijke duuster, der kon gin stellingen op pären betrapt worden. Heel allene ritselden de dierkes deur de perken. Dan zien zönne möör is in'eschakeld; dee was tenslotte dierenärts in de Achterhook. Hee stelden het heel lange uut, want het ging oaver seks en hee stamden nog uut de tied da'j döör neet oaver proatten behalve op de boerderieje. Möör het kwam der toch nog van, toen zien zönne weer is een keertjen thuis was.

"Zeg, ik hebbe feitelijke een hele rare vroege. 't Git oaver stekkelvårkens".

"Vraag mar raak, 'k hep ter tochin festantfan".

""t Iz 'n algemene vroege".

"Nou dan".

"Stekkelvårkens hept fan dee scherpe stekkelz um zich te bescherm'n. Gef tat chin las' met pär'n? Hoe doot se dat feitelijk?"

Het was der uut! Zien zönne trok een ernstig gezichte en liep nöör de bokenkaste. Hee pakten de gebonden uitgave van "WOORDENBOEK VAN HET DEVENTER DIALECT", uut zesentachtig. Hee stak het in de lucht met: "Iej konden het weten, Pa; hier steet 't in!"

"Onmeugelijk!"

"Hier, pagina vierennegentig, rechterkante, tweede woord van boaven: stekkelvårken, zn. egel. (ook: stèkelvårken).

"Mensen, weet iej hoo stekkelvårkens paert?" "nou ... ?"

"Noe, heel veurzichtig!" Toen bärstten zeebeiden in lachen uut.

Der kan neet of'esloaten worden anders as met een echt (authentiek) GE-TUUGSCHRIFT in een eigen spelling in het Dèventers-Diepenveens uut 1940.

Diepenveen, 1 v. Wienmoant 40.

Ondergetekende T. Kers-Vruggink verklöart in dissin, dat Mej. M. de Groot geduurende 1 jöar, îen jöar, tut haar tevrêdenheid bie haar in dienst ewest is, veur halleve dagen, zodoanech dat ze haar wel in dienst zol willen hebben ehollen, indîen nîet Mej. de Groot veur hele dagen betrekking was goan zöeken.

T. Kers-Vruggink.

Opmerkingen bie disse brief:

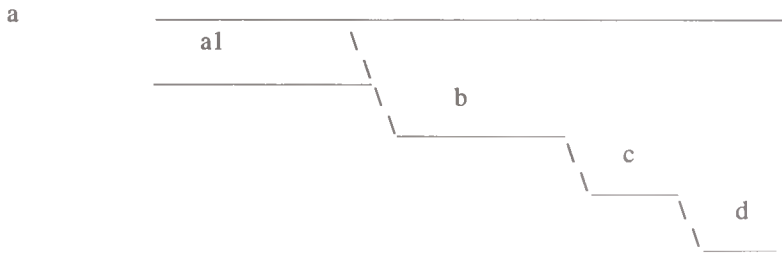
- 1 Dit stuk kump in spelling dichte bie NDS, wat logisch is, want de fonische uitgangspunten van NDS bint ontstoan uut *praktisch taalgebruuk*.
- 2 De namen van de moanden bint: louwmoand, sprokkelmoand, lentemoand, grösmoand, bleujmoand, zomermoamd, heujmoand, oogstmoand, herfstmoand, wienmoand, slachtmoand, wintermoand.
- 3 Dit is puur schriftelijk dialect; de brief besteet uut ene zinne. Disse zinne is een samengestelde zinne. Veur schrievers is het van belang dat ze wat döörvan ofweet. Dee studie kan verricht worden an de hand van Spraakkunsten van de Nederlandse taal, dee de traditionele analytische grammatica geeft en de moderne structurele grammatica.

As handreiking an de geïnteresseerde lèzer volgt noe, an het ende van dit heufdstuk de ontleding van disse lange zinne in enkelvoudige zinnen:

- a Ondergetekendewas goan zöeken – samengestelde zin;
- a1 Ondergetekende in dissin – hoofdzin;
- b dat Mej. de Groot veur halleve dagen – lijdende voorwerpszin (van de 1ste graad);

- c zodoanech hebben ehollen – bijwoordelijke bijzin van graadaanduidend gevolg (van de 2de graad);
- d indfen goan zöeken – bijwoordelijke bijzin van voorwaarde (van de 3de graad).

Dit alles in schema:

Disse zinne hef een heel dudelijke structuur.

Voor alle zekerheid zijn de termen er in het Nederlands bij geplaatst

Schrieven, in welke taal ook möör, völt neet mee: het blif altied weinig inspiratie en een boel transpiratie. Een schriever of dichter bi'j neet zoomöör. Nemt döör goed nota van of zoo'as mien moder altied zei:
"doot döör möör is denken op ...!"

Naschrift

Wat ik over het Deventers vertellen wilde, is in grote lijnen hier in een aantal opstellen vast gezet. Het stellen zelf heeft me niet zoveel moeite gekost, want het Deventers is immers mijn moedertaal net zo goed als het Nederlands dat is. Ik heb nu eenmaal het geluk gehad dat ik in twee talen "gevoed" ben.

Ook het kiezen van de vorm heeft niet veel problemen opgeleverd. Stof tot het maken van de aanvangsverhalen was er genoeg.

Moeilijker viel het me de eigen-aardig-heden van het Deventers zo uit de teksten te vissen, dat er niet alleen een logisch maar ook een leesbaar geheel ontstond. De juiste vertelstijl te vinden is een voortdurend moeizaam zoeken geweest. Bij het schrijven van dit naschrift zoek ik eigenlijk nog. Zo vind ik het bijvoorbeeld jammer dat ik niet aan de rijtjesstijl kon ontkomen, want de volledigheid van de beschouwingen vereist nu eenmaal overzichten, maar de kolommen maken het lezen noch gemakkelijk noch boeiend. Niettemin hoop ik dat U als lezer wat aan mijn teksten hebt gehad en dat het gebruik van het Deventers als schrijf- of spreekdialect daardoor mede bevorderd wordt.

Wie geboeid is geweest door de historische uitstapjes die ik in bijna ieder hoofdstuk gemaakt heb, moet wel bedenken dat dat geen concrete busreizen zijn geworden. Het zijn tastende voettochten door een vaag en schimmig verleden; schriftelijke teksten, woorden en schrifttekens zijn daarbij dikwijls juist evenzovele voetangels, klemmen en valkuilen. De argeloze taalliefhebber valt er gemakkelijk in: hij kan de meeste immers wel zien, maar niet horen, en wat ik in de taalgeschiedenis niet meer horen kan, kan mij gemakkelijk op een dwaalspoor brengen. Dat wil niet zeggen dat U alles wat zweemt naar historische spraakkunst, etymologie of taalgeschiedenis naar het rijk der fabeltjes moet verwijzen, maar ik maan U wel tot voorzichtigheid, al zijn reizen door fabeltjesland ook heel leerzaam en gezellig.

Toen ik in de jaren vijftig begon met allerlei zaken van het Deventer dialect op een rijtje te zetten, gestuwd en geremd door vele "valse en ware schriftgeleerden", kon ik niet vermoeden dat de belangstelling voor onze Nedersaksische dialecten zo zou toenemen. Bij mijn theoretische studies

en praktische onderzoeken heb ik ruim vijfendertig jaar wind mee gehad. En dat weerbeeld duidt op een gunstig dialectklimaat. U hebt, denk ik, daar ook toe bijgedragen door Uw belangstelling voor het Deventer dialect en deze opstellen daarover. En daar ik er veel moeite mee zou hebben een antwoord te geven op de vraag "Waarom moet er nou zo'n grammatica van het Deventers zijn?", laat ik de beantwoording daarvan helemaal aan Uzelf over. U kunt bij Uw antwoord uitgaan van Uw eigen persoonlijke taalwortels, waarop Uw taalstam is gegroeid. Laat mij Uw antwoord eens weten.

G. W. Kuijk

Lijst van geraadpleegde literatuur

- Woordenlijst van de Nederlandse Taal, samengesteld in opdracht van de Nederlandse en Belgische Regering. - Uitgave Martinus Nijhoff - 1954 (ook de Herziene Woordenlijst ...).
- Schönfeld's Historische Grammatica van het Nederlands - Klankleer, Vormleer en Wordvorming. Uitgave van W. J. Thieme & Cie - Zutphen - 1954.
- Spraakunst van het Nederlands - Deel I en Deel II - H. J. den Hertog - 1919.
- Gotische Grammatik - Wilhelm Braune - Neu bearbeitet von Karl Helm - 1956.
- Geldersch - Overijsselsch Woordenboek - J. H. Gallée - 1895.
- Woordenboekje van het Deventersch Dialect - W. Draaijer - Tweede druk 1936, bezorgd door J. C. L. van der Lande en Prof. Dr. P. Fijn van Draat.
- Woordenboek van het Deventer Dialect - Eindredactie G. J. Mäkel - 1986.
- Van Dales Etymologisch Woordenboek - Dr. P. A. F. van Veen i.s.m. Drs. Nicoline van de Sijs.
- Dialekt Kempenland - Vocabularium - A. P. de Bont.
- Handleiding voor 't schrijven in 't Dialect van Deventer en omstreken - Uitgave van de 'Dialektkringe Salland en Oost-Veluwe - 1984
- De Taal van het Kind - J. A. Meijers - Uitgave Prisma - 1962.
- De Roman van een Kleuter - Dr. Jac. van Ginneken - Uitgave L. C. G. Malmberg - 's-Hertogenbosch - 1922 (2de uitgave).
- Nederlandse Briefstijl - Prof. Dr. L. J. Rogier & A. Pieete - Uitgave W. E. J. Tjeenk Willink, Zwolle - 1954.
- Nederlandse Spraakkunst - Dr. C. G. N. de Vooyo.
- Klankleer van den Tongval der Stad Deventer - Prof. Dr. P. Fijn van Draat - 1923.
- Van den Vos Reynaerde - Middelnederlandse tekst.
- Schoolflora - H. Heukels - 1883.
- Van Dale - Groot Woordenboek der Nederlandse Taal - 11de uitgave.
- Het Groninger werkwoordsysteem en 'hoeven' - Synchronie verbale morfologie in verandering - Siemon Reker - Wolters-Noordhoff / Egbert Forsten, Groningen - 1989.

Wanneer bin ie riepe? - K. J. Bijker- van Hulst e.a. - Uitgave IJsselacademie Kampen -1986.
Is 't noe dat 't pas begint? - Broos Seemann e.a. - Uitgave IJsselacademie Kampen - 1988.
De vliegende slonde - Dicky Kersing- Heldoorn e. a. - Uitgave IJsselacademie Kampen - 1990.
Thuus - G. W. Kuijk e.a. - Uitgave IJsselacademie en Twente-academie - Kampen - 1992.
Een Dèventer jonge in oorlogstied - G. W. Kuijk - Uitgave Boekhandel Praamstra Deventer - 1990